

Arbeidsdepartementet

GRUNNLAGET FOR INNTEKTSOPPGJØRENE 2012

Foreløpig hovedrapport

fra

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Oslo, 20. februar 2012

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger her fram en foreløpig rapport foran inntektsoppgjørene i 2012. Rapporten i endelig utgave vil foreligge i slutten av mars.

Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere år i lønninger, inntekter, priser og konkurranseevne. Utvalget presenterer dessuten en prognose for konsumprisveksten fra 2011 til 2012. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Rapporten bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2011. Deler av rapporten vil derfor bli oppdatert i slutten av mars. Dette gjelder bl.a. tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn, lønn etter utdanning og oppdaterte tall for utviklingen i lønns- og inntektsfordelingen. Etter oppdateringen vil rapporten bli trykket i NOU-serien.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjør i 2012. Dette materialet offentliggjøres som en nettvversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i mars/april til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 7. oktober 2011 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2015 med følgende mandat:

”Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeidsdepartementet.”

Medlem fra Landsorganisasjonen i Norge, Ellen Horneland, har vært i permisjon under arbeidet med denne rapporten. I tillegg til utvalgets øvrige medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Pål Skarsbak, Virke, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Maria S. Walberg og Klemet Rønning-Aaby, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg og Anders Kleppe, KS, Bjørn Tore Stølen, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Trond Teisberg, Akademikerne, Arnulf Leirpoll og Bård Westbye, Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, Hilde Midsem og Kornelie Korsnes, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 20. februar 2012

Ådne Cappelen
leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen Spekter

Ellen Horneland (permisjon)
Landsorganisasjonen i Norge

Lars Haartveit
Hovedorganisasjonen Virke

Grete Jarnæs
Fornyings-, administrasjons- og
kirkedepartementet

Torill Lødemel
Næringslivets Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeidsdepartementet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen i Norge

Helle Stensbak
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Tove Storrødvann
Akademikerne

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum, Arbeidsdepartementet, sekretariatsleder
Runar Aksnes, Finansdepartementet
Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå
Harald Lunde, Statistisk sentralbyrå
Ragnhild Nersten, Arbeidsdepartementet
Victoria Sparrman, Statistisk sentralbyrå
Petter Solbu, Finansdepartementet
Siri A. Holte Wingaard, Finansdepartementet

Innhold

FORORD	2
1 LØNNSUTVIKLINGEN I SENERE ÅR	7
1.1 Innledning	7
1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene	8
1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	12
1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene	15
1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	17
1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området.	17
1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området	20
1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.	22
1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid).	23
1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	25
1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor	27
1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området	27
1.3 Lønnsoverhenget	29
1.4 Lønnsutviklingen for ledere	30
1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer	30
1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser	31
1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor	35
1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn	35
1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning	35
1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte	35
1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 1997-2011	35
2 KONSUMPRISUTVIKLINGEN I NORGE	36

2.1	Prisutviklingen i senere år	36
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	36
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	40
2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2012	43
2.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	43
2.2.2	Modellresultater	45
2.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2012.	45
3	UTVIKLINGEN I KONKURRANSEEVNEN	47
3.1	Innledning	48
3.2	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer	51
3.2.1	Konkurranseutsatte og skjermede næringer	51
3.2.2	Frontfagsmodellen	52
3.2.3	Lønnsomheten i norsk industri	54
3.3	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	55
3.3.1	Lønnskostnadsvekst	56
3.3.2	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land	58
3.3.3	Elektrisitetspriser	65
3.8	Produktivitetsutviklingen	66
3.8.1	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk	66
3.8.2	Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter	68
	Kapittel 4	71
4	MAKROØKONOMISK UTVIKLING	71
4.1	Internasjonal økonomi	72
4.2	Norsk økonomi	78
4.2.1	Konjunktursituasjonen	78
4.2.2	Arbeidsmarkedet	81
4.2.3	Utsiktene for 2012	87
5	INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR HUSHOLDNINGENE	90
5.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	90

5.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	95
5.2.1	Reallønn etter skatt fra 2009 til 2011	95
5.2.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2011 til 2012	98
5.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	99
5.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2009	99
5.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2009 til 2012	101
6	DEN SAMLEDE INNTEKTSUTVIKLINGEN	103
6.1	Disponibel inntekt for Norge	103
6.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	106
Vedlegg:		
1.	Lønnsoppgjørene i 2011	109
2.	Definisjoner av en del lønnsbegreper med mer.	117
3.	Kursutviklingen for norske kroner	128
4.	Tabellvedlegg	132
5.	Utdrag fra innstilling II fra Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966 (publisert i egen fil)	

Kapittel 1

1 Lønnsutviklingen i senere år

- For lønnstakere under ett legger Beregningsutvalget til grunn en vekst i gjennomsnittlig årslønn fra 2010 til 2011 på 4,3 prosent. For ansatte i de største forhandlingsområdene (ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene) anslår utvalget veksten til $4\frac{1}{4}$ prosent.
- Årslønnsveksten fra 2010 til 2011 kan anslås til om lag $4\frac{1}{4}$ prosent for industriarbeidere og til vel $4\frac{1}{2}$ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området er anslått til om lag $4\frac{1}{2}$ prosent. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,6 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 4,9 prosent. Økte bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten anslått til henholdsvis 4 prosent og $4\frac{1}{2}$ prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er anslått til 4,1 prosent og i helseforetakene til 4 prosent.
- Utvalget anslår overhendet til 2012 til $1\frac{1}{4}$ prosent for ansatte i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,8 prosent. Endelig overheng til 2012 for lønnstakere under ett kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars. For industriarbeidere er overhendet anslått til $1\frac{1}{2}$ prosent og for industrifunksjonærer til $1\frac{3}{4}$ prosent. Overhendet for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen og i finanstjenester er beregnet til henholdsvis 1,0 og 1,3 prosent. Både for ansatte i staten og i kommunene er overhendet anslått til 1 prosent. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er overhendet anslått til 1,2 prosent og i helseforetakene til $\frac{3}{4}$ prosent.
- For administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i finansnæringen var lønnsveksten fra 2010 til 2011 16,4 prosent. Høyere bonusutbetalinger enn året før trakk opp lønnsveksten for denne gruppen. Lønnsveksten i 2011 for denne ledergruppen i industrien var 8,7 prosent, mens den var 0,3 prosent i varehandel.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2010 til 2011 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhendet til 2012 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2011 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2011 gis i vedlegg 1.

Kapitlet bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2011. Dessuten mangler det tall for noen grupper. Rapporten vil derfor bli oppdatert i slutten av mars.

1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene

Tabell 1.1 viser at årslønnsveksten fra 2010 til 2011 kan anslås til om lag $4\frac{1}{4}$ prosent for industriarbeidere og til vel $4\frac{1}{2}$ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området er anslått til om lag $4\frac{1}{2}$ prosent. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,6 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 4,9 prosent. Økte bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten anslått til henholdsvis 4 prosent og $4\frac{1}{2}$ prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er anslått til 4,1 prosent og i helseforetakene til 4 prosent.

Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker, se boks 1.2. Det er nå publisert lønnsstatistikk etter den nye standarden for september/oktober i årene 2008 til 2011. For enkelte områder i tabell 1.1 innebærer dette et brudd i tidsserien mellom 2008 og 2009.

Lønnsveksten var for de fleste grupper høy i 2002. I årene 2003 til 2005 var det jevnt over avtakende lønnsvekst bortsett fra i finanstjenester. I 2006 tok lønnsveksten seg noe opp igjen og varierte mellom 2,6 og 5,6 prosent. I 2007 og 2008 tok lønnsveksten seg ytterligere opp. I områdene i tabell 1.1 varierte lønnsveksten i disse årene fra 3,6 til 6,7 prosent. Unntaket er finanstjenester der høye bonusutbetalinger i 2008 trakk opp lønnsveksten til 9,2 prosent. I 2009 og 2010 falt samlet lønnsvekst, mens den tok seg noe opp igjen i 2011. Lønnsveksten i enkelte år er påvirket av spesielle tillegg, for eksempel skolepakkene for undervisningspersonell fra 2000 til 2002 og ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten i 2010.

Boks 1.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år.

Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av avtalt lønn, uregelmessige¹ tillegg og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempetillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for inneværende år og året før. For de fleste er tellingstidspunktet per oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før. Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene, bl.a. ut fra kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken holder seg på samme nivå ut året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå for det aktuelle året.

¹ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoretillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien					Kommuneansatte			Spekter-bedrifter		
	Industri i alt	Industri-arbeidere	Industri-funksjonærer	Virke-bedrifter i varehandel ¹	Finanstjenester ²	Statsansatte	Kommuneansatte i alt ³	Undervisningspersonell ⁴	Helseforetakene (Spekter) ⁸	Helseforetakene (SSB) ⁸	Øvrige bedrifter
2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	6,0	8,2	5,3	-	5,5
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	5,4	7,0	-	3,8
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,8 ⁵	3,2	3,0	-	3,4
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,0	3,3	-	3,6
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,5	3,9	2,6	3,7	3,0	4,8
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	5,1	4,8	3,6	4,9	6,8	5,3
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	9,2	6,7	6,7	5,7	6,5	5,1	6,2
2009	4,2 ⁶	3,9 ⁶	4,5 ⁶	1,8 ⁶	0,4 ⁶	4,4	4,6	4,4	5,1	4,9	4,0
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,9	4,5 ⁹	3,7	3,6	3,7	3,1	3,5
2011	4½	4¼	4½	3,6	4,9	4	4½	4¼	4	-	4,1
2001-2006	23,7	20,6	25,7	22,8	31,3	23,8	23,4	24,4	24,3	-	22,9
Gj. sn. per år	4,3	3,8	4,7	4,2	5,6	4,4	4,3	4,5	4,4	-	4,2
2006-2011	26,6	25,1	28,0	19,8	28,1	27,2	26,8	23,5	26,6	-	25,3
Gj. sn. per år	4,8	4,6	5,1	3,7	5,1	4,9	4,9	4,3	4,8	-	4,6
Årslønn 2010, per årsverk	466 700	378 600	580 000	-	-	450 300	398 500	445 700	453 200	-	424 000
Årslønn 2010, heltidsansatte	-	-	-	397 200	555 600	-	-	-	-	458 800	-
Antall årsverk 2010	165 400	96 100	69 300	84 000 ⁷	30 500 ⁷	135 000	353 000	89 600	85 100	-	42 100

¹ Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

² Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Bortsett fra 2009 trakk bonusutbetalinger opp lønnsveksten i perioden 2005-2011, se nærmere omtale i avsnitt 1.2.5.

³ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Fram til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

⁴ Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Fra 2006 er Oslo kommune inkludert.

⁵ Fra og med 2004 omfatter tallene også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

⁶ Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i boks 1.2.

⁷ Heltidsansatte

⁸ Forskjellen mellom Spekter og SSB i de enkelte år til og med 2010 skyldes i hovedsak ulik periodisering av lønnsveksten. Lønnsveksten i 2011 er basert på tallmateriale/lønnsstatistikk fra SSB. Utvalget vil se nærmere på de historiske tallene for lønnsvekst i helseforetakene.

⁹ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.2 Ny standard for næringsgruppering

Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Den nye standarden gir en oppdatert beskrivelse av aktivitetene i næringslivet og offentlig sektor. De største endringene i grupperingen av virksomheter har skjedd i tjenesteytende næringer.

Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene. Den nye næringsstandarden er tatt i bruk i alle europeiske land.

Standarden bestemmer hvordan enheter som danner grunnlag for statistikken grupperes sammen, og hvordan næringer avgrenses. Samtidig legger den en del føringer på hvilke næringsgrupper det publiseres statistikk for.

Noen vesentlige endringer i standarden er:

- Reparasjon og installasjon av industrimaskiner skilles ut som egen næring under industri
- Forlagsvirksomhet flyttes fra industri til informasjon og kommunikasjon
- Utvikling av byggeprosjekter (boligbyggelag og utvikling og salg av egen fast eiendom) blir en del av bygge- og anleggsvirksomheten
- Bensinstasjonene blir en del av detaljhandelen
- Informasjon og kommunikasjon er skilt ut som et eget næringshovedområde
- Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk er samlet i egen næring
- Det etableres flere nye hovednæringsområder innenfor tjenesteytende næringer: IKT, Vannforsyning, avløps- og renovasjon, Eiendomsdrift og Kultur og underholdning

Den nye standarden har 18 næringsområder i privat sektor mot 14 tidligere.

I lønnsstatistikken har SSB publisert fire årganger (2008 til 2011) av alle tall som berøres av omleggingen. Tall lengre tilbake finnes bare etter gammel standard i den årlige lønnsstatistikken.

I første omgang var det bare *lønnskapitlet* i TBU som ble direkte berørt av omleggingen, og i tabell 1.1 i første rekke industri og varehandel.

Nasjonalregnskapet publiserer sitt endelige årsregnskap for 2009 etter ny standard i 2011 med tidsserie tilbake til 1970. Kvartalsvis nasjonalregnskap publiseres med ny standard fra og med 3. kvartal 2011 med tidsserie tilbake til 1978.

I tabell 1.1 er staten, kommunene og helseforetakene uberørt av omleggingen. Det samme gjelder bedrifter utenom helseforetakene i Spekter-området. Finanstjenester er i liten grad berørt.

Boks 1.3 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Fra 2004 til og med 2. kvartal 2008 var det en sterk økning i sysselsettingen, bl.a. av unge arbeidstakere 15-24 år. Det var også sterk økning i arbeidsinnvandringen. Disse endringene i sysselsettingen kan bidra til å trekke gjennomsnittlig lønnsvekst ned. I perioder med stagnasjon eller med nedgang i sysselsettingen som det var i enkelte bransjer/næringer fra 2008 til 2009, kan effekten være motsatt ved at andelen yngre arbeidstakere og arbeidsinnvandrere blir redusert. I tillegg kan bortfall av virksomheter ha betydning.

1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for to hovedsektorer:

- ansatte i industrien¹
- ansatte i varehandel

Tabell 1.2 viser at samlet fra 2001 til 2010 har lønnsveksten vært nær parallell i de to hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år. Utvalget kommer tilbake til lønnsveksten fra 2010 til 2011 for disse to hovedsektorene i tabell 1.2 i rapporten i slutten av mars. Fram til dette tidspunktet vil utvalget også se nærmere på beregningsmetoder og datagrunnlaget for beregning av lønnsveksten i offentlig forvaltning.

Beregningsutvalget legger til grunn en vekst i gjennomsnittlig årslønn fra 2010 til 2011 for lønnstakere under ett på 4,3 prosent, mot 3,7 prosent året før. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall publisert i Økonomisk utsyn 2011, har SSB foreløpig beregnet veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2010 til 2011 for lønnstakere under ett til 4,3 prosent. Utvalget får utarbeidet tall for lønnsveksten for ansatte i de største forhandlingsområdene (ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene) og har beregnet gjennomsnittlig årslønnsvekst for denne gruppen til 4¼ prosent fra 2010 til 2011. Beregningen omfatter gruppene i tabell 1.1,

¹ Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter.

enkelte grupper² i vedleggstabell 4.11 og fra avsnitt 1.2.2. Til sammen utgjør disse gruppene om lag 60 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2011. Begge beregningene har med etterbetalinger av lønnstillegg. Utvalget kommer tilbake til veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2010 til 2011 for lønnstakere under ett i rapporten i slutten av mars.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for to hovedsektorer i økonomien.

	Lønnsstatistikken			
	Nasjonalregnskapet ²	Alle grupper	Industrien	Varehandel ³
2003	4,5		4,5	4,6
2004	3,5		3,6	3,9
2005	3,3		3,6	3,7
2006	4,1		3,9	3,4
2007	5,4		4,9	5,9
2008	6,3		6,6	4,3
2009	4,2 ⁴		4,2 ⁵	3,0 ⁵
2010	3,7	3,6 ⁶	2,9 ⁶	2,9 ⁶
2011	4,3	-	-	-
2002-2010	40,8	-	39,7	36,4
Gj. sn. per år	4,4	-	4,3	4,0
2005-2010	26,0	-	24,6	21,0
Gj. sn. per år	4,7	-	4,5	3,9
Årslønn 2010, per årsverk	435 600	435 200	434 000	392 000
Årslønn 2010, heltidsansatte ⁷	-	451 700	437 500	419 500

¹ Lønnsveksten er per årsverk i hele perioden for "alle grupper". For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i 2010.

² Årslønnsveksten er beregnet med utgangspunkt i nasjonalregnskapet på grunnlag av det lønnsbegrepet som brukes i utvalgets rapporter, dvs. fast avtalt lønn, inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Naturallønn, betaling for overtid og sluttvederlag er ikke inkludert. Utenlandske sjøfolk på norske skip, vernepliktige rekrutter og lønnstakere i primærnæringene ble holdt utenom i perioden 2003-2007.

³ Inklusive motorkjøretøytenester.

⁴ Nedjustert fra 4,5 prosent i utvalgets junirapport i 2010.

⁵ Lønnsveksten fra og med 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i boks 1.2.

⁶ Lønnsveksten er beregnet av SSBs på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen.

⁷ Beregnet på grunnlag av SSBs lønnsstatistikk for alle ansatte, som er en sammenstilling av de næringsvise lønnsstatistikkene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

² Arbeider- og funksjonærgrupper i NHO-bedrifter utenom industrien. Omfatter bl.a. bygg og anlegg, transportsektoren, olje- og gassutvinning, hotell og restaurantvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og informasjons- og kommunikasjonsvirksomhet.

Boks 1.4 Beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområder versus beregning av årslønnsvekst for næringsområder i privat sektor

Generelt

Med utgangspunkt i lønnsstatistikken brukes det litt forskjellige prinsipper for beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområdene i tabell 1.1 (nærmere beskrevet i boks 1.1) og i SSBs årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor (for eksempel i industrien). Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og begge tar utgangspunkt i to årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I SSBs beregninger for næringsområder med utgangspunkt i lønnsstatistikken er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn.

I år med konflikter i tariffoppgjørene, kan oppgjør trekke ut i tid. Dette kan medføre at det blir større tidsavstand enn året før mellom faktisk virkningstidspunkt og tidspunktet for utbetaling av lønnstillegg. Videre kan det at flere oppgjør trekker ut i tid medføre at etterbetalingene blir høyere enn året før. For eksempel var dette tilfelle i 2010-oppgjøret og kan ha medført at etterbetalingene samlet sett var høyere i 2010 enn i 2009. Disse to forholdene trakk isolert sett ned lønnsveksten fra 2009 til 2010 i SSBs beregning for næringsområder basert på lønnsstatistikken og den kvartalsvise lønnsindeksen. Dette kan også ha gjort seg gjeldende i tidligere år uten at utvalget har gått nærmere inn på dette.

Nærmere om forskjeller mellom beregningen av årslønn i industrien i NHO-bedrifter og industrien i alt.

Følgende forhold kan medvirke til at det blir forskjellig lønnsnivå og lønnsvekst i industrien samlet og i industrien i NHO-bedrifter:

- Populasjonene er ulike. Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsetting i industrien er i NHO-bedrifter. Organisasjonsgraden er særlig høy blant store bedrifter.
- Beregningsmetodene er forskjellige, se beskrivelse ovenfor.
- Etterbetalinger av lønnstillegg er ulikt behandlet, se ovenfor.
- Beregningene av vekst i årslønn for industrien samlet i tabell 1.2 er for heltidsansatte i årene 2002 til 2009, men per årsverk i 2010. For industriansatte i NHO-bedrifter er beregningene per årsverk i alle år, se tabell 1.1.
- Strukturelle endringer, f. eks. forskyvninger i sysselsettingen mellom bedrifter med ulikt lønnsnivå kan slå ulikt ut for de to populasjonene.

De samme forholdene vil også kunne gjøre seg gjeldende når en ser på årslønnsberegningene i varehandelen totalt versus beregningene for Virke-bedrifter i varehandel.

1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2007 til 2011 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønns glidning gjennom året. Normalt betyr lønns glidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønns glidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhengen til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønns glidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,4-1 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den til og med 2008 variert mellom 1 og vel 3 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring (finans tjenester) i 2008 og 2010. I disse årene var lønns glidningen særlig høy i finans tjenester, noe som skyldtes store bonus utbetalinger. I 2009 var det et negativt bidrag fra lønns glidningen i Virke-bedrifter og i finans tjenester. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønns glidning.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2007	2008	2009	2010	2011	Gj.sn. 2007-11
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,5	5,7	3,9 ¹	3,6 ¹	4¼	
Herav:						
- Overheng	1,4	1,8	1,8	1,0	1,2	
- Tariff tillegg	1,3	1,3	0,5	1,0	0,9	
- Lønns glidning	2,8	2,6	1,6	1,6	2	2,1
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,7	6,3	4,5 ¹	4,3 ¹	4½	
Herav:						
- Overheng	2,0	2,5	2,0 ²	1,7	1,9	
- Lønns glidning	3,7	3,8	2,5	2,6	2¼	3,0
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	5,0	4,4	1,8 ¹	3,6 ¹	3,6	
Herav:						
- Overheng	1,2	1,6	0,9	0,7	1,2	
- Tariff tillegg	1,2	1,3	0,6	0,7	0,6	
- Garantit tillegg	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	
- Lønns glidning	2,3	1,1	÷0,1	1,9	1,4	1,3
<i>Finans tjenester:</i>						
Årslønnsvekst	5,2	9,2	0,4 ¹	5,9 ¹	4,9	
Herav:						
- Overheng	1,4	1,3	2,0	1,0	1,2	
- Tariff tillegg	0,9	2,5	0,5	1,0	1,0	
- Lønns glidning	2,9	5,4	÷1,9	3,9	2,7	2,6
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	5,1	6,7	4,4	4,5	4	

	2007	2008	2009	2010	2011	Gj.sn. 2007-11
<i>Herav:</i>						
- Overheng	2,9	1,4	3,4	0,9 ⁴	2,3	
- Tariff tillegg	1,5	4,2	0,4	2,3	1,2	
- Ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten				0,6		
- Lønns glidning	0,6	1,0	0,5	0,7	½	0,7
<i>Kommuneansatte ³:</i>						
Årslønnsvekst	4,8	6,7	4,6	3,7	4½	
<i>Herav:</i>						
- Overheng	1,6	1,4	2,4	1,1	2,4	
- Tariff tillegg	2,5	4,3	1,8	2,1	1,5	
- Lønns glidning	0,7	1,0	0,4	0,5	½	0,6
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	5,7	4,4	3,6	4¼	
<i>Herav:</i>						
- Overheng	1,1	1,2	2,2	1,0	2,4	
- Tariff tillegg	2,6	4,2	2,2	2,3	1,4	
- Lønns glidning	÷0,1	0,3	÷0,1	0,3	½	0,2
<i>Spekter, helseforetakene:</i>						
Årslønnsvekst	4,9	6,5	5,1	3,7 ⁵	4	
<i>Herav:</i>						
- Overheng	1,7	1,4	3,6	2,0	1,7	
- Tariff tillegg	3,0	4,3	1,2	1,5	2¼	
- Lønns glidning	0,2	0,8	0,3	0,2	0	0,3
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>						
Årslønnsvekst	5,3	6,2	4,0	3,5	4,1	
<i>Herav:</i>						
- Overheng	1,5	1,3	1,6	0,9	0,9	
- Tariff tillegg	3,2	4,6	2,0	2,4	2,8	
- Lønns glidning	0,6	0,3	0,4	0,2	0,4	0,4

¹ Lønnsveksten i 2009 og 2010 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

² Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard.

³ Kommunene omfatter også undervisningspersonell.

⁴ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4,

⁵ Tallet er beregnet av Spekter. Statistisk sentralbyrå har på oppdrag fra Beregningsutvalget beregnet årslønnsveksten til 3,1 prosent.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spekter og Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet.

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området.

For *industriarbeidere* steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med om lag 4¼ prosent fra 2010 til 2011, mot 3,6 prosent året før, basert på foreløpig tallmateriale for NHO-bedrifter.

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 50 tariffområder og disse tariffområdene er vektet sammen for arbeidere innenfor industri. Totalt utgjør gruppen om lag 40 prosent av alle arbeidere i NHO-området. De senere årene har sysselsettingen variert mer mellom bransjer/yrker enn tidligere og dette har påvirket gjennomsnittlig lønnsvekst.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år), gjennomsnittlig skifttillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. I innrapporteringen fra bedriftene kan fordelingen på de enkelte lønnskomponentene variere. Det lønnsstatistikken registrerer som utbetalt bonus for ett år, kan være opptjent året før. Isolert sett har økningen i utbetalt bonus i 2011 bidratt til den gjennomsnittlige lønnsveksten med ¼ prosentpoeng, mens uregelmessige tillegg drar marginalt ned. Bonus er en del av lønnsglidningen.

For industriarbeidere ble lønnsoverhenget inn i 2011 beregnet til 1,2 prosentpoeng. I det sentrale lønnsoppgjøret ("mellomoppgjør") bidro tariff tilleggene til årslønnsveksten fra 2010 til 2011 med 0,9 prosentpoeng. I disse beregningene er det tatt hensyn til generelt tillegg, lavlønnstillegg og automatiske virkninger av tariff tillegg på uregelmessige tillegg som skift etc. I 2011 bidro derfor lønns glidningen til årslønnsveksten med omlag 2 prosentpoeng, mot 1,6 prosentpoeng året før. Fordelingen mellom tariff tillegg og lønns glidning kan være noe skjønnspreget. I 2010 ble det avtalt at noen minstelønns satser skulle heves automatisk i 2011 basert på statistikk, men som ikke var en del av lønns oppgjøret i 2011. Lønns utslaget fra bestemmelsen kan estimeres til om lag 0,1 prosentpoeng for 2011, og er tatt med under lønns glidningen.

Fra 2008 til 2011 har det vært en del endringer i sammensetningen av sysselsettingen mellom bransjer eller avtaleområder. Isolert bidro slike endringer med å redusere lønnsveksten for industriarbeidere med om lag ¼ prosentpoeng fra 2010 til 2011, mens denne effekten året før var minimal. I 2009 bidro strukturendringer til veksten med på 0,2 prosentpoeng for industriarbeidere.

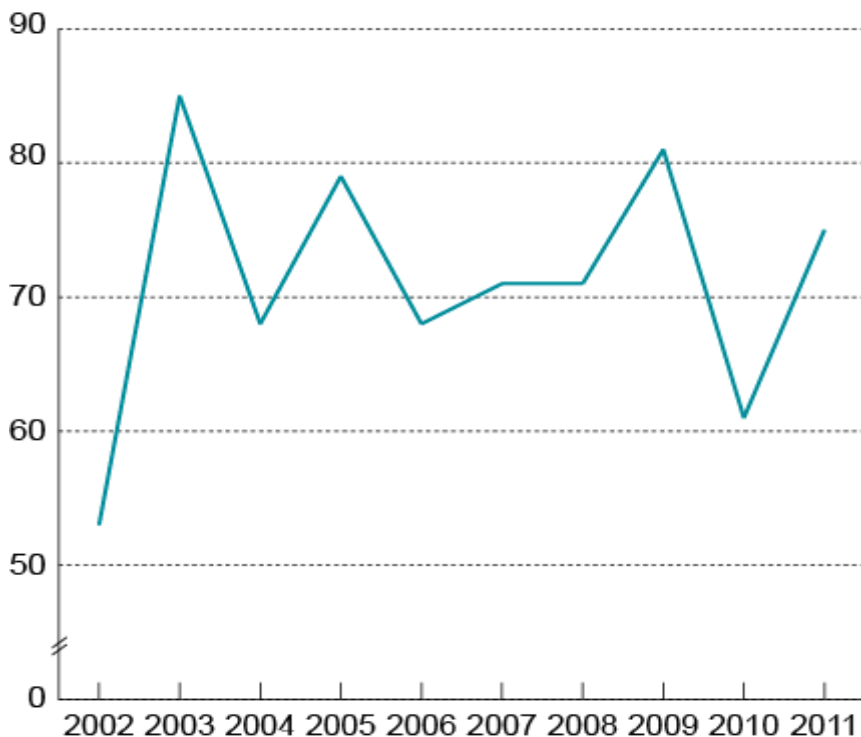
Lønns overhenget for industriarbeidere inn i 2012 er foreløpig beregnet til i underkant av 1½ prosent, mot 1,2 prosent året før.

Tabell 1.5 viser lønnsveksten mellom måletidspunkter 1. oktober til 1. oktober og per år fordelt på tariff tillegg og lønns glidning. Foreløpig lønnsvekst fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 er om lag 4¼ prosent for industriarbeidere, mot 3,9 prosent i tilsvarende periode året før. Gjennomsnittlig nivåøkning av tariffmessige tillegg ble beregnet til 1,1 prosent i perioden. Målt fra 1.oktober 2010 til 1.oktober 2011 har lønns glidningen bidratt med vel 3 prosentpoeng til lønnsveksten i perioden.

Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art).

Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008:	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010: ¹	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011:	219 øre/time	1,1 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1. april til 1.juli.

Figur 1.1 Lønns glidningen som andel av total lønnsvekst fra 1. oktober til 1. oktober for industriarbeidere i NHO-bedrifter

Kilde: NHO

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning per time	Herav: Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsøkning
2001	4,9	1,5	3,4	69
1. okt	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1. okt	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1. okt	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
1. okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
1. okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
1. okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
1. okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
1. okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
1. okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4¼	1,3	3	70
1. okt	4¼	1,1	3	75

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilder: Grunnlagsmaterialet til SSBs strukturstatistikk, NHO

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i *byggevirksomhet* var det en årslønnsvekst på om lag $4\frac{1}{4}$ prosent fra 2010 til 2011 basert på foreløpig materiale, mot 4 prosent året før.

Lønnsveksten fra 2010 til 2011 avspeiler at lønnsveksten var spesielt sterk i slutten av 2010 som førte til at overhenget inn i 2011 var høyt. Lønnsveksten fra 1.oktober 2010 til 1.oktober 2011 var omlag $3\frac{3}{4}$ prosent, $\frac{1}{2}$ prosentpoeng lavere enn årslønnsveksten fra 2010 til 2011.

Arbeidere innenfor byggvirksomhet utgjør knapt 25 prosent av alle arbeidere i NHO-området og består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag $\frac{1}{3}$) og andre byggfag (om lag $\frac{2}{3}$) som tømrere, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, heisfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc.

Bak gjennomsnittstallene er det også betydelige strukturelle effekter. Lønnen i de to hovedgruppene avviker en del også i 2011, på samme måte som året før. Lønnsveksten i elektrofagene økte fra 2010 til 2011 med om lag $3\frac{1}{2}$ prosent mot 5,1 prosent året før, fluktuasjoner som i stor grad skyldes sentrale tillegg og etterskuddsvisе automatiske regulering/ garantiordning.

Økningen innenfor andre byggfag (d.v.s. utenom elektrofagene) var om lag $4\frac{1}{2}$ prosent, mot 3,5 prosent året før. Andre byggfag er sannsynligvis en bransje hvor effekten av finanskrisen har betydd mye i forhold til gjennomsnittlig lønnsvekst og strukturelle endringer. Årslønnsveksten utjevner en del av de store fluktuasjonene i lønnsvekstratene gjennom året. Endring i lønnsvekst for byggevirksomhet knyttet til finanskrisen og konjunktorene avspeiler seg klart dersom man måler lønn fra 1. oktober til 1. oktober. Mens arbeiderne innenfor denne gruppen hadde en gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 på 5,7 prosent (før finanskrisen) var veksten 1,8 prosent fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009. De påfølgende årene frem til 1.oktober 2011 har veksten vært henholdsvis 4,7 og $4\frac{1}{2}$ prosent.

Endringer i sammensetning av den aktuelle arbeidstakergruppe påvirker lønnsvekst som måles ved endringer i gjennomsnittlig lønnsnivå. Grunnen kan være at noen er nytilsatt eller har sluttet i perioden, men det vil også være utskifting av bedrifter (særlig småbedrifter) i statistikkutvalget, men også at sysselsettingen er endret. Det er sannsynlig at disse forhold i særlig grad har påvirket lønnsutviklingen for byggfag (eksklusive elektrofagene) de siste årene. Detaljert lønnsinformasjon viser at en sterk sysselsettingsøkning trakk lønnsveksten ned både i 2007 og 2008. I 2010 falt netto sysselsettingen, men dette førte til at gjennomsnittlig lønnsvekst økte noe. Dette har sammenheng med at arbeidere som ikke var med i statistikken i 2010, men var med i 2009, hadde et noe lavere lønnsnivå enn gjennomsnittlig lønnsnivå i bransjen. En økning i sysselsettingen bidrar i 2011 igjen til å trekke lønnsveksten noe ned.

I 2010 ble det avtalt at minstelønnsatser i 2011 skulle heves innenfor andre byggfag, mens elektrobransjen har bransjevis garantiordning som bidro med nesten hele lønnsveksten i 2011. Sammen med lønnsoverhenget ga tariff tilleggene i 2011 en lønnsvekst på 2,2 prosent fra 2010 til 2011 før lønns glidning.

Bidraget fra lønns glidningen fra 2010 til 2011 for hele byggevirksomheten inklusive garantiordninger, er på foreløpig grunnlag beregnet til om lag $2\frac{1}{4}$ prosentpoeng, mot 2 prosentpoeng i 2010 og om lag $\frac{3}{4}$ prosentpoeng i 2009.

Lønnsoverhøyet inn i 2012 for arbeidere innenfor byggvirksomhet er foreløpig beregnet til 1 prosent.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper m.v. Foreløpige tall for arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området samlet, viser en årslønnsvekst fra 2010 til 2011 på om lag $3\frac{3}{4}$ prosent mot 3,4 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2009 til 1. oktober 2010 anslås til om lag 4 prosent, mot 3,5 prosent året før.

Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. I tillegg ble det i 2006 i rutebilssektoren, som utgjør om lag 50 prosent av arbeidere i transportsektoren i LO-NHO-området, inngått bransjeavtaler knyttet til nye eller reforhandlede kontrakter, som har slått ut i lønnsvekst etter hvert som slike avtaler er blitt reforhandlet fram til 2012. I overgangen har dette ført til en betydelig lønnsvekst for landtransport.

I mellomoppgjøret i 2011 ble det for transport samlet gitt et gjennomsnittlig tariff tillegg som bidrar til årslønnsveksten med 1,3 prosentpoeng. I tillegg til et lønnsoverheng på 0,7 prosent gir dette en årslønnsvekst på 2 prosent fra 2010 til 2011 før andre lønns- og sysselsettingsmessige virkninger i løpet av 2011, blant annet virkninger via bussbransjeavtalen. Foreløpige tall tyder på at summen av tilleggene ut over tariff tilleggene slo ut med om lag $1\frac{3}{4}$ prosentpoeng fra 2010 til 2011

Arbeidere innenfor *oljevirkosomhet, offshore* består av operatørarbeidere (om lag halvparten), oljeboring - og oljeservicearbeidere. Den siste gruppen utgjør en stadig større andel av totalgruppen for arbeidere. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen overfor. Basert på foreløpige tall har offshorearbeidere samlet sett en økning i årslønn fra 2010 til 2011 på knapt $3\frac{1}{2}$ prosent, inklusive avtalt lønn, bonusutbetalinger samt uregelmessige tillegg, mot 4,5 prosent året før.

Økningen i utbetalt lønn fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var om lag $3\frac{3}{4}$ prosent mot 4,4 prosent året før. Økning i antall timer med noe lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet samt nedgang i gjennomsnittlige uregelmessige tillegg, bidrar til betydelig lavere vekst for hele sektoren.

Tallmaterialet innebærer et lønnsoverheng for arbeidere i oljebransjen inn i 2011 på om lag $1\frac{1}{2}$ prosent. En automatisk virkning av ansiennitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst $\frac{1}{2}$ prosentpoeng til årslønnsveksten.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var det en økning i årslønn fra 2010 til 2011 på om lag $3\frac{1}{2}$ prosent, mot 3,1 prosent året før, basert på foreløpige tall. Sammen med lønnsoverhøyet bidro tariff tilleggene i 2011 til en årslønnsvekst fra 2010 til 2011 på 3 prosent før eventuell lønns glidning i 2011. Basert på foreløpig tall bidrar lønns glidning i bransjen til om lag $\frac{1}{2}$ prosentpoeng av lønnsveksten fra 2010 til 2011, det samme som for de to foregående årene.

Lønnsveksten fra 1.oktober 2010 til 1.oktober 2011 var om lag $3\frac{3}{4}$ prosent.

Gjennomsnittlig alder for ansatte i bransjen var i 2010 om lag 10 år lavere enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Bransjen er preget av høy turnover. Vanligvis er bare om lag halvparten av de samme arbeidstakerne med i lønnsstatistikken fra et år til et annet. Strukturelle endringer i arbeidskraften mellom grupper og virkninger via høy turnover har trukket gjennomsnittlig lønnsvekst noe ned i alle de tre siste årene. Man kan ikke måle den direkte lønsvirkningen av dette, fordi statistikken er en utvalgsstatistikk og en del av utvalget skifter, men man kan anta at turnover isolert kan ha dratt lønnsveksten noe ned.

Lønnsoverhenget inn i 2012 er foreløpig beregnet til om lag $\frac{3}{4}$ prosent.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag $\frac{1}{3}$ av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Ifølge foreløpige tall var det en årslønnsvekst på vel $4\frac{1}{2}$ prosent fra 2010 til 2011, mot 4,3 prosent året før. Fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer omlag $4\frac{1}{2}$ prosent, det samme som året før.

Ny standard for næringsgruppering ble av SSB innført for alle sektorer fra 2009, med justeringer de senere årene. Dette gjaldt også NHO-bedrifter. Om lag 10 prosent av funksjonærene i industri i NHO, ble i offisiell statistikk fra 2009 plassert utenfor industri blant annet i ”Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting”.

Av hensyn til kontinuiteten i forhold til beregninger av lønnsvekst for funksjonærer i industri, vil klassifiseringen for NHO-bedrifter i tariffsammenheng og i utvalgets rapportering, fortsatt avvike noe fra offentlig klassifisering på dette punkt. Virkningene blir omtalt i fotnotene i tabellene.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet ved at de ulike bransjene blir vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Dette danner grunnlag for beregninger av årslønnsvekst. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter inn i 2012 er foreløpig beregnet til $1\frac{3}{4}$ prosent, mot 1,9 prosent året før.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, Vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør bransjene utenfor industrien om lag $\frac{2}{3}$ av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærer i NHO-området* var om lag 5 prosent fra 2010 til 2011 ifølge foreløpige tallmateriale, mot 4,4 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var om lag 5 prosent, mot 4,7 prosent året før. Veksten fra året før varierer mellom 2 til 7 prosent i næringssektorer. Fra 2010 til 2011 har det vært store sysselsettingsendringer mellom næringsgruppene, spesielt utenfor industri. Det er større innslag av funksjonærer på høyere lønns- og utdanningsnivå enn året før.

Funksjonærene innenfor oljevirkksomhet omfatter i 2011 om lag 10 prosent av funksjonærene i NHO-bedrifter og består av om lag 80 prosent ingeniører, sivilingeniører eller tilsvarende funksjonærgrupper. Oljefunksjonærer har et langt høyere lønnsnivå enn gjennomsnittet for funksjonærer innenfor NHO-området, og en økning av antall funksjonærer i sektoren fører isolert til betydelig lønnsvekst for funksjonærer totalt sett. I tillegg har den gjennomsnittlige lønnsveksten for gruppen vært høyere enn for andre grupper. Begge forhold drar veksten betydelig opp.

Samme forhold gjelder også for kraftforsyning, bedrifter innenfor faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting samt i flybransjen, men i langt mindre grad enn for oljesektoren.

Strukturelle endringer mellom næringer utenfor industrien bidrar isolert til den gjennomsnittlige veksten for funksjonærer med vel $\frac{1}{4}$ prosentpoeng av den totale lønnsveksten for funksjonærer.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en stor gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 10 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid).

Ny internasjonal næringsklassifisering fra 2009 (jf. boks 1.2) og noen tilpasninger i 2010 og 2011, hvor industrien er noe annerledes definert enn tidligere, påvirker også fordelingen av årsverk mellom arbeidere og funksjonærer i NHOs industribedrifter.

Endringen i andelene mellom funksjonærer og arbeidere vil reflekteres i industriens totale lønnsvekst for NHO-medlemmer. I tillegg kan noe av endringene være påvirket av endringer i medlemsmassen og/eller utvalget. Av mangel på sammenlignbare vektorer benyttet man faste vektorer mellom arbeidere og funksjonærer fra 2008 til 2009. Årsverksfordelingen mellom funksjonærer og arbeidere i NHOs medlemsregister gir fra 2009 til 2011 ikke et fullgodt bilde av nivået og endringen man kan se i innkommet materiale, fordi det har vært raske skiftende sysselsettingsendringene mellom gruppene og en registerfordeling noe tilbake i tid.

I 2009, 2010 og 2011 har man derfor basert prosentfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer på det utvalgsbaserte datamateriale, noe som gir et mer oppdatert bilde av bevegelsene i funksjonær/arbeider – andelene, selv om innsamlet materiale er et utvalg (60-70 %). Vektforholdet mellom arbeidere og funksjonærer er derfor revidert noe for 2009, men slik at 2009, 2010 og 2011 er metodisk like.

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for industriarbeidere og industrifunksjonærer. Tallene for industrifunksjonærer omfatter også ledere, både toppledere og mellomledere.

Funksjonærene har utgjort en økende del (med unntak fra 2006 til 2007), noe som isolert har bidratt til en økning i gjennomsnittslønn for funksjonærer og arbeidere i industrien totalt sett.

Fra 2010 til 2011 har funksjonærandelen økt med 0,3 prosentpoeng med tilsvarende lavere arbeiderandel, basert på foreløpig tallsett. Gjennomsnittlig lønnsnivå for funksjonærgruppen (inneholder alle funksjonærer inklusive spesialister og ledere) er langt høyere enn gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere. Dette fører til at selv om arbeidere isolert har en lønnsvekst på $4\frac{1}{4}$ prosent og funksjonærene isolert om lag $4\frac{1}{2}$ prosent, vil industriansatte samlet øke med om lag $4\frac{1}{2}$ prosent. Økt funksjonærandel bidrar således til noe vekst innenfor NHOs industribedrifter totalt sett.

Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter, på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.6 vises fordelingen av industrisysselsettingen mellom arbeidere og funksjonærer basert på henholdsvis årsverk og lønnssum, ifølge lønnsopplysninger fra SSB og opplysninger fra NHOs statistikkregister.

Tabell 1.6 Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer. (Prosentandeler)

		<u>Arbeidere</u>	<u>Funksjonærer</u>
Årsverk:	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
	2006	57,7	42,3
	2007	58,3	41,7
	<u>2008</u>	<u>58,0</u>	<u>42,0</u>
	<u>2009¹</u>	<u>59,6</u>	<u>40,4</u>
	Rev. 2009 ²	56,5	43,5
	2010 ²	56,2	43,8
	<u>2011²</u>	<u>55,9</u>	<u>44,1</u>
Lønnssum:	2002	50,6	49,4
	2003	50,4	49,6
	2004	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4
	2006	47,7	52,3
	2007	48,2	51,8
	<u>2008</u>	<u>47,9</u>	<u>52,1</u>
	<u>2009¹</u>	<u>49,2</u>	<u>50,8</u>
	Rev 2009 ²	46,1	53,9
	2010 ²	45,6	54,4
	<u>2011²</u>	<u>45,2</u>	<u>54,8</u>

¹ Ny næringsklassifisering fra 2009 og brukt som faste vektorer i veksten fra 2008 til 2009. Tallene i 2008 og bakover er ikke revidert med ny bedriftsvis næringsklassifisering. Tallrekkene ovenfor innebærer derfor et skift, knyttet til endring i industridefinisjonen fra 2009.

² Endring i fordeling mellom funksjonærer og arbeidere basert på timefordeling i innkomet materiale. Tall i 2011 er foreløpige.

Kilder: NHO og SSB

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I mellomoppgjøret i 2011 ble det etter mekling enighet mellom Finansforbundet og Finansnæringsens Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK og Norsk Post- og

Kommunikasjonsforbund og Finansnæringens Arbeidsgiverforening om at det fra 1. mai 2011 gis et generelt tillegg på lønnsregulativet på kr 5 400 per år i lønnstrinnene 1-37 og 1,45 prosent i lønnstrinnene 38 -76. Tillegget ble anslått til å bidra med 1 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2010 til 2011.

Ifølge lønnsstatistikken for 2011 økte den gjennomsnittlige månedslønnen i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet³ bank og forsikring, med 5,1 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2010 til 1. september 2011. Avtalt lønn steg med 4,2 prosent i det samme tidsrommet. Bonusutbetalingene bidro til å trekke opp lønnsveksten.

Bonus har de siste årene fram til 2009 utgjort en økende andel av månedslønnen. I 2003 og 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedslønnen i alt. Denne andelen vokste til 6,5 prosent i 2005, videre til 8,5 prosent i 2007 og til 11,9 prosent i 2008. I 2009 falt andelen til 7,2 prosent. I 2010 økte andelen igjen til 8,8 prosent og i 2011 til 9,3 prosent.

For finanstjenester har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2011 og lønnstilleggene i 2011, beregnet årslønnsveksten fra 2010 til 2011 til 4,9 prosent.

I mellomoppgjøret i 2011 ble det mellom LO og Hovedorganisasjonen Virke på Landsoverenskomsten (Handel og Kontor) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,- per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,- per time på minstelønnsattsene i trinn 1-5. Trinn 6 ble hevet med kr 325 per måned eller kr 2 per time.

For tillegg på andre overenskomster i Virke-området samt overenskomster innen HUK-området, vises det til vedlegg 1.

Tillegget per 1. februar 2011 etter *garantiordningen* på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke ble benyttet til å øke minstelønnsattsene i trinn 1-6 slik at trinn 1-4 ble økt med kr 103 per måned, trinn 5 ble økt med kr 325 per måned og trinn 6 med kr 650 per måned.

Ifølge lønnsstatistikken for 2011 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 3,1 prosent fra 1. september 2010 til 1. september 2011. For alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønnen 3,3 prosent i det samme tidsrommet.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2011 og lønnstilleggene i 2011, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2010 til 2011 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 3,6 prosent.

Samlet lønnsvekst i varehandel kan ha blitt trukket ned av sysselsettingsendringer, ved at grupper med forholdsvis lav lønn har fått økt relativ betydning.

---

³ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til ansatte som omfattes av Sentralavtalen som Finansnæringens Arbeidsgiverforening har med Finansforbundet, og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 756 403 per 1. mai 2010, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret i 2011 fikk alle ansatte i staten et lønnstillegg på 1,72 prosent eller minst kr 7 000 per år fra 1. mai. Det ble dessuten satt av 0,15 prosent til lokale forhandlinger per 1. oktober 2011. I tillegg kom midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) på 0,1 prosentpoeng.

Tilleggene bidrar til årslønnsveksten fra 2010 til 2011 med 1,2 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2011 og tariff tilleggene i 2011, kan årslønnsveksten fra 2010 til 2011 i det statlige tariffområdet anslås til 4 prosent.

Kommunesektoren/KS-området

I mellomoppgjøret i KS-området i 2011 ble gitt et generelt tillegg på 1,72 prosent eller minst kr 7 000 per år fra 1. mai til ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 i hovedtariffavtalen). Minstelønnsattsene ble hevet tilsvarende. Per 1. mai 2011 skulle arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 323 000, en økning på kr 11 800. Som en del av lønnsoppgjøret i 2010, ble det avsatt 0,25 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2011.

For stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2011 til lønnsveksten fra 2010 til 2011 med 1,3 prosentpoeng.

For en del grupper i KS-området (kapittel 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato avtales lokalt.

I *Oslo kommune* ble partene etter mekling enige om et lønnstillegg fra 1. mai 2011 på 3,35 prosent eller minimum kr 12 700 per år.

På grunnlag av foreløpig lønnsmateriale for 2011, er årslønnsveksten fra 2010 til 2011 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer, anslått til 4½ prosent.

Undervisningspersonell

Tilleggene ved lønnsoppgjøret i KS-området i 2011 er også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4).

For undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2011 til lønnsveksten fra 2010 til 2011 med 1,2 prosentpoeng.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2011 og tariff tilleggene i 2011, kan årslønnsveksten fra 2010 til 2011 for undervisningsstillinger i hele kommunesektoren anslås til 4¼ prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne

delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeförening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret i 2011 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2011 på kr 3 900 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 340 715 eller lavere. For helseforetakene ble det avtalt at lønnstillegg skulle avtales i de videre forhandlinger.

For LO Stat og YS Spekter bidro de avtalte tilleggene på A-nivå med om lag $\frac{3}{4}$ prosentpoeng til lønnsveksten fra 2010 til 2011 (ekskl. helseforetakene).

Det ble videre ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. I gjennomsnitt bidro lokale tillegg avtalt på den enkelte virksomhet med om lag 2 prosentpoeng til lønnsveksten fra 2010 til 2011.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeföreningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2011 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2010 til 2011 i Spekter-området ekskl. helseforetakene anslått til 4,1 prosent.

I mellomoppgjøret i 2011 for *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) om et generelt tillegg fra 1. juni 2011 på 2,4 prosent, og at minstelønnsatsene heves tilsvarende fra 1. juni. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2011.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvise avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Det ble gitt et generelt tillegg på 2,4 prosent fra 1. mai 2011. Minstelønnsatser ble også hevet tilsvarende fra 1. mai. Det ble også gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå med lønnsregulering med virkning fra 1. mai

I oppgjøret mellom Spekter Helse og Den norske legeförening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et tillegg på kr 16 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 20 000 til kr 21 000. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2011. Overlegene i helseforetakene fikk et generelt kronetillegg fra 1. januar 2011 som utgjør 4 prosent av overlegenes lønnsmasse på det enkelte sykehus. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå for medlemmer

av Den norske legeforening. For øvrige forbund i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger.

På grunnlag av tallmateriale/lønnsstatistikk fra SSB for 2010 og 2011 og lønnstilleggene i disse to årene, har utvalget beregnet årslønnsveksten i helseforetakene fra 2010 til 2011 til om lag 4 prosent.

Utvalget vil se nærmere på de historiske lønnsveksttallene for helseforetakene i tabell 1.1.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Utvalget anslår overhenget til 2012 til 1¼ prosent for ansatte i de største forhandlingsområdene (ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene). Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,8 prosent. For områdene i tabell 1.7 varierer overhenget til 2012 fra ¾ prosent for ansatte i helseforetakene til 1¾ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. For industriarbeidere i NHO-bedrifter er overhenget 1½ prosent. Endelig overheng til 2012 for lønnstakere under ett kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars.

I tillegg til lønnsoverhenget kan lønnsveksten til neste år i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtale tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. For 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønnssetter i LO - NHO- området.

Virkinger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger. Utvalget vil komme tilbake med mer presist tallmateriale når man har endelig statistikk.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn det ovennevnte. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønnsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2007-2012.

Område/gruppe:	2007	2008	2009	2010	2011	2012
NHO-bedrifter i industrien i alt:	1,6	2,2	1,9	1,4	1,5	-
- Industriarbeidere	1,4	1,8	1,8	1,0	1,2	1½
- Industrifunksjonærer	2,0	2,5	2,0 ¹	1,7	1,9	1¾
Virke-bedrifter i varehandel	1,2	1,6	0,9	0,7	1,2	1,0

Område/gruppe:	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Finanstjenester ²	1,4	1,3	2,0	1,0	1,3	1,3
Staten	2,9	1,4	3,4	0,9 ³	2,3	1
Kommunene i alt :	1,6	1,4	2,4	1,1	2,4	1
- Undervisningspersonale	1,1	1,2	2,2	1,0	2,4	¾
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
- Helseforetakene	1,7	1,4	3,6	2,0	1,7 ⁴	¾
- Øvrige bedrifter	1,5	1,3	1,6	0,9	0,9	1,2
Veid gjennomsnitt ⁵	2,0	2,0	2,3	1,2	1,9	1¼

¹ Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard, se avsnitt 1.2.3 i NOU 2010:4.

² Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

³ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4,

⁴ Overhenget til 2011 er beregnet til 2,2 prosent av SSB.

⁵ Overhenget er et gjennomsnitt for flere grupper enn de som er med i tabell 1.7. Fra og med 2010 er beregningen for ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og for ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene.

Kilde: Beregningsutvalget.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer

I dette avsnittet presenteres lønnsveksten fra 2010 til 2011 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. Tallene er basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk. Lønnsveksten er regnet som endring i månedslønn fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter.

Det presenteres tall for to grupper av ledere i næringsvirksomhet:

- Gruppen med yrkeskode 1210, ”administrerende direktører” i store og mellomstore foretak, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte. Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.
- Gruppen med yrkeskode 1300, ”ledere av små foretak”, dvs. foretak med færre enn 10 ansatte.

Totalt omfattet utvalget til lønnsstatistikken i 2010 26 400 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.8 viser at lønnsveksten regnet som endring i gjennomsnittslønn fra september/oktober 2010 til september/oktober 2011 for administrerende direktører varierte ganske mye mellom næringene som er med i tabellen, fra 0,3 prosent i varehandel til 16,4 prosent finanstjenester. For administrerende direktører i industrien var lønnsveksten 8,7 prosent. Økte bonusutbetalinger fra 2010 til 2011 for administrerende direktører i finanstjenester trakk gjennomsnittslønnen opp. Uten bonus var lønnsveksten også høy, 11,9 prosent. For ledere av små foretak var lønnsveksten i 2011 høy i IKT, mens veksten varierte mellom 1,0 og 6,4 prosent i de andre næringene i tabell 1.8.

I varehandel og bygg og anlegg var lønnsveksten for administrerende direktører fra september/oktober 2010 til samme tidspunkt i 2011 lavere enn for lønnstakerne ellers i disse næringene. I de andre næringene i tabell 1.8 var det omvendt.

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2011 for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak i enkelte næringer. Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører			Ledere av små foretak		
	Lønnsvekst	Lønnsnivå	Antall i utvalget 2011	Lønnsvekst	Lønnsnivå	Antall i utvalget 2011
Industri	8,7	999 600	1 066	6,4	595 200	717
Bygg- og anlegg	1,1	742 800	674	2,1	572 400	998
Varehandel	0,3	729 600	2 930	1,0	466 800	7 058
IKT	5,6	1 088 400	918	11,9	780 000	290
Finanstjenester	16,4	1 676 400	645	-	-	-
Forretningsmessig tjenesteyting	5,6	842 400	337	3,9	573 600	336

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på datamaterialet Statistisk sentralbyrå innhenter til den ordinære lønnsstatistikken. Videre er det hentet tillegginformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytelser. Statistikken dekker perioden 2004 til 2010.

Denne lederlønsstatistikken bygger på yrkesklassifiseringen for å definere ledere (jf. boks 1.5). Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

Boks 1.5 Lønn for ledere basert på Statistisk sentralbyrås lederlønsstatistikk

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak med færre enn 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønnsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønnsstatistikken er en strukturstatistikk, som skal ta inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til år, som f. eks jobbskifter, sysselsettingsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/oppsplitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser. Imidlertid presenteres i tabell 1.8 også lønnsutviklingen for ledere etter det samme lønnsbegrepet som i tabell 1.1, dvs. utenom opsjons- og naturalytelser og overtid.

Tabell 1.9 viser at gjennomsnittlig lønnsvekst for administrerende direktører var 5,1 prosent fra september/oktober 2009 til samme tidspunkt i 2010, mot ÷ 1,5 prosent året før. Opsjons- og naturalytelser påvirket i liten grad lønnsveksten for denne ledergruppen i 2010. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 3,3 prosent fra september/oktober 2009 til september/oktober 2010, mot 1,9 prosent året før. For alle ledere var veksten 4,2 prosent fra september/oktober 2009 til september/oktober 2010, mot 1,2 prosent året før.

Tabell 1.9 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Vekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører ²	Ledere av små foretak ³	Alle ledere
2005	5,5	0,7	3,3
2006	5,5	3,4	5,6
2007	2,6	7,8	6,3
2008	10,3	5,1	6,2
2009	-1,5	1,9	1,2
2010	5,1	3,3	4,2
Lønnsnivå 2010 ¹	844 800	528 000	648 000
Herav opsjonsytelser og naturalytelser	13 200	3 600	7 200
Antall ledere i utvalget i 2010	10 286	13 142	23 428

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

I tabell 1.10 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå. Det er om lag 2 600 direktører i hvert kvartil. Tabellen viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på 1 533 600 kroner per september/oktober 2010 og at veksten var 6,0 prosent fra samme tidspunkt i 2009. Opsjons- og naturalytelser trakk lønnsveksten noe opp for denne gruppen fra 2009 til 2010. I de tre andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 3,6 prosent i 2. kvartil til 4,4 prosent i 3. kvartil.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ etter kvartiler per september/oktober 2010 for administrerende direktører². Inklusive opsjons- og naturalytelser. Vekst i prosent fra året før.

Kvartil	Samlet årslønn ¹	Prosent av sum lønn	Lønnsvekst i prosent fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
				2009	2010
	2010	2010	2010		
1	412 800	12,2	4,1	2 900	2 200
2	586 800	17,4	3,6	4 800	4 700
3	840 000	24,9	4,4	8 600	9 100
4	1 533 600	45,5	6,0	30 700	37 000
Alle	844 800	100,0	5,1	12 000	13 200

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.11 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. Kvinnelige administrerende direktører hadde større vekst i gjennomsnittslønnen fra september/oktober 2009 til samme tidspunkt i 2010 enn mannlige. Gjennomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige administrerende direktører var per september/oktober 2010 om lag 72 prosent av lønnsnivået for mannlige administrerende direktører.

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2010 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører². Menn og kvinner. Vekst fra året før i prosent.

	Antall	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
				2009	2010
Alle adm. direktører ²	10 286	844 800	5,1	12 000	13 200
- menn	7 805	894 000	4,2	13 200	14 400
- kvinner	2 481	648 000	9,5	6 000	8 400

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.12 viser gjennomsnittlig lønnsnivå og lønnsutvikling for administrerende direktører etter foretaksstørrelse. Det er ikke en entydig sammenheng mellom foretaksstørrelse og lønnsnivå. I 2010 var lønnsnivået høyest for administrerende direktører i foretak med 100 til 249 ansatte. De hadde også den høyeste lønnsveksten og mottok mest i opsjons- og naturalytelser. Noe av forklaring på dette kan være at statistikken omfatter flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak, slik at sammensetningen av ledergruppen som inngår kan variere mellom foretaksstørrelser.

Tabell 1.12 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2010 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører² etter foretaksstørrelse. Vekst fra året før i prosent.

	Antall administrerende direktører ²	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst i prosent fra året før	Opsjons- og naturalytelser
Foretaksstørrelse, ansatte	2010	2010	2010	2010
0-24	2 593	706 800	3,2	7 200
24-99	2 658	898 800	3,9	14 400
100-249	1 467	1 160 400	15,5	28 800
250 og over	3 568	916 800	6,9	16 800
Alle	10 286	844 800	5,1	13 200

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Lønnsutviklingen i 2011 for toppledere i offentlig sektor kommer utvalget tilbake til i rapporten i slutten av mars.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen i 2011 for kvinner og menn i rapporten i slutten av mars.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen i 2011 etter utdanning i rapporten i slutten av mars.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen i 2011 for deltidsansatte i rapporten i slutten av mars.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 1997-2011

Utvalget kommer tilbake til tall for lønnsfordelingen fram til 2011 i rapporten i slutten av mars.

Kapittel 2

2 Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår at veksten i konsumprisindeksen (KPI) fra 2011 til 2012 blir om lag $1\frac{1}{4}$ prosent.
- Fra 2010 til 2011 økte KPI med 1,2 prosent. Veksten i 2011 ble særlig drevet av prisøkninger på husleie og drivstoff og smøremidler samt alkohol og tobakk. Fall i prisene på audiovisuelt utstyr, klær og matvarer bidro derimot til å trekke prisveksten ned. KPI justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) steg med 0,9 prosent i 2011.
- Tolvmånedersveksten i KPI-JAE falt betydelig gjennom 2010, og ble liggende på et lavt nivå gjennom hele 2011. Den svake prisveksten må blant annet sees på bakgrunn av at krona har styrket seg, noe som har bidratt til fall i prisene på importerte konsumvarer. Prisene på norskproduserte jordbruksvarer har imidlertid også falt, samtidig som veksten i prisene på andre norskproduserte varer og tjenester har vært moderat og lavere enn i 2010.
- Tolvmånedersveksten i KPI falt markert gjennom de tre første månedene av 2011, fra 2 prosent i januar til 1 prosent i mars. Deretter var tolv månedersveksten mellom 1,2 og 1,6 prosent til og med november, før den falt til 0,2 prosent i desember. Fallet i desember hadde i stor grad sammenheng med utviklingen i elektrisitetsprisene. I januar 2012 var tolv månedersveksten 0,5 prosent.
- De siste fem årene (2007-2011) har årsveksten i KPI i gjennomsnitt vært 2,1 prosent. Lavest var prisveksten i 2007 med en vekst på 0,8 prosent og høyest i 2008 med en vekst på 3,8 prosent. Elektrisitetsprisene har vært den dominerende faktoren bak svingningene. Utviklingen i KPI-JAE har vært mye jevnere, og steg i samme femårsperiode med 1,8 prosent i årlig gjennomsnitt.

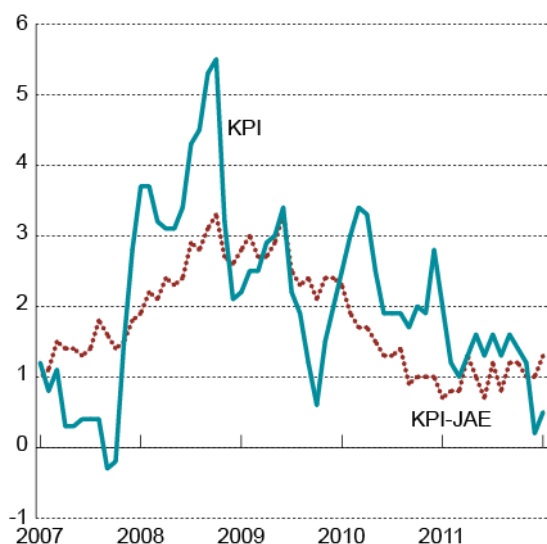
2.1 Prisutviklingen i senere år

2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisindeksen (KPI) økte med 1,2 prosent fra 2010 til 2011, mot 2,5 prosent året før. Tolvmånedersveksten i KPI falt markert gjennom de tre første månedene av 2011, fra 2,0 prosent i januar til 1,0 prosent i mars. Deretter var tolv månedersveksten mellom 1,2 og 1,6 prosent til og med november, før den falt til 0,2 prosent i desember, jf. figur 2.1. Fallet i desember skyldes i hovedsak utviklingen i elektrisitetsprisene. Lave elektrisitetspriser bidro til at den svake utviklingen fortsatte inn i 2012, og i januar i år var tolv månedersveksten i KPI 0,5 prosent. I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 2,1 prosent årlig, mot 1,6 prosent i den foregående femårsperioden. Den laveste veksten de siste fem årene var i 2007 med en vekst på 0,8 prosent og den høyeste var i 2008 med en vekst på 3,8 prosent.

Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) brukes ofte som et mål på den underliggende inflasjonen. Fra 2010 til 2011 steg KPI-JAE med 0,9 prosent, ned fra 1,4 prosent året før. Målt på tolv månedersbasis varierte den underliggende

prisveksten i 2011 mellom 1,3 prosent (april) og 0,7 prosent (januar og juni), jf. figur 2.1. I januar 2012 var tolv månedersveksten 1,3 prosent. De siste fem årene har KPI-JAE i gjennomsnitt steget med 1,8 prosent. Dette er lavere enn den gjennomsnittlige veksten i KPI, noe som særlig skyldes at prisene på energivarer har steget mer enn prisene på andre varer i denne perioden. I tillegg har avgiftsendringer trukket den samlede prisveksten litt opp.

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

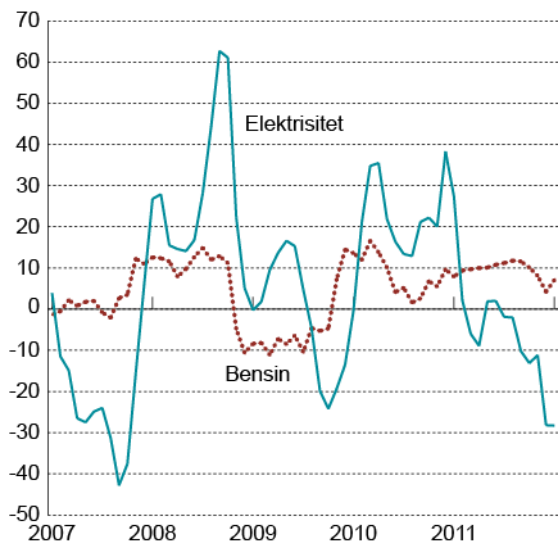
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.2 viser prisutviklingen for energivarene elektrisitet og bensin. Samlet sett gikk elektrisitetsprisene til husholdningene (inkl. nettleie) ned med 4,5 prosent i 2011 etter en vekst på 21,3 prosent året før. Tolv månedersveksten falt kraftig gjennom fjoråret, fra 27,4 prosent i januar til -28,2 prosent i desember. Utviklingen må sees i sammenheng med store nedbørmengder og lavere forbruk i 2011 enn året før. I januar 2012 lå tolv månedersveksten om lag uendret fra desember på -28,3 prosent. Prisene på drivstoff og smøremidler økte med 9,6 prosent i 2011, opp fra en vekst på 8,3 prosent i 2010. Prisveksten i fjor var dermed den høyeste for denne konsumgruppen siden 2000. Sterk oppgang i oljeprisen gjennom siste halvdel av 2010 og inn i 2011 bidro til at tolv månedersveksten i prisene på drivstoff og smøremidler tiltok fra 7,9 prosent i januar 2011 til 11,8 prosent i august samme år. I løpet av høsten avtok imidlertid tolv månedersveksten igjen, og i desember var den nede i 4,2 prosent. Økte oljepriser på nyåret bidro til at tolv månedersveksten i januar 2012 økte til 7,1 prosent.

Reelle avgiftsendringer trakk KPI-veksten opp med 0,1 prosentpoeng i 2011. Dette skyldes særlig økt avgift på alkohol og tobakk fra januar 2011.

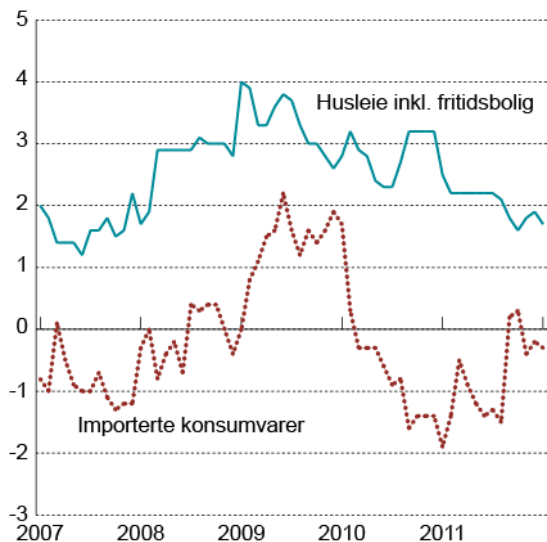
Tabell 2.1. viser utviklingen i veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer etter leveringssektor. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland har de senere år bidratt til prisnedgang på importerte konsumvarer, jf. figur 2.3. Prisene på disse varene påvirkes ellers av kronkursen og av avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2011 falt prisene på importerte konsumvarer med 0,8 prosent i gjennomsnitt, etter en prisnedgang på 0,7 prosent året før. Tolv månedersveksten økte imidlertid i løpet av året, og var i desember -0,2 prosent ned fra -1,9 prosent i januar 2011. Utviklingen må bl.a. sees i sammenheng med forløpet for

valutakursen gjennom 2010 og 2011. Endringer i kronkursen slår typisk ut i konsumprisene etter noe tid. Kronen, målt ved den importveide kronkursen, svekket seg noe fra januar til november 2010, men styrket seg deretter markert fram til september 2011. Kronen svekket seg deretter igjen noe fram til nyttår, men var likevel betydelig sterkere ved utgangen av 2011 enn ved begynnelsen av året. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 2,4 prosent høyere i 2011 enn i 2010, jf. omtale av kursutviklingen i vedlegg 3.

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme periode året før

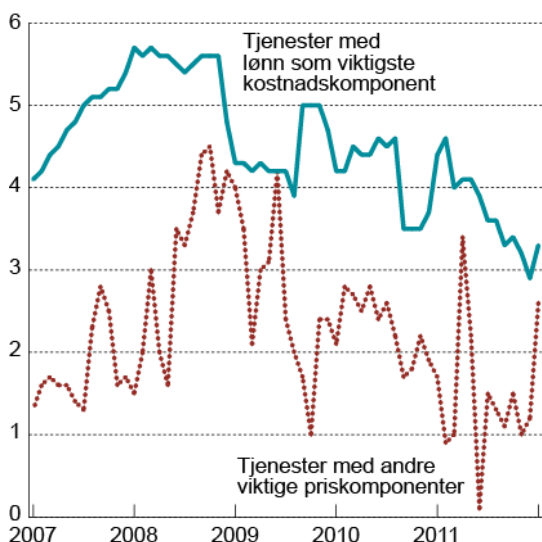
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.3 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme periode året før

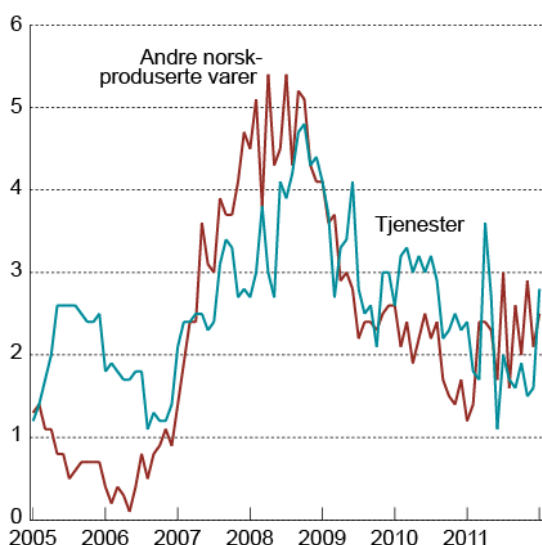
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Husleieindeksen i KPI består av beregnet husleie og betalt husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selvere og andelseiere får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.3. viser utviklingen i husleiene inkludert fritidsbolig justert for avgiftsendringer. Fra 2010 til 2011 økte husleiene med 2,1 prosent, ned fra en vekst på 2,8 prosent året før. Tolv månedersveksten i husleiene falt fra 3,2 prosent i desember 2010 til 2,5 prosent i januar 2011, og videre til 1,7 prosent i januar 2012. Lavere vekst må blant annet sees i sammenheng med oppheving av husleiereguleringene av førkrigsboliger i Oslo og Trondheim, som trolig bidro til å øke veksten i husleiene i årene før 2011.

Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Figur 2.5 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester og andre norskproduserte varer. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Figur 2.4 og 2.5 viser prisutviklingen for tjenester. Prisene for tjenester med lønn som dominerende priskomponent økte med 3,8 prosent i 2011 etter en vekst på 4,1 prosent i 2010. Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Tolvmånedersveksten for prisene på disse tjenestene falt betydelig gjennom 2011, fra 4,4 prosent i januar til 2,9 prosent i desember. I januar 2012 var tolvmånedersveksten 3,3 prosent. For tjenester som også har andre viktige priskomponenter enn lønn økte prisene med 1,4 prosent i 2011, mot en vekst på 2,3 prosent i 2010. Denne typen tjenester omfatter bl.a. barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefoni. Tolvmånedersveksten svingte betydelig gjennom første halvdel av 2011, noe som må sees i sammenheng med volatile priser på flyreiser.

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før					
		2007	2008	2009	2010	2011	jan.12
Totalt	1000	1,4	2,6	2,6	1,4	0,9	1,3
Jordbruksvarer	64,1	2,4	4,7	3,6	-0,3	-2,3	-1,5
Fiskevarer	12,6	0,6	4,1	3,9	0,0	3,7	2,3
Andre norskproduserte konsumvarer	147,3	3,1	4,7	2,8	2,1	2,1	2,5
Importerte konsumvarer	278,2	-0,9	-0,1	1,4	-0,7	-0,8	-0,3
Husleie inkl. fritidsbolig	193,5	1,7	2,7	3,4	2,8	2,1	1,7
Andre tjenester	304,2	2,6	3,8	3,1	2,8	2,0	2,8
- med arbeidslønn som dominerende priskomponent	68,0	4,8	5,5	4,5	4,1	3,8	3,3
- også med andre viktige priskomponenter	236,2	1,8	3,1	2,6	2,3	1,4	2,6

¹ Vektene gjelder fra januar 2012 til desember 2012. Vektene er basert på nasjonalregnskapets tall for konsum i husholdninger. Beregningsrutinene for KPI ble lagt om i januar 2011. Omleggingen er nærmere omtalt i boks 2.1 i fjorårets rapport, NOU 2011:5

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 og figur 2.6 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Klær og skotøy falt i pris i 2011, i likhet med i de foregående femten årene, og det med hele 3 prosent. Prisene på møbler og husholdningsartikler samt post- og teletjenester falt også klart, mens prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer samt kultur og fritid lå om lag uendret. Prisindeksen for bolig, lys og brensel økte mindre enn gjennomsnittet, mens øvrige hovedvaregrupper økte mer enn gjennomsnittet.

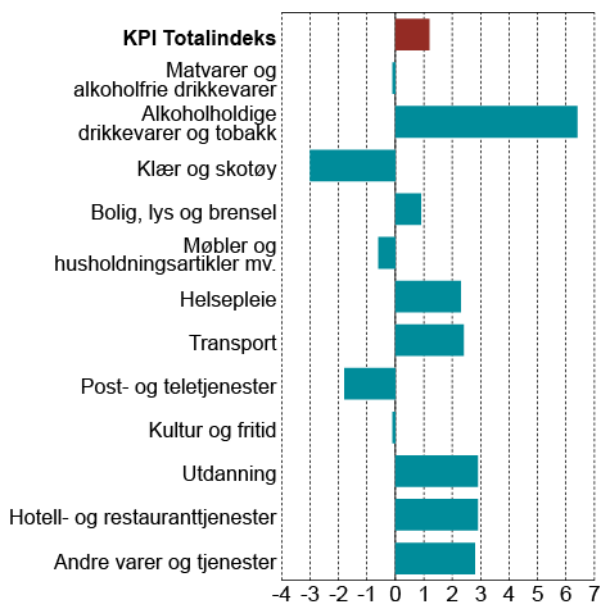
Prisene på *Matvarer og alkoholfrie drikkevarer* har som årsgjennomsnitt ligget om lag uendret både i 2010 og 2011. Prisveksten i fjor var på -0,1 prosent, og dermed den laveste for denne konsumgruppen siden 2002. Mens prisene på alkoholfrie drikkevarer økte med 8,1 prosent, falt matvareprisene med 1,2 prosent. Det var særlig prisutviklingen på undergruppene kjøtt og sukkervarer som bidro til nedgangen. Tallene for 2010 og 2011 står i kontrast til den seneste internasjonale utviklingen med markert vekst i matvarepriser gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011. Selv om prisene nå har falt klart tilbake viste FNs matvareorganisasjons (FAO) matvareprisindeks en gjennomsnittlig vekst på 23 prosent i 2011.

Prisene på *Alkohol og tobakk* økte i gjennomsnitt med 6,4 prosent i 2011, og utviklingen bidro dermed til å trekke den samlede prisveksten opp. Oppgangen skyldes blant annet økt avgift på alkohol og tobakk fra januar 2011. Avgiftsendringene utover inflasjonsjustering bidro til å øke prisene på denne konsumgruppen med 3,3 prosentpoeng.

Prisutviklingen for de typiske importvarene *Klær og skotøy* bidro til å dempe veksten i KPI i fjor med et samlet prisfall på 3 prosent. Årsveksten i prisene på denne konsumgruppen har nå vært negativ i alle år etter 1995, særlig som følge av prisfall på klær.

I 2011 gikk prisene for konsumgruppen *Bolig, lys og brensel* opp med 0,9 prosent mot en vekst på 5,3 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor trukket ned av fallet i elektrisitetsprisene. Beregnet husleie for selveiere økte derimot mer enn den gjennomsnittlige prisveksten i 2011, og var en viktig faktor bak den samlede veksten i KPI.

Prisene på *møbler og husholdningsartikler* falt med 0,6 prosent fra 2010 til 2011, etter et fall på 0,4 prosent i 2010. Nedgangen i 2011 skyldes særlig fall i prisene på møbler og annen innredning.

Figur 2.6 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2010 til 2011. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For konsumgruppen *Transport* økte prisene i gjennomsnitt med 2,4 prosent i fjor, mot 2,1 prosent året før. Utviklingen henger i stor grad sammen med prisene på drivstoff og smøremidler som steg med 9,6 prosent i fjor etter en vekst på 8,3 prosent året før. Prisene på undergruppene kjøp av egne transportmidler og transporttjenester økte i 2011 med hhv. 0,7 og -0,8 prosent, og utviklingen var dermed om lag som i 2010.

Prisene på konsumgruppen *Kultur og fritid* falt med 0,1 prosent i 2011. Det var imidlertid store variasjoner innad i denne konsumgruppen. Tjenester innen kultur og fritid har i de senere år bidratt til å trekke prisveksten opp mens prisutviklingen på audiovisuelt utstyr har gått i motsatt retning. Slik var det også i 2011 da prisene på førstnevnte gruppe steg med 2 prosent mens prisene på sistnevnte falt med 7,2 prosent.

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før					
		2007	2008	2009	2010	2011	jan.12
Totalt	1000	0,8	3,8	2,1	2,5	1,2	0,5
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	131,4	2,6	4,3	4,2	0,2	-0,1	2,2
02 Alkoholdrikker og tobakk	42,1	1,5	3,8	5,0	3,5	6,4	3,3
03 Klær og skotøy	55,5	-5,1	-4,0	-3,4	-4,0	-3,0	0,0
04 Bolig, lys og brensel	225,2	-0,9	6,8	1,8	5,3	0,9	-3,4
<i>Herav: Betalt husleie</i>	33,7	1,9	3,0	3,5	2,8	2,3	1,8
<i>Beregnet husleie</i>	129,4	1,5	2,7	3,3	2,8	2,0	1,6
<i>Elektrisitet, fyringsoljer oa. brens.</i>	46,8	-17,8	25,4	-3,2	18,8	-4,0	-25,8
05 Møbler og husholdningsart.	59,4	1,9	3,2	3,3	-0,4	-0,6	-0,6
06 Helsepleie	28,7	2,5	3,3	3,3	2,6	2,3	3,1
07 Transport	143,3	1,9	3,9	1,5	2,1	2,4	2,5
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	53,6	0,5	1,3	1,9	0,6	0,7	0,0
<i>Drift og vedlikehold av tr.midler</i>	60,7	3,7	7,9	0,4	5,5	6,3	4,5
<i>Transporttjenester</i>	29,0	2,9	4,4	2,4	-0,9	-0,8	2,8
08 Post- og teletjenester	27,9	-2,0	-4,9	-4,6	-2,2	-1,8	-0,4
09 Kultur og fritid	129,7	0,9	1,6	3,2	2,2	-0,1	-0,4
10 Utdanning	2,9	2,0	2,5	4,2	2,9	2,9	4,0
11 Hotell- og restauranttjenester	49,9	4,3	5,1	3,8	3,0	2,9	2,8
12 Andre varer og tjenester	104,1	2,0	3,6	4,0	3,2	2,8	3,5

¹ Vektene gjelder fra januar 2011 til desember 2011. Vektene er basert på nasjonalregnskapets tall for konsum i husholdninger.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2012

For å kaste lys over prisutviklingen framover har utvalget som vanlig gjennomført beregninger med SSBs makroøkonomiske modell Kvarts. Resultatene er vist i tabell 2.4.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen og som anslaget for KPI bygger på, er summert opp i tabell 2.3. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer vel 25 prosent av produktene som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjon av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert vareinnsats også har betydning.

Importprisforløpet påvirkes bl.a. av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnere og vridninger i importen i retning lavkostland. Lavere vekst i konsumprisene hos våre handelspartnere trekker isolert sett i retning av lavere vekst i prisene på importerte konsumvarer i 2012 sammenliknet med 2011. I samme retning trekker fall i prisene på flere råvarer, deriblant bomull. Samtidig medfører importprisforløpet gjennom 2011 et positivt overheng inn i 2012. Usikkerheten knyttet til utviklingen i valutakursen er stor. Etter å ha steget betydelig fra utgangen av 2010 fram til september 2011, falt den importveide verdien av kronen noe de påfølgende månedene. Så langt i 2012 har kronen styrket seg igjen, men fra årsskiftet og fram til 15.februar var kronen likevel i gjennomsnitt 0,6 prosent svakere enn årsgjennomsnittet for 2011. Det legges til grunn for beregningen at kronen, målt ved den importveide kronekursen, på årsbasis vil være om lag uendret fra 2011 til 2012.

Det er i modellberegningene lagt til grunn et gjennomsnittlig fall i importprisene på konsumrelaterte varer (regnet i norske kroner) på 0,9 prosent fra 2011 til 2012. I en følsomhetsberegning anslås virkningen av at den importveide kronekursen blir 2 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn. Det vil bidra til å endre samlet prisvekst med 0,2 prosentpoeng i 2012, jf. tabell 2.4.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 622 kroner pr. fat i 2011, mot 480 kroner pr. fat i 2010. Gjennomsnittlig oljepris steg markert gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011, fra 471 kroner i september 2010 til 665 kroner i april 2011. Fra april og ut året lå oljeprisen i området 600-640 kroner. En styrking av dollaren bidro til at prisene i norske kroner steg noe inn i 2012, og gjennomsnittlig oljepris for januar endte på 659 kroner.

I følge det internasjonale pengefondet (IMF) er det særlig tilbudssideforhold som har bidratt til å holde oljeprisen oppe de siste månedene. Samtidig har den geopolitiske risikoen knyttet til oljeprisen igjen økt, og organisasjonen venter at risikoen vil holde seg oppe i en tid framover. Sammen med forventninger om sterk vekst i fremvoksende økonomier trekker dette

i retning av at oljeprisen vil holde seg på et høyt nivå i 2012. Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 625 kroner pr. fat i inneværende år, noe som innebærer at oljeprisen ligger om lag uendret fra i fjor. Oljeprisforutsetningene er forenlig med en oljepris på 104 USD per fat, og en dollarkurs på 6,0 kroner som gjennomsnitt for 2012. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. Økte bensinpriser øker også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenesteproduksjon noe som bidrar til høyere priser generelt. Dersom oljeprisen pr. fat blir 100 kroner høyere eller lavere enn lagt til grunn anslås dette å endre den samlede prisstigningen med om lag 0,3 prosentpoeng, jf. tabell 2.4.

Som årsgjennomsnitt falt *elektrisitetsprisene* med 4,5 prosent fra 2010 til 2011. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) falt betydelig gjennom fjoråret, fra 54 øre pr. kWh i januar til 26 øre pr. kWh. i desember. Fra årsskiftet fram til 15. februar steg prisene noe igjen, og gjennomsnittlig pris for perioden var om lag 34 øre pr. kWh. Systemprisene hittil i år gir sammen med terminprisene for elektrisitet i 2012 pr. 15. februar en gjennomsnittlig systempris på rundt 30 øre pr. kWh i år, mot en gjennomsnittlig systempris på 37 øre pr. kWh i fjor. Som følge av reduserte inntektsrammer for Statnett og nettselskapene falt gjennomsnittlig nettleie inkludert avgifter med 3,6 prosent ved inngangen til 2012, etter en vekst på 1,1 prosent i 2011. Det legges til grunn at nettleien som vanlig ikke endres gjennom året. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene inkludert nettleie vil falle med 10 prosent fra 2011 til 2012. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn vil endre prisveksten med 0,5 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. avhenge av den avtalte rammen i jordbruksoppjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut gjennom prisendringer. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011 steg prisene på matvarer kraftig på verdensmarkedet. Prisene har nå falt klart tilbake, men er fremdeles på et høyt nivå. Importvernet for norskproduserte jordbruksvarer bidrar til at prissingninger på verdensmarkedet slår mindre ut i matvareprisene i Norge enn i mange andre land. Den sterke prisveksten i internasjonale matvarepriser har imidlertid medført en oppgang i produktinnsatsprisene for flere bearbejdede norskproduserte varer. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisnivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 1,4 prosent fra 2011 til 2012.

Prisene på varer til konsum påvirkes av det *avgiftsopplegget* som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget for 2012 innebærer endringer i merverdiavgift på matvarer og CO2 avgiften på innenriks luftfart samt fjerning av matproduksjonsavgiftene. De ulike justeringene ventes å trekke i motsatte retninger og samlet er det antatt at avgiftsopplegget ikke har vesentlig betydning for prisveksten i 2012. Avgiftskorleksjonene i KPI-JAE justerer imidlertid ikke for avgiftsendringer som ikke legges direkte på konsumentprisene, og det er anslått at de reelle avgiftsendringene isolert sett vil bidra til at veksten i KPI blir om lag 0,1 prosentpoeng høyere enn veksten i KPI-JAE i 2012.

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2011 til 2012. Prosentvis vekst fra året før

	2011	2012
Importveid valutakurs ¹⁾	-2,4	0,0
Importpriser, tradisjonelle varer	4,3	-2,0
Konsumrelaterte varer ²⁾	1,8	-0,9
Øvrige varer	12,7	-4,6
Råolje i NOK	28,0	0,5
Priser på jordbruksvarer ³⁾	0,7	1,4
Elektrisitetspris ⁴⁾	-4,5	-10,0

¹⁾ Negativ endring betyr appresiering av norske kroner (appresiering vil si at hjemmevalutaen styrker seg).

²⁾ Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og råvarer.

³⁾ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴⁾ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler i følge KPI.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

2.2.2 Modellresultater

Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 1,2 prosent fra 2011 til 2012. Det innebærer uendret konsumprisvekst fra i fjor. Den underliggende prisveksten forventes derimot å øke; KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer øker i modellberegningen med 1,4 prosent, mot en vekst på 0,9 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at den underliggende prisveksten målt ved KPI-JAE vil stige gradvis fra første til tredje kvartal, men deretter avta noe i fjerde kvartal 2012. Prisveksten målt ved KPI antas å avta noe fra første til andre kvartal, og deretter tilta ut året.

Et KPI anslag på 1,2 prosent er lavere enn Norges Banks og Finansdepartementets anslag fra oktober i fjor på hhv. 1½ og 1,6 prosent, og også noe under Statistisk sentralbyrås anslag på 1,3 prosent fra februar i år, jf. tabell 4.6 i kapittel 4.

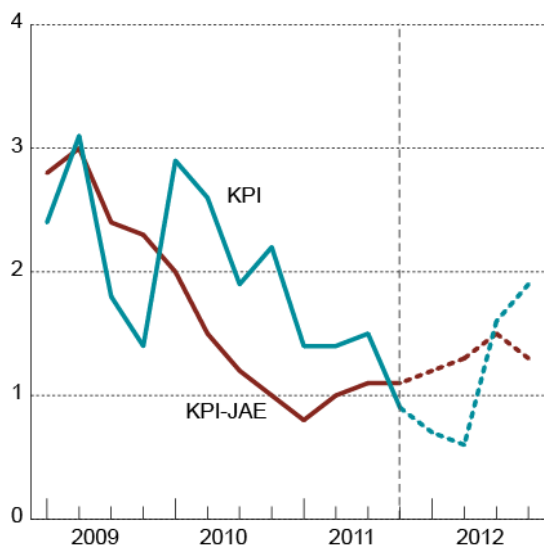
2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2012.

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på Kvartsmodellen en vekst i KPI på 1,2 prosent fra 2011 til 2012. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet.

Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2012 er blant annet knyttet til utviklingen i elektrisitetsprisene, som ofte svinger sterkt gjennom året. Det er også stor usikkerhet knyttet til kronkursen, samt utviklingen i oljeprisen. Tabell 2.4 gjengir modellberegninger som viser hvordan endrede forutsetninger for disse størrelsene påvirker den samlede prisveksten i forhold til referansebanen. Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig vekst i KPI på *om lag 1¼ prosent* fra 2011 til 2012.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE fra 2011 til 2012 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	0,7	0,6	1,6	1,9	1,2
KPI-JAE	1,2	1,3	1,5	1,3	1,4
<i>Prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,6	+/-0,6
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,3
100 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,2

Figur 2.7 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før ¹

¹Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiptet linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Kapittel 3

3 Utviklingen i konkurranseevnen

- Beregningsutvalget presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land så langt, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.
- Lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter til norsk industri har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. Etter at andelen økte mye i 2009 i forbindelse med finanskrisen, falt den noe tilbake i 2010 og 2011.
- Den kostnadsmessige konkurranseevnen målt ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta anslås å ha svekket seg med i gjennomsnitt 2,4 prosent per år de siste ti årene. Av dette kan 1,3 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens 1,1 prosentpoeng skyldes en styrking av kronen. I 2011 økte de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta med 3,7 prosent hvorav knapt 2 prosentpoeng skyldes en styrking av kronen.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2011 anslagsvis 55 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU, målt i felles valuta. For industriarbeidere alene anslås de norske timelønnskostnadene å ligge 57 prosent høyere enn hos handelspartnerne i EU, regnet i felles valuta.
- De siste ti årene har produktiviteten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk i faste priser, økt med i gjennomsnitt 2,5 prosent per år. Dette er noe mindre enn hos våre handelspartnere.
- Dersom en ser på produktivitetsutviklingen målt ved bruttoprodukt i løpende priser per timeverk, er imidlertid bildet for norsk industri langt mer positivt. Dette gjenspeiler at norsk industri har hatt sterkere prisvekst på sine produkter enn industrien hos handelspartnerne.
- De to siste årene har Norges BNP ekskludert petroleumsrenten og regnet per innbygger vært nesten 40 prosent høyere enn OECD-snittet. Dette nivået er det nest høyeste i OECD.

3.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært vesentlig mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli vesentlig redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved internasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressurser som blir ledige som følge av endringer i markedsforholdene. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands konkurransevne uttrykker evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurransevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, mens for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav ledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurransevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurransevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurransevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å belønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurransevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurransevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurransevne. Avsnitt 3.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurransevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for brutto driftsresultatandel, for å kunne gi en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 3.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader, herunder tall for lønnskostnadsutviklingen i privat sektor. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 3.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapitlet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 3.1.

Beregningsutvalget presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land så langt, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurransevne framover kan være usikker i deler av økonomien.

Boks 3.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurransevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD av Norges handelspartnere. I Beregningsutvalgets rapport i 2010 (NOU 2010:4 Grunnlaget for inntektsoppjørene 2010) benyttet utvalget oppdaterte vektter fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1970 – 2007. Utvalget har lagt til grunn de samme vektene i årets rapport.

Vektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1970 – 2007. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vektter i 2007 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mhp. hvilke 25 land som har hatt størst vektter. Basert på landsammensetningen og OECDs vektter for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1991 – 2007. Vektene i 2007 er videreført for årene 2008 – 2011.

Tabell 3.1 illustrerer landsammensetningen som er benyttet i årets rapport. I tillegg viser tabellen vektene som er benyttet for årene 2007 – 2011.

Tabell 3.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet. Prosent.

Nr.	Land	Vekter for 2007 - 2011
1	Sverige	20,2
2	Tyskland	16,1
3	Storbritannia	7,6
4	Danmark	7,4
5	Nederland	6,2
6	USA	5,6
7	Kina	4,2
8	Finland	4,1
9	Frankrike	3,6
10	Polen	3,5
11	Italia	3,4
12	Belgia	2,8
13	Spania	2,7
14	Japan	2,4
15	Sør-Korea	1,5
16	Østerrike	1,2
17	Sveits	1,1
18	Tsjekkia	1,0
19	Irland	1,0
20	Russland	0,8
21	Singapore	0,8
22	Hong Kong	0,7
23	Tyrkia	0,7
24	Canada	0,7
25	India	0,5
	SUM	100,0

Kilde: OECD og Beregningsutvalget

Beregningen av konkurransevekter

Sammenlikninger med handelspartnere benyttes for å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norske bedrifter. OECD har i stor grad basert sine beregninger av

landvektene på bakgrunn av omfanget av import og eksport av industrivarer mellom Norge og andre land. I tillegg er det tatt hensyn til konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter i tredjeland.

I en beregning av landsammensetning og vekter som skal danne grunnlag for å vurdere konkurranseevnen til norske bedrifter ovenfor bedrifter i andre land, burde i prinsippet alle faktorer som har betydning for konkurranseevnen tas med. Flere forhold av kvalitativ karakter er imidlertid vanskelig å fange opp i slike beregninger.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD bare sett på handel med industrivarer, og ikke handel med tjenester eller varer produsert i andre sektorer. I 2010 utgjorde industriprodukter 26 prosent av Norges eksport, og 58 prosent av Norges import.

Videre har OECD ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om⁴.

3.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

3.2.1 Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan også gjøres ut fra om næringen har en naturlig geografisk forankring eller ikke.

For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men denne vil enklere finne en alternativ anvendelse i utlandet). For konkurranseutsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder

---

⁴ En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har medført at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet. Mange tjenesteytende næringer, bygg og anlegg mv. har i de senere årene blitt stilt overfor stadig sterkere konkurranse fra utenlandske tilbydere. Det kan være vanskelig å overskue hvilke næringer som i framtiden vil være utsatt for internasjonal konkurranse. Blant eksport- og importkonkurrerende næringer i fastlandsøkonomien er likevel fortsatt industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien oppnås med en mindre industrisektor. Men petroleumsinntektene innebærer ikke at konkurranseutsatt sektor på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn konkurrentene i våre handelspartnerland.

3.2.2 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse virker som en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært verkstedsoverenskomsten ved forbundsvis oppgjør og det bredere LO-NHO-området ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble først lansert og formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkursteorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966, se vedlegg 5 i eget vedlegg. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i Norge. Dette medfører at reallønnsnivået i Norge ikke kan være høyere enn det produktivetsnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes. Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med hovedkurs i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et "normalnivå" på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapitaleierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen kan indikere en stabil lønnsevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivetsveksten bestemmer utviklingen i reallønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivets- og prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivetsveksten gir rom for, vil konkurranseevnen svekkes og ledigheten stige. En blanding av markedsforhold og

institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen og hovedkursteorien reflekterer således en forståelse for at det over tid er en forbindelse mellom det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt og det som er gunstig ut fra makroøkonomiske hensyn. Modellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønndannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivitetsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land bekrefter at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst over tid i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet, og ikke i høyere reallønnsvekst. Ettersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Basert på arbeidskraftsundersøkelsen er organisasjonsgraden i Norge anslått til 54 prosent i 2008. Organisasjonsgraden var 39 prosent i privat sektor og 82 prosent i offentlig sektor. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til 74 prosent, om lag 60 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

«[...] På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende: At den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

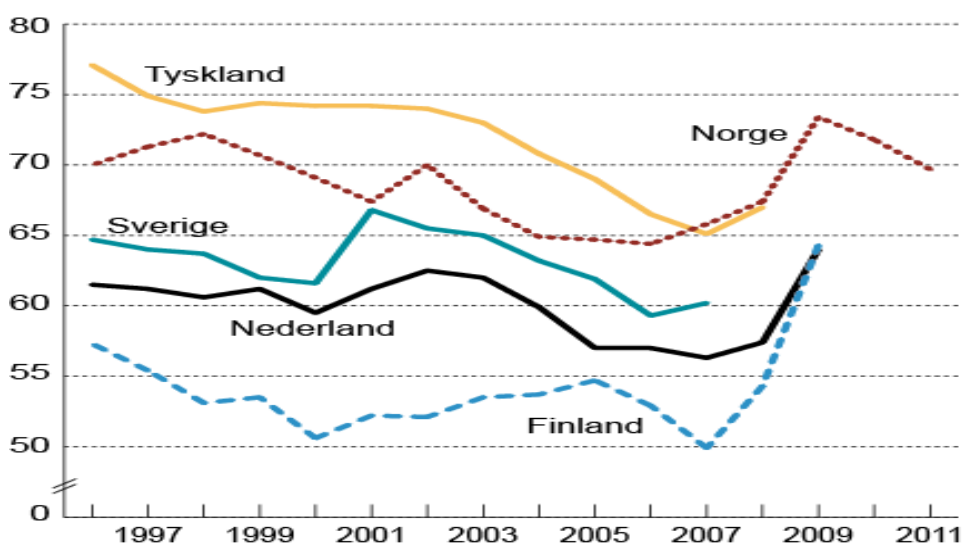
Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

3.2.3 Lønnsomheten i norsk industri

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i *konkurranssevnen* og *lønnsomheten i næringslivet*, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitet utvikling er faktorer som isolert sett bidrar til svekket konkurransevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av bedriftenes overskudd tilfaller lønnstakerne og mindre kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurransevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 3.1. viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i industrien i Norge og våre handelspartnere de siste 15 årene. Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. I perioder med nedgangskonjunktur og stigende arbeidsledighet har gjerne veksten i lønningene avtatt og lønnskostnadsandelen falt. Da veksten i norsk økonomi tok seg opp utover på 1990-tallet, steg både lønnsveksten og lønnskostnadsandelen. Deretter gikk norsk økonomi inn i en periode med svakere vekst og høyere arbeidsledighet, og lønnskostnadsandelen begynte å falle.

Figur 3.1 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i industrien

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget

Nedgangen i første halvdel av 2000-tallet må trolig også ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksportprodukter. Samtidig har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har bidratt til merkbar bedring i lønnstakernes kjøpekraft.

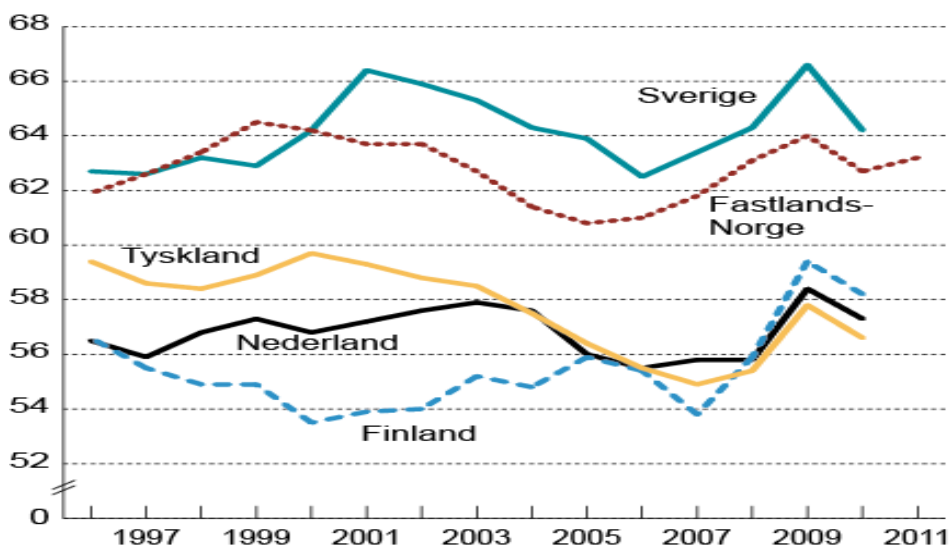
Når produktivitetsveksten i tillegg har vært høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009. De siste to årene har lønnskostnadsandelen falt noe tilbake igjen, men nivået er fortsatt høyere enn det var i årene før finanskrisen.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Nederland. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulike næringsstruktur i ulike land vil kunne gi store nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivå sammenlikninger, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. I vedleggstabell 4.6 presenteres tall for brutto driftsresultatandel for Norge og utvalgte land.

I figur 3.1 ser vi at lønnskostnadsandelen i industrien i Tyskland var høyere enn i de andre landene som er med i figuren i 1996, men at andelen deretter har gradvis avtatt. Dette må ses i sammenheng med at Tyskland i tiden etter innføringen av euro gjennomgående har hatt negativ reallønnsvekst.

Bildet for utviklingen i lønnskostnadsandeler er i hovedsak det samme når vi ser på utviklingen i lønnskostnadsandelene for hele økonomien, jf. figur 3.2. De årlige svingningene i lønnsomheten er imidlertid noe mindre enn om man ser på bare industrien.

Figur 3.2 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i hele økonomien

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget

3.3 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen.

Videre vil også produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranseevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i valutakursen.

3.3.1 Lønnskostnadsvekst

Tabell 3.2 og figur 3.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

Tabell 3.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt 2002- 2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Vekst i lønnskostnader per time											
Norge ¹⁾	4,4	6,0	3,8	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,5	2,5	4,3
Handelspartnere ²⁾	3,0	3,8	3,9	2,2	2,8	2,6	4,1	3,1	3,8	1,3	2,5
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,3	2,1	-0,1	1,2	1,3	3,5	-0,3	1,9	0,7	1,2	1,8
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	2,4	10,3	-3,0	-2,5	5,9	3,0	1,4	2,5	-2,2	5,6	3,7
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³⁾	1,1	7,4	-3,0	-3,8	4,4	-0,5	1,7	0,5	-2,9	4,2	1,9

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

² Tallene for årene 2002-2010 er fra Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2011 er tallgrunnlaget hentet fra Eurostat. Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 93-96 prosent for årene 2002-2010 og 77 prosent for 2011. Tall for handelspartnere er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en styrking av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

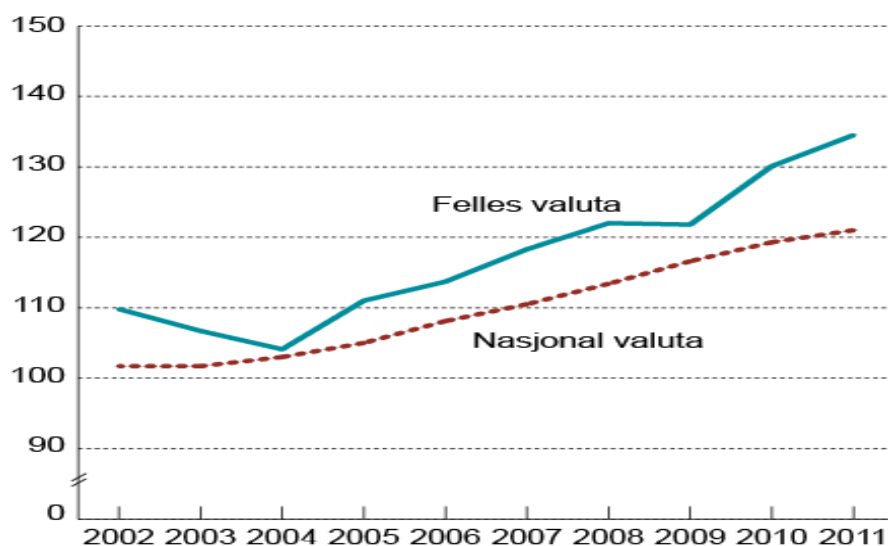
Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadsmessige konkurranseevnen i industrien, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 2,4 prosent per år. Av dette kan 1,3 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnere, mens resten skyldes en styrking av kronen. Utviklingen i valutakursen har

variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært langt større svingninger i den relative timelønnskostnadsveksten målt i felles valuta enn i nasjonal valuta, jf. figur 3.3. Kronekursutviklingen er nærmere omtalt i vedlegg 3.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i 2011 på 4,3 prosent, dvs. 1,8 prosentpoeng høyere enn timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne. En styrking av kronen på nesten 2 prosent fra 2010 til 2011 gjorde at de relative timelønnskostnadene anslås å ha økt med 3,7 prosent dette året.

Figur 3.3 Utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2001 = 100.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Også om vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand har den kostnadmessige konkurranseevnen svekket seg i Norge. I løpet av de siste ti årene har veksten i arbeidskraftskostnadene i norsk næringsvirksomhet i gjennomsnitt vært 2,6 prosent høyere enn hos våre handelspartnere, jf. tabell 3.3. Av dette kan 1,5 prosentpoeng tilskrives høyere arbeidskraftskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Forskjellen mellom Norge og handelspartnerne har vært noe høyere når man ser på næringsvirksomhet i bredere forstand enn dersom vi bare ser på industrien, jf. tabell 3.2 over.

Tabell 3.3 Arbeidskraftskostnader i næringsvirksomhet⁵. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt 2002- 2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Vekst i arbeidskraftkostnader per time											
Norge	4,6	6,5	3,6	4,2	4,2	5,0	6,2	5,9	3,7	3,0	4,2
Handelspartnerne ¹⁾	3,1	3,7	3,9	3,1	3,0	2,7	3,5	3,6	2,9	1,7	3,0
Relativ vekst i nasjonal valuta	1,5	2,7	-0,3	1,1	1,2	2,2	2,6	2,2	0,8	1,3	1,2
Relativ vekst i felles valuta	2,6	10,9	-3,2	-2,6	5,8	1,7	4,4	2,7	-2,1	5,7	3,1
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ²⁾	1,1	7,4	-3,0	-3,8	4,4	-0,5	1,7	0,5	-2,9	4,2	1,9

¹ Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 77-83 prosent. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

² Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat og Beregningsutvalget

3.3.2 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

3.3.2.1 Industriarbeidere

Timelønnskostnadene for norske industriarbeidere er høyere enn for industriarbeidere hos våre handelspartnere, noe som reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en sterkere lønnsvekst de siste årene.

Lønnskostnader pr. time for norske industriarbeidere i forhold til konkurrentene har tradisjonelt vært et mål for norsk industris relative kostnadsposisjon. Grunnen til dette er at produksjonsarbeidere i industri som gruppe har vært relativt homogen og klart definert mellom land. Lønnskostnader inneholder ikke bare lønn, men også gjennomsnittlige indirekte lønnskostnader som følge av ferie, fravær, pensjoner, arbeidsgiveravgifter etc. Totalt sett har lønnskomponenten vært og er fortsatt den dominerende kostnadskomponenten ved produksjon av industrivarer og tallmaterialet har vært lett tilgjengelig og sammenlignbart mellom land.

Endring i næringsstrukturen og endrede stillingsinnhold for yrker innenfor ulike næringer, med tilhørende nye klassifiseringsstandarder mellom næringer og mellom stillinger, har over tid skapt usikkerheter om dette er det mest fornuftige mål for konkurransenivået i Norge kontra andre land. Beregningsutvalget vil derfor fremover forsøke å se om de nye klassifikasjonssystemene for både næringer og stillinger og innholdet i sentrale datakilder som er tilgjengelig i Norge og andre land, på sikt kan brukes til å belyse det konkurranseutsatte næringslivs kostnadsnivå i Norge i forhold til utlandet på en mest mulig sammenlignbar måte.

⁵ Hele økonomien unntatt offentlig virksomhet

Med utgangspunkt i dagens internasjonale næringsklassifisering og tradisjonell definisjon av industriarbeidere, presenterer Beregningsutvalget relative timelønnskostnader for norske industriarbeidere i forhold til tilsvarende for konkurrentland, basert på nivå-tall fra Bureau of Labor Statistics (BLS/USA). Det foreligger ikke nivå-tall fra BLS etter 2009. Nivå-tall for henholdsvis 2010 og 2011 er basert på vekstprosjenter fra Eurostat (alle industriansatte) tillagt nivå-tallene for 2009. Metoden bidrar til noe usikkerhet i nivå-tallene for industriarbeidere for 2010 og 2011. En viss variasjon av datakvaliteten i nivået for enkeltland i enkelte år etc., kan innebære at enkelte sammenligninger er usikre og vil kunne føre til revisjoner senere.

Lønnsnivåene er sammenlignet etter omregning til norske kroner, ved hjelp av gjennomsnittlig valutakurser for de respektive årene fra Norges Bank.

Tabell 3.4 viser timelønnskostnadene for norske industriarbeidere sammenliknet med industriarbeidere i utvalgte grupper av europeiske land, målt i felles valuta.

Nivåforskjellene økte med om lag 23 prosentpoeng fra 2001 til 2011 (dvs. 10 år), hvorav økningen kan knyttes til ulike komponenter av lønnskostnadene og endringer i valutakurser. Forskjellen i timelønnskostnadene økte sterkt i årene 2004 til 2007, i stor grad som følge av at lønnsveksten i Norge var høyere enn hos handelspartnerne i disse årene. En styrking av den norske kronen i den samme perioden, bidro i samme retning. En svekkelse av den norske kronen i kjølvannet av finanskrisen bidro imidlertid til at det relative lønnskostnadsnivået gikk svakt ned fra 2008 til 2009. Overfor land i eurosonen falt relative lønnskostnader klart fra 2008 til 2009, men har økt vesentlig fra 2009 til 2011.

I 2011 var timelønnskostnadene for norske industriarbeidere 57 prosent høyere enn hos våre handelspartnere i EU, mot 53 prosent året før.

Tabell 3.4 Timelønnskostnader for industriarbeidere i Norge i forhold til utvalgte grupper av europeiske land (handelsveide grupper av land = 100)¹

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Alle ¹	128	139	132	129	136	140	144	145	141	153	157
Nordiske land ²	119	127	118	116	122	126	127	129	128	134	135
Eurosonen ³	127	138	129	127	134	137	143	141	131	148	154

¹ Ny europeisk og tilpasset norsk næringsklassifisering fra 2009 definerer industrien på en noe annerledes måte enn tidligere. Jf. land inkludert i tabell 3.5. Det foreligger nivå-tall fram til og med 2009. Nivåene i 2010 og 2011 er basert på fremskriving av lønnsnivået i 2009. Indekser over lønnskostnadsutviklingen i tabell 3.2 dekker flere land enn landene vi har informasjon over lønnskostnadsnivå for i tabell 3.4.

² Danmark, Sverige og Finland

³ Eurosonen i tabellen: Tyskland, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Spania og Østerrike

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 3.5. Timelønnskostnader¹ for industriarbeidere i felles valuta². Indeks Norge = 100

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 ³
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	90	96	96	93	92	90	91	99	89	86
Sverige	75	81	83	79	75	75	73	70	70	71
Belgia	87	95	97	92	89	85	87	94	85	82
Østerrike	79	83	83	81	79	76	78	86	75	72
Finland	73	77	80	77	76	73	75	81	70	68
Nederland	79	86	87	84	81	77	80	85	76	73
Tyskland	77	81	81	77	75	71	72	76	67	65
Irland	60	65	67	66	65	63	63	68	60	54
Italia	59	65	68	65	64	61	62	67	59	57
Frankrike	64	68	69	67	66	63	64	67	61	59
Storbritannia	63	62	69	66	65	63	55	51	48	45
Spania	43	47	48	47	47	46	47	52	46	44
Tsjekkia	14	15	16	16	17	18	21	21	20	20
Polen	12	11	11	12	12	13	15	14	13	12

¹ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

³ Av mangel på data fra lønnsnivå i lokal valuta for industriarbeidere fra BLS etter 2009 er 2009-nivåene framskrevet til 2010 og 2011 ved hjelp av vekstprosjekter for alle ansatte i industrien fra vedleggstabell 4.3 med data fra Eurostat. Anslagene for 2010 og 2011 baserer seg på lønnskostnadsindekser.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat og SSB

Sammensetningen av lønnskostnadene

Strukturen på timelønnskostnadene varierer mye fra land til land. I mange land utgjør indirekte personalkostnader en viktig kostnadskomponent. Tabellen nedenfor viser lønn pr. arbeidet time og hvilke gjennomsnittlige prosentpåslag indirekte personalkostnader målt pr. arbeidet time i de enkelte landene. I de indirekte personalkostnadene inngår sykefravær, ferie og annen lønn for ikke-arbeidet tid samt arbeidsgiveravgifter og andre kostnader som er knyttet til arbeidsforholdet.

Tabell 3.6 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i 2009¹. Nivå tall i norske kroner og indirekte personalkostnader som prosentpåslag på lønn for arbeidet tid.

	Gjennomsnittlig timefortjeneste per arbeidet time i norske kroner ²	Indirekte personalkostnader per arbeidet time i prosent av lønn for arbeidet tid ³	Totale lønnskostnader per arbeidet time i norske kroner ²
Norge	188 ⁴	52,6 ⁴	286
Danmark	203	39,5	283
Tyskland	126	72,9	218
Sverige	120	67,3	200
Belgia	136	97,6	268
Østerrike	131	86,8	245
Finland	135	71,0	231
Nederland	141	73,4	244
Storbritannia	100	45,6	146
Irland	138	40,8	195
Frankrike	107	77,6	191
Italia	105	83,1	192
Spania	80	85,1	148
Tsjekkia	33	81,8	61
Polen	21	87,7	39

¹ Flere av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått på usikkert grunnlag. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser

³ Indirekte personalkostnader per faktisk arbeidet time. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, bevegelige helligdager) og andre indirekte personalkostnader og arbeidsgiveravgifter.

⁴ BLS oppgir i siste publikasjon bare totale lønnskostnader for Norge. Utvalget har foreløpig anslått fordelingen av totale lønnskostnader på gjennomsnittlige fortjeneste pr. arbeidet time og indirekte personalkostnader.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), SSB, NHO.

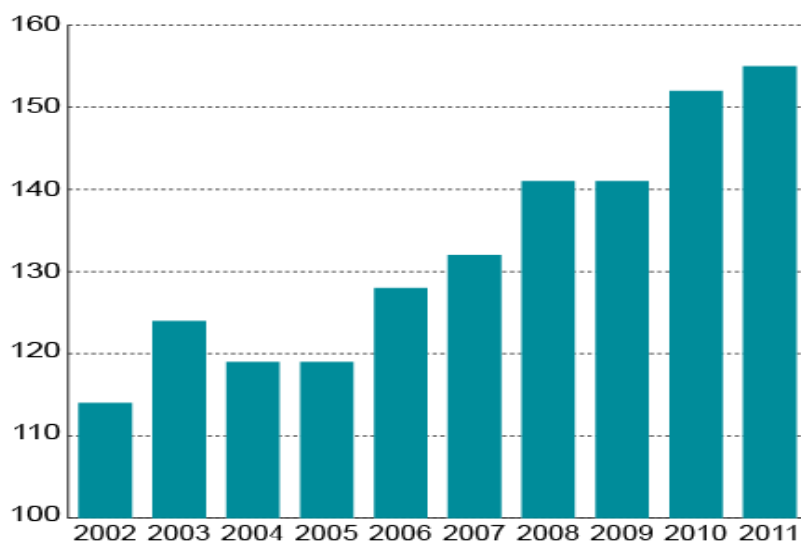
3.3.2.2 Alle ansatte i industrien

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen i industribedrifter. Nye produksjonsprosesser har bidratt til at arbeidsinnholdet på mange industriarbeidsplasser har endret seg betydelig og at avgrensningen mellom arbeidere og funksjonærer er mindre tydelig enn tidligere. For industriarbeidere avtales vanligvis både lokale og sentrale tillegg, mens for funksjonærer avtales sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe. Kollektive føringer fra

f.eks. industriarbeidere kan ha stor betydning også for den lokale og individuelle lønnsdannelsen for alle grupper, jf. over.

I NHO-bedrifter utgjør industrifunksjonærer i dag om lag 40 prosent av avtalte årsverk og om lag 50 prosent av lønssummen totalt i industrien. Om lag $\frac{1}{4}$ av industrisysselettingen er utenfor NHO-bedrifter. Nivåsammenligningene i dette avsnittet omfatter også disse.

Differansen mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU avtok fra 2003 til 2005, men har deretter vist en oppadgående trend, jf. figur 3.4⁶. I 2011 var timelønnskostnadene i norsk industri anslagsvis 55 prosent høyere enn i industrien hos våre konkurrentland i EU. Nivået var med det 3 prosentpoeng høyere enn året før. Av denne oppgangen kan 2 prosentpoeng tilskrives høyere vekst i timelønnskostnadene i norsk industri enn hos handelspartnerne i EU, mens resten skyldes utviklingen i valutakursene.

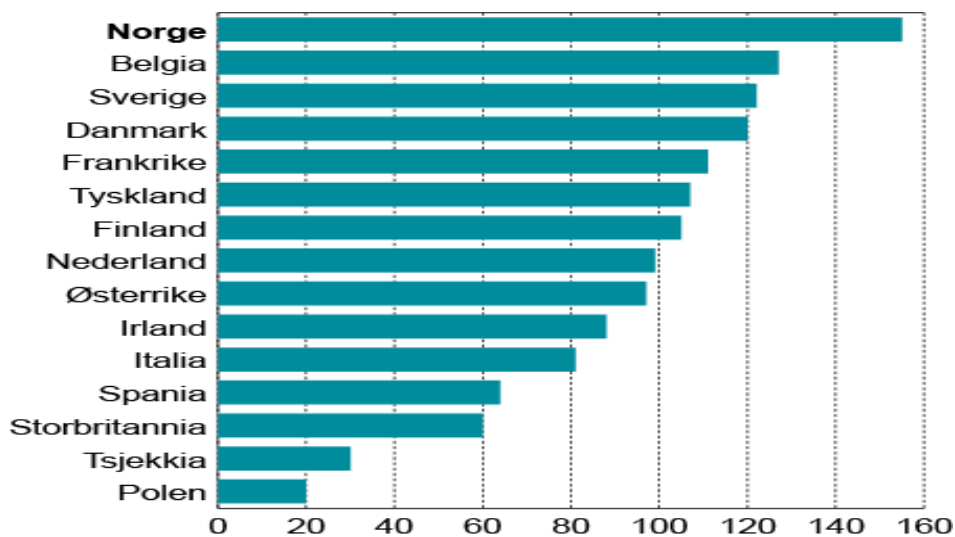
Figur 3.4 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta. Handelspartnerne i figuren = 100⁷.

Kilder: Eurostat, OECD og Beregningsutvalget

⁶ For EU-landene er det brukt nivå tall fra Eurostats arbeidskostnadsundersøkelse. For de fleste landene er nivå tallene fra 2007-2010. For Italia er det brukt nivå tall for 2004. For årene det ikke foreligger nivå tall, er disse fremskrevet med Eurostats tall for vekst i arbeidskraftkostnader, korrigert for valutakursendringer. For Norge publiserer Eurostat bare tall for arbeidskostnader per årsverk. Beregningsutvalget har tatt utgangspunkt i tall for utførte timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet for 2008 for å regne om dette til arbeidskraftkostnader per timeverk. Nivå tallet for 2008 er fremskrevet til senere år ved å legge til grunn veksten i arbeidskraftkostnadene.

⁷ Handelspartnerne i EU utgjør vel 80 prosent av handelspartneragregatet. Eurostat har ikke publisert tall for vekst i arbeidskraftkostnader i industrien i Finland for 2011. Som anslag på veksten i timelønnskostnadene i industrien i Finland dette året, er det derfor lagt til grunn anslag på vekst i lønn per ansatt i privat sektor fra OECD, jf. vedleggstabell 4.4.

Figur 3.5 og vedleggstabell 4.5 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU i 2011. Figuren viser at lønnskostnadsnivået i industrien i Norge dette året var høyere enn i alle de andre landene i sammenlikningen. Av handelspartnerne er det Belgia, Sverige, Danmark og Frankrike som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Sverige har opplevd en kraftig økning i lønnskostnadene målt i felles valuta de to siste årene, noe som hovedsakelig må ses i sammenheng med en markert styrking av den svenske kronen. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2011 var Polen og Tsjekkia.

Figur 3.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU⁸ i felles valuta i 2011. Handelspartnerne i figuren = 100.

Kilder: Eurostat, OECD og Beregningsutvalget.

Lønnskostnadene per timeverk for industriarbeidere anslås å ha vært 57 prosent høyere i Norge enn hos våre handelspartnere i EU i 2011, jf. tabell 3.8. Samtidig anslås timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien å ha vært 55 prosent høyere enn hos handelspartnerne i EU, jf. figur 3.3 og 3.4. Mens tallene for industriarbeidere i avsnitt 3.3.2.1 hovedsakelig er hentet fra Bureau of Labor Statistics (BLS), kommer tallene for beregning av nivået på timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien i dette avsnittet i all hovedsak fra Eurostat. Forskjellen i bruk av kilder gjør at man må være svært varsom med å sammenlikne det anslåtte nivået på timelønnskostnader for industriarbeidere opp mot det anslåtte nivået på timelønnskostnader for alle ansatte i industrien. I vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport i 2001 (NOU 2001:26) ble ulike kilder for lønnskostnader drøftet. Noen av forskjellene er også diskutert i boks 3.3 og 3.4.

⁸ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevekter.

Boks 3.2 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 3.3). Basis for beregningene i tabellene 3.6 til 3.8 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til "fond" som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer ("utsatt inntekt").

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Boks 3.3 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

Arbeidstid.

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra BLS for lønnskostnadsnivå og –vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

I nivåssammenlikningene for lønnskostnader per timeverk i avsnitt 3.3.2.2 for alle ansatte i industrien benyttes Eurostat som kilde. Videre er det i vekstssammenlikningene for privat sektor i avsnitt 3.1.1 benyttet tall fra OECD for lønnskostnadsvekst per ansatt.

Lønnskostnadsbegreper

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for alle ansatte i industrien fra BLS og Eurostat. Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

3.3.3 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.7 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurransevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2010 var gjennomsnittlig pris til industrien i Norge 46 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnerne.

Tabell 3.7 Industriens elektrisitetspriser i øre per kWh

	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 2001- 2010	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Norge	15,0	23,8	17,7	17,6	19,2	20,5	21,6	25,3	25,2	29,3	30,4	32,6
Handelspartnerne ¹⁾	46,6	57,5	45,4	42,9	52,4	51,5	52,2	59,1	59,8	70,1	73,9	71,3
Relative elektrisitetspriser, prosent ²⁾	32,2	41,4	39,0	41,0	36,6	39,8	41,4	42,8	42,1	41,8	41,1	45,7

¹ Tallgrunnlaget dekker 87-93 prosent av handelspartneraggregatet.

² Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA, Eurostat og SSB.

3.4 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf. avsnitt 3.3.1. Høy produktivitsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og produktene til industrien hos handelspartnerne, kan motvirke denne svekkelsen. Produktivitsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

3.4.1 Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk

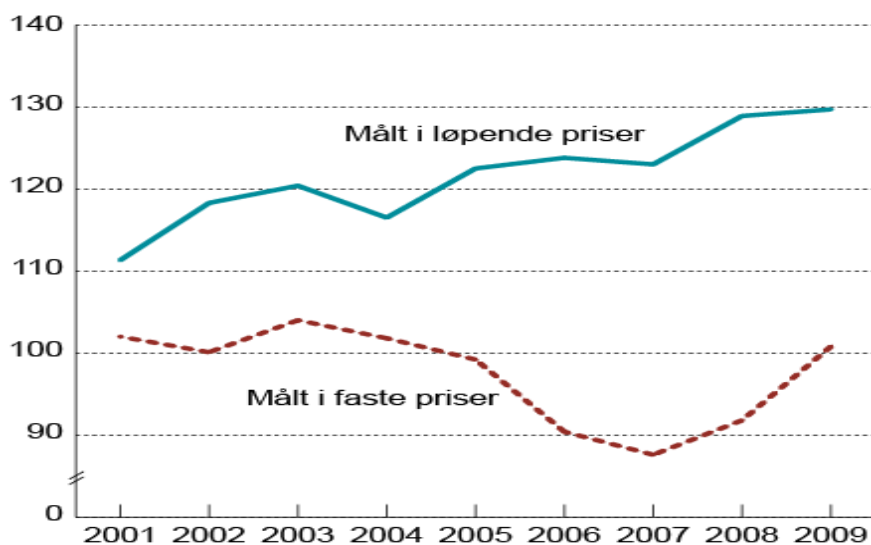
Målt ved *bruttoprodukt per timeverk* har produktivitsveksten i norsk industri de siste ti årene ligget på 2,5 prosent, jf. tabell 3.8. Dette er noe lavere enn produktivitsveksten i industrien hos våre handelspartnere. Figur 3.6 viser utviklingen i relativ produktivitet mellom Norge og handelspartnerne de siste ti årene. Den relative produktiviteten mellom Norge og handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne økningen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre handelspartnere. I 2010 falt den relative produktiviteten noe tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland.

Figur 3.6 Utviklingen i relativ produktivitet i industrien målt ved bruttoprodukt i faste priser. Indeks 2000 = 100.

Kilder: OECD og SSB.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen for norsk industri vært gunstigere enn når man ser på utviklingen i faste priser, jf. figur 3.7. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne.

Figur 3.7 Utviklingen i relativ produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk i industrien⁹. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2000 = 100.

Kilder: OECD og SSB

⁹ For handelspartnerne er tallene beregnet ved bruttoprodukt per sysselsetting.

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitetsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan være en viktig forklaringsfaktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Tabell 3.8 Industrien. Produktivitet, bruttoprodukt og sysselsetting. Prosentvis vekst

	<u>Gjennomsnitt</u>											
	2001-2010	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Produktivitet												
- Norsk industri	2,5	2,2	2,5	8,6	5,6	1,5	-3,6	0,0	2,6	1,3	4,5	2,2
- Handelspartnere ¹⁾	3,3	0,3	5,4	5,0	6,5	4,6	7,0	3,7	-2,3	-5,3	9,5	
- Relativ produktivitet	-0,8	1,9	-2,8	3,5	-0,8	-2,9	-9,9	-3,6	5,0	7,0	-4,6	
Bruttoprodukt												
- Norsk industri	1,6	-1,3	-0,8	3,3	5,1	4,1	2,5	3,3	3,7	-6,9	2,2	1,9
- Handelspartnere ¹⁾	2,1	0,3	4,3	3,6	6,6	4,0	5,3	4,5	-1,6	-7,6		
Sysselsetting												
- Norsk industri	-1,0	-3,1	-1,7	-4,1	-4,0	1,5	6,0	2,2	1,7	-5,1	-3,7	-0,5
- Handelspartnere ¹⁾	-1,9	-0,6	-3,1	-2,9	-2,6	-1,3	-0,5	0,9	-0,1	-7,4		

¹ For årene 2001-2010 dekker tallgrunnlaget 63-73 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.
Kilder: SSB, OECD og Beregningsutvalget.

Dersom en ser på hele økonomien har produktivitetsutviklingen i Norge vært bedre enn hos våre handelspartnere de siste ti årene. Målt ved bruttoprodukt per timeverk har gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge vært på 1,6 prosent, 0,3 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere.

Tabell 3.9. Hele økonomien. Produktivitet. Prosentvis vekst

	<u>Gjennomsnitt</u>											
	2001-2010	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Fastlands-Norge	1,6	3,3	1,8	3,3	2,5	3,0	1,4	0,6	-1,4	0,4	0,7	1,1
Handelspartnere ¹⁾	1,3	1,2	2,3	2,2	2,4	1,7	2,4	1,3	-0,6	-1,6	2,5	
Relativ produktivitet	0,4	2,1	-0,5	1,1	0,0	1,2	-1,0	-0,7	-0,9	2,0	-1,7	

¹ For årene 2001-2010 dekker tallgrunnlaget 92-94 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.
Kilder: SSB, OECD og Beregningsutvalget.

3.4.2 Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter

En annen metode for å sammenlikne produktiviteten i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om BNP-tallene i de enkelte landene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftspariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er høye når vi bruker

offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i felles valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik SSB gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsatt til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster i OECD-området.

Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, se figur 3.8. OECD-snittet avhenger selvsagt av hvilke land man tar med i beregningen. Vi har her valgt dagens medlemsland - ikke de som var medlemmer i 1970¹⁰. Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger – eller produktivitet - var 70 prosent høyere enn OECD-snittet i 2010. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative produktivitet målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ produktivitet fra et nivå på 180 i 2008 til 170 i 2009 og 2010 skyldes for eksempel i stor grad fallet i norske eksportpriser under finanskrisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i produktivitetsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinnsatsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for ressursrenten. Metoden for kjøpekraftsjustering innebærer at en næring som utelukkende selger sine produkter til verdensmarkedspriser, ikke får endret sine produksjonspriser. Tanken er at produkter som omsettes på verdensmarkedet allerede er kjøpekraftsjusterte. Det betyr at når man nedjusterer norsk BNP med et beløp tilsvarende petroleumsrenten, kan man ta den norske kroneverdien av renten og dividere med dollarkursen så får vi petroleumsrenten i KKP. Dette beløpet trekkes så fra OECDs anslag for samlet norsk BNP i KKP. Dermed framkommer BNP eksklusive petroleumsrente i KKP-verdi og USD. Deretter divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusive petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort på den nederste linjen i figur 3.8.

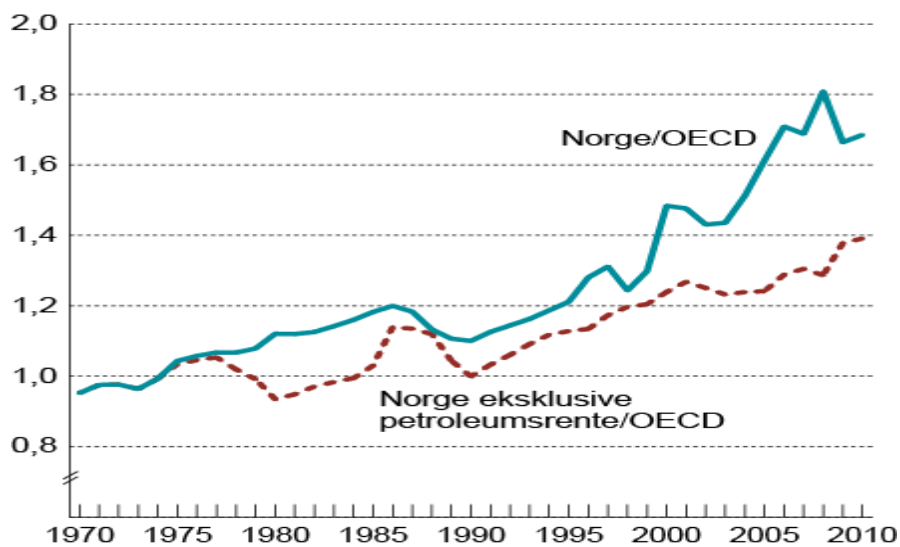
Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og på figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra 1978 begynner kurvene å sprike. Det justerte norske produktivitetsnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet. I perioden 2001 til 2005 er relativ produktivitet i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet, men økte så på ny både under forrige høykonjunktur og ikke minst under finanskrisen. Det skyldes blant annet at fallet i BNP var lite i Norge sammenliknet med i OECD-landene. De to siste årene (2009 og 2010) har Norges BNP ekskl. petroleumsrenten og regnet per innbygger vært nesten 40 prosent høyere enn OECD-snittet. Dette nivået er fortsatt det nest høyeste i OECD (47 150 USD per innbygger) sammen med nivået i USA og Sveits (begge har 46 600)¹¹.

---

¹⁰ Tallene er hentet fra <http://www.oecd.org/> 8. januar 2012. Tallene for Norge er ikke oppdaterte med de siste reviderte nasjonalregnskapstallene, men disse er ikke endret mye på BNP-nivå sammenliknet med forrige versjon.

¹¹ Bare Luxembourg har et høyere nivå, men her er tallet kunstig høyt fordi en stor del av arbeidsstyrken er bosatt i nabolandene.

I 2011 har BNP-veksten i Norge vært om lag som i OECD og selv om befolkningsveksten har vært relativt høy i Norge, er det ikke grunn til å tro at det relative nivået har endret seg mye fra 2010 til 2011. Samlet sett har altså produktivitetsveksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

Figur 3.8 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD-snippet (øverst) og BNP i Norge eksklusive petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snippet (nederst)

Kapittel 4

4 Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Den økonomiske veksten i verdensøkonomien avtok igjen gjennom 2011, etter at den hadde tatt seg opp siden andre halvår 2009 og i 2010. Veksten var særlig lav i flere europeiske land og i Japan. Fortsatt høy vekst i framvoksende økonomier bidro til å trekke veksten i verdensøkonomien opp. Arbeidsledigheten har holdt seg høy i mange industriland.
- IMF forventer en vekst i verdensøkonomien på 3¼ prosent i 2012, ned fra 3¾ prosent i 2011. Veksten i industrilandene ventes å forbli lav, mens framvoksende økonomier ventes å ha høy vekst. Arbeidsledigheten anslås å holde seg høy en god stund.
- Usikkerheten til utviklingen framover er stor. Det er kommet positiv informasjon om utviklingen i USA de siste månedene, og veksten kan bli høyere enn anslått. På nedsiden knytter risikoen seg særlig til om euroområdet klarer å håndtere gjeldskrisen og gjenopprette tilliten til statsfinansene i de gjeldstyngede landene.

Norsk økonomi

- BNP Fastlands-Norge økte med 2,6 prosent i fjor regnet i faste 2009-priser. Den kvartalsvise veksten har vært stabilt på dette nivået siden 4. kvartal 2009, og om lag på antatt trendvekst. Den kraftige *konjunkturedgangen* er dermed for lengst over, selv om norsk økonomi ved inngangen til 2012 fremdeles er nær bunnen i en moderat *lavkonjunktur*. Nivået på BNP for Fastlands-Norge før finanskrisen, ble gjeninnhentet i 4. kvartal 2010, men fratrukket bruttoproduktet i offentlig forvaltning, ble BNP-nivået fra før finanskrisen først passert i 2. kvartal 2011. Bruttoproduktet i industri og bergverk og annen vareproduksjon, ligger fortsatt klart lavere enn nivået før finanskrisen, mens for tjenester inklusive boligjenester ligger nivået klart høyere. Som årsgjennomsnitt i 2011 var veksten i bruttoproduktene i hovedgruppene i fastlandsøkonomien svært lik, fra 2 prosent i industrien til 2,9 prosent i annen tjenesteproduksjon. Offentlig forvaltning hadde en årsvekst på 2,2 prosent, og annen vareproduksjon hadde en vekst på 2,6 prosent.
- På årsbasis økte sysselsettingen med 1,4 prosent i fjor, men det er store forskjeller mellom næringer. Nasjonalregnskapet viste en positiv vekst i fjor for viktige arbeidsintensive næringer, som bygge- og anleggsvirksomheten, varehandel samt deler av industrien som produserer for hjemmemarkedet. Industrien samlet hadde en nedgang, og næringsmiddelindustrien, trelast-, trevare- og papirvareindustri og produksjon av metaller bidro med fall i sysselsetting på mellom 1,7 og 2,3 prosent. Nivået i 2011 for industrisysselsettingen er også fortsatt lavere enn nivået på sysselsettingen før finanskrisen. Sysselsettingen innen offentlig forvaltning økte med 1,8 prosent fra 2010 til 2011.
- Lavkonjunktoren i norsk økonomi vil trolig fortsette i 2012, men prognosene spriker i spørsmålet om lavkonjunktoren vil avdempes. Mens SSB anslår veksten i *BNP Fastlands-Norge* til 2,7 prosent, ligger for eksempel Norges Banks anslag om lag 1

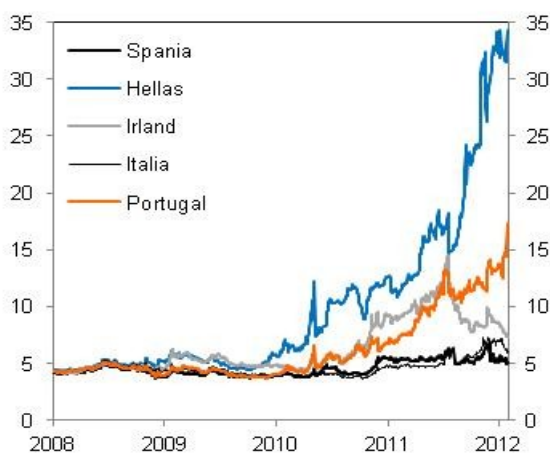
prosentpoeng høyere. Svake vekstutsikter internasjonalt bidrar både til lavere produksjonsvekst i eksportnæringene og til moderate investeringer innen disse næringene. Økt etterspørsel fra oljevirkksomheten og en fortsatt sterk vekst i boliginvesteringene vil bidra positivt.

4.1 Internasjonal økonomi

Veksten bremsset opp i industrilandene i 2011

Etter å ha tatt seg gradvis opp gjennom 2009 og 2010, falt veksten tilbake i verdensøkonomien i 2011. Det var flere forhold som påvirket veksten negativt gjennom fjoråret. Oljeprisen økte markert, fra 80 dollar per fat i 2010 til 112 dollar per fat i 2011, bl.a. som følge av uroligheter og usikkerhet om situasjonen i viktige produsentland i Nord-Afrika og Midtøsten. En slik prisoppgang reduserer kjøpekraften og bidrar til lavere aktivitet i oljeimporterende land. I mars i fjor ble Japan rammet av et kraftig jordskjelv, med etterfølgende tsunami og nedsmelting av kjernekraftverk i Fukushima, som satte landet kraftig tilbake. Denne naturkatastrofen førte også til at viktige forsyningslinjer i bl.a. bilindustri og produksjon av elektronikk ellers i verden ble brutt. Et tredje utviklingstrekk som påvirket den økonomiske aktiviteten negativt i fjor var at statsgjeldskrisen i euroområdet økte i omfang.

Det har vært stor uro i finansmarkedene i euroområdet en god stund som følge av mistillit til om flere av landene vil klare å betjene sin statsgjeld. Flere land gikk inn i finanskrisen i 2008 med en høy statsgjeld, og den økte i tillegg markert gjennom krisen som følge av store støttetiltak til finanssektoren, en aktiv motkonjunkturpolitikk samt lavere skatteinngang og høyere overføringer til bl.a. arbeidsledige. Mens uroen i første omgang var begrenset til Hellas, Portugal og Irland, spredte mistilliten seg i 2011 til flere av de store landene i eurosamarbeidet. Renten på spanske og italienske statspapirer steg til nivåer som ikke er bærekraftige over tid. Dette har igjen ført til bekymring om kredittverdigheten til europeiske banker, som har lånt til de utsatte statene. Tilgangen til finansiering for bankene i det ordinære kredittmarkedet er derfor blitt vanskelig. Høyere statsrenter, innstramminger i offentlige budsjetter, strammere kredittgivning fra bankene og økt usikkerhet blant husholdninger og bedrifter bidro til å dempe aktiviteten i euroområdet i fjor, i en situasjon der den økonomiske veksten allerede var lav og arbeidsledigheten svært høy.

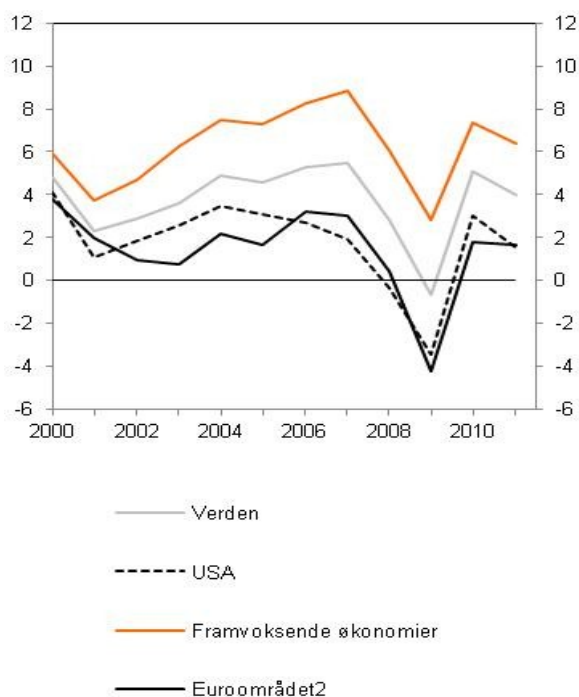
Figur 4.1 Renter på 10-års statsobligasjoner i utsatte euroland

Kilde: Reuters Ecowin

Også i Kina og flere andre framvoksende markeder avtok veksten noe gjennom fjoråret, men fra et høyt nivå. I USA økte aktiviteten gjennom 2011 og stemningsindikatorer tyder på økt optimisme. Arbeidsledigheten har holdt seg høy, men falt litt i begynnelsen av 2012.

Samlet sett anslår IMF veksten (kjøpekraftsjustert) i BNP globalt til 3,8 prosent i 2011, mot 5,2 prosent i 2010. Det var store forskjeller mellom land og regioner. Mens veksten i framvoksende økonomier og utviklingsland anslås til 6,2 prosent i fjor, var den i gjennomsnitt på bare 1,6 prosent i industrilandene. Både Kina og India bidro til å trekke gjennomsnittet opp, med vekstrater på henholdsvis 9,1 og 7,4 prosent, mer enn 1 prosentpoeng lavere enn i året før for begge landene. I industrilandene var veksten 1,7 prosent i USA og enda noe lavere i euroområdet, ned fra henholdsvis 3,0 og 1,9 prosent i 2010. Jordskjelvet i Japan bidro til at BNP i Japan falt med 0,9 prosent i 2011, mot en vekst på 4,4 prosent i 2010. Aktivitetsnivået i flere industriland er med dette fortsatt lavere enn det var for fire år siden, før den internasjonale finanskrisen ble utløst. Det gjelder bl.a. for euroområdet, Storbritannia og Japan. Aktiviteten i bl.a. USA, Sverige og Tyskland har passert nivået fra før finanskrisen.

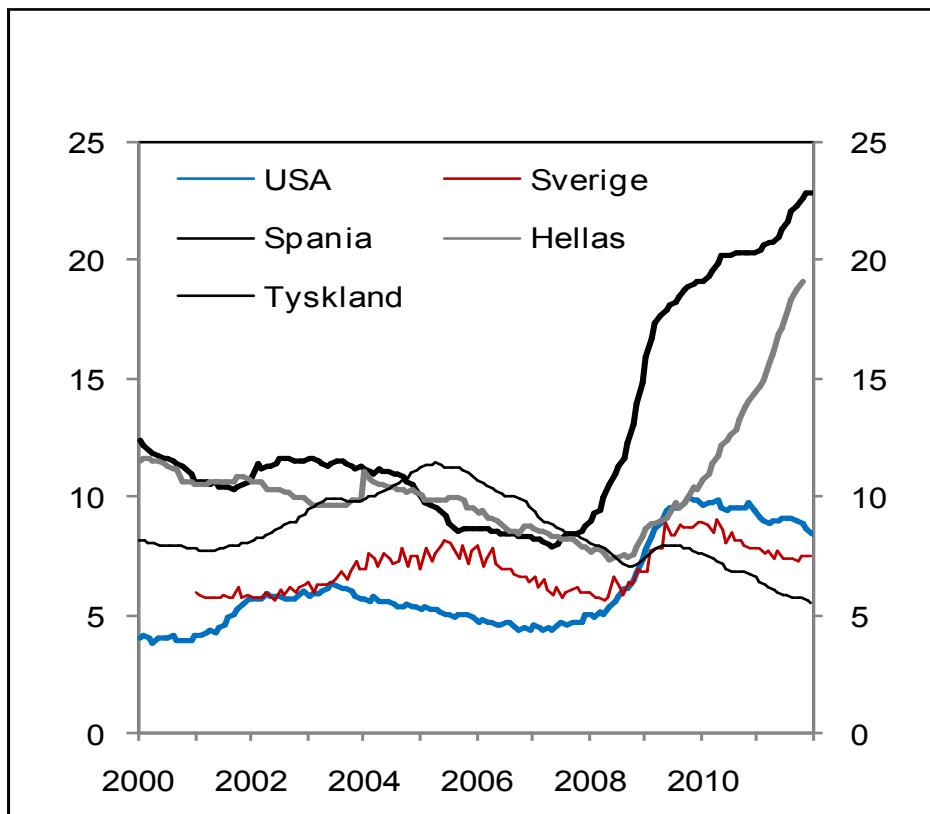

Figur 4.2 BNP i verdensøkonomien. Prosentvis vekst fra året før

Kilde: IMF

Avdempingen i veksten bidro til at arbeidsledigheten fortsatte å stige i flere europeiske land i 2011. I euroområdet samlet steg arbeidsledigheten i gjennomsnitt til 10,4 prosent i desember i fjor, fra 9,9 prosent som gjennomsnitt i 2010. I Spania var ledigheten hele 22,9 prosent i desember i fjor. Ungdomsledigheten er rundt det doble av disse tallene. Tyskland skilte seg ut også på dette området og opplevde et fall i arbeidsledigheten, til 5,5 pst., det laveste siden

begynnelsen av 1990-tallet. Også i USA falt ledigheten i fjor, til 8,5 prosent i desember. Dette er fortsatt høyt historisk. Sysselsettingen i USA tok seg noe opp i andre halvår 2011.

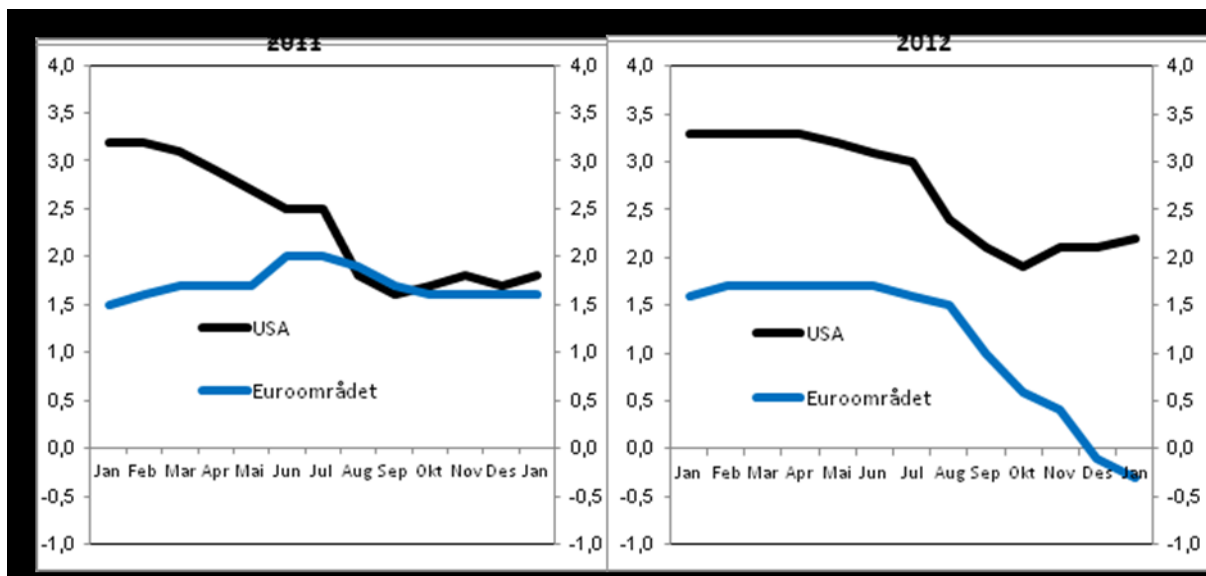

Figur 4.3 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken

Kilde: Reuters Ecwin

Nedjusterte anslag for veksten framover

IMF anslår i sin World Economic Outlook Update fra januar 2012 en vekst i industrilandene på $1\frac{1}{4}$ prosent i 2012. Anslagene er med det nedjustert med $\frac{3}{4}$ prosentpoeng fra organisasjonens egne anslag fra september 2011, og de er også lavere enn OECDs anslag i fra november i fjor. Nedjusteringene reflekterer bl.a. at man har tatt inn over seg ny informasjon om en stadig svakere utvikling i andre halvår i fjor, særlig i Europa, jf. Figur 4.4. Dette gjaldt også i Tyskland og Sverige, etter at aktiviteten i disse landene hadde økt markert både i 2010 og i første halvår 2011. I 2012 anslår IMF negativ vekst i euroområdet samlet, bl.a. som følge av fortsatt høye statsrenter, en stram kredittpraksis i bankene og innstramminger i offentlige budsjetter. I USA har aktiviteten tatt seg gradvis opp også mot slutten av fjoråret og inn i 2012. IMF anslår at veksten vil fortsette å ta seg opp, men at negative impulser fra Europa sammen med strammere tilgang på finansiering og noe strammere finanspolitikk vil dempe oppgangen. Arbeidsledigheten forventes å holde seg høy i perioden.

Figur 4.4 Anslag for vekst i BNP i 2011 og 2012 gitt på ulike tidspunkt

Kilde: Consensus Forecasts

Veksten i framvoksende økonomier og utviklingsland ventes å holde seg høy framover, men den svake utviklingen i industrilandene vil bidra til at veksten blir noe lavere i 2012 enn i 2011. IMF anslår en gjennomsnittlig vekst for denne gruppen land til 5½ prosent i år, ned fra 6¼ prosent i 2011. Veksten i Asia vil fortsatt være høyest, i Kina anslås den til 8¼ prosent og i India til 7 prosent i år. I afrikanske land sør for Sahara anslås veksten å bli 5½ prosent i 2012.

Lav kapasitetsutnyttelse og høy arbeidsledighet har holdt *prisveksten* i industrilandene lav de siste årene. Økte priser på energi- og råvarer bidro imidlertid til å trekke opp konsumprisveksten i både USA og Europa i 2011, selv om den underliggende prisveksten fremdeles er lav. IMF forventer at energiprisene vil stabiliseres i 2012, mens priser på andre råvarer vil falle gjennom året. IMF anslår en vekst i konsumprisene i 2012 på 1½ prosent i industrilandene. Også i framvoksende økonomier vil inflasjonen avta ifølge IMF, fra 7¼ prosent i 2011 til 6¼ prosent i 2012.

Priser på råolje, mat og flere andre råvarer økte markert gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011. *Spotprisen på råolje* (Brent Blend) var i gjennomsnitt 112 dollar per fat i 2011, mot 80 dollar per fat i 2010, jf. over. Ifølge IMF var det i første rekke forhold på tilbudssiden i oljemarkedet som bidro til oppgangen i oljeprisen, og da særlig knyttet til folkeopprør og økt usikkerhet i Nord-Afrika og Midt-Østen. Sammen med forventninger om fortsatt høy vekst i Kina og andre framvoksende økonomier, vil trolig den fortsatt spente situasjonen i flere land i dette området bidra til at prisen holder seg høy også en tid framover. Prisoppgangen på matvarer hadde i stor grad sammenheng med naturkatastrofer og avlingssvikt i flere viktige produsentland. Prisene har nå falt klart tilbake, men er fremdeles på et høyt nivå. FAOs prisindeks var i januar i år 15 prosent over gjennomsnittlig nivå for 2010.

Usikkerheten om utviklingen framover er stor. Informasjon om utviklingen i USA er blitt mer positiv de siste månedene, og veksten kan bli høyere enn anslått. Både IMF og OECD legger imidlertid mest vekt på nedsiderisikoen til anslagene:

- Den største risikoen er ifølge IMF faren for at man skal få en situasjon der tilliten til håndteringen av statsgjelden i euroområdet svekkes ytterligere. Det kan i neste omgang føre til ytterligere svekket tillit til europeiske banker, som i sin tur vil føre til strammere kredittgivning, lavere økonomisk vekst og reduserte skatteinntekter til myndighetene. Det vil gjøre det enda vanskeligere å betjene statsgjelden. IMF skriver at de i anslagene har lagt til grunn at myndighetene i euroområdet vil intensivere innsatsen og at man klarer å håndtere statsgjeldskrisen i området.
- IMF's anslag bygger også på at myndighetene i USA og Japan har tilstrekkelig framgang i arbeidet med å legge fram troverdige, mellomlangsiktige planer om finanspolitisk konsolidering. Gjelden er høy og økende for begge, og tilliten til at statsfinansene skal være bærekraftige vil avhenge av en slik plan. IMF peker samtidig på at USA må unngå å stramme til i finanspolitikken for raskt slik at veksten kveles.
- I framvoksende markeder er det en viss risiko for en brå nedtur. Flere av landene har hatt over flere år hatt høy kredittvekst og sterk oppgang i formuespriser. Dersom en tillitssvikt skulle bre seg kan virkningen bli omfattende.
- Geopolitiske forhold kan føre til ytterligere oppgang i oljeprisen. Bortfall av olje fra Iran kan få store konsekvenser for prisen, ettersom lagrene og kapasiteten til å øke produksjonen fra andre er nokså begrenset.

Den økonomiske utviklingen varierer mellom land og regioner:

BNP i USA økte med 1,7 prosent i 2011. Både forbruk og investeringer tok seg opp gjennom året. Sysselsettingen tok seg noe opp i andre halvår og arbeidsledigheten har begynt å falle. Ettersom husholdningene har betalt ned mye gjeld og lånerentene er lave, kan forbruket fortsette å ta seg opp framover. Innstramminger i offentlige budsjetter og redusert vilje til å ta risiko ventes likevel å dempe oppgangen. IMF anslår BNP-veksten i USA i inneværende til rundt 1¾ prosent.

BNP-veksten i euroområdet anslås til 1,6 prosent i 2011. Utviklingen svekket seg markert gjennom året som følge av gjeldsnedbygging og økt usikkerhet blant husholdninger og bedrifter, økt uro i finansmarkedene og oppgang i statsrenter. I tillegg har strammere kredittpraksis i bankene og finanspolitiske innstramminger dempet aktiviteten. Det har imidlertid vært store forskjeller mellom landene. Mens BNP falt i Spania og Italia, var veksten høy i Tyskland fram til og med 3. kvartal. Usikkerheten er stor om den videre utviklingen, og det arbeides med å finne løsninger for hvordan man skal gjenopprette tilliten til statsfinansene og europeiske banker. De fleste landene har iverksatt innstramminger i offentlige budsjetter, og flere har lansert strukturpolitiske reformer som skal bidra til økt vekst i økonomien. Det er etablert mekanismer på fellesskapsnivå for å kunne finansiere stater og banker som skulle få behov for krisehjelp. Den europeiske sentralbanken auksjonerte i desember i fjor nær 500 mrd. euro i langsiktige lån til bankene. IMF anslår en vekst i euroområdet samlet på -½ prosent i 2012.

Storbritannia utviklet seg gradvis svakere gjennom fjoråret, og årsveksten i BNP ble på 0,9 prosent. Eksporten falt som følge av den svake utviklingen internasjonalt, mens innenlandsk etterspørsel ble dempet av lavere privat forbruk og kraftige finanspolitiske innstramminger. IMF anslår en vekst i *Storbritannia* i 2012 på 0,6 prosent.

Veksten i *Sverige* skjøt fart i 2010 og holdt seg høy også i de tre første kvartalene av 2011. Husholdningenes forbruk var den viktigste driveren bak veksten, men også eksporten og boliginvesteringene bidro. Korttidsstatistikk tyder på en oppbremsing i 4. kvartal i fjor, i stor grad som følge av en svakere eksport. Consensus Forecasts anslår en vekst i *Sverige* på 0,9 og 1,9 prosent i 2012, ned fra 4,4 prosent i 2011.

I *Japan* falt BNP med nesten én prosent i fjor bl.a. som følge av naturkatastrofen som rammet landet i mars. IMF anslår at veksten vil ta seg opp til 1½ prosent i 2012. Offentlige og private investeringer for å reparere skadene landet er blitt påført vil trolig være viktige drivere for veksten. Husholdningenes konsum og etter hvert også eksporten anslås også å bidra til oppgang framover.

I *Kina* bidro svakere eksportetterspørsel i industrilandene til at veksten avtok noe i løpet av 2011, men veksten var likevel på over 8 prosent i gjennomsnitt. Innenlandsk forbruk har økt gjennom året, noe som kan være et tidlig tegn på at *Kina* lykkes i å rebalansere økonomien mot mer forbruk og mindre investeringer. En mulig boble i eiendomsmarkedet etter flere år med sterk, kredittrevet prisvekst anses som en risikofaktor i *Kina*. IMF anslår en vekst i *Kina* på 8¼ prosent i 2012. Den økonomiske veksten har holdt seg sterk også i *India*, og IMF anslår en vekst i *India* på 7 prosent i 2012, ned fra 7,4 prosent i fjor.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumprisindeks				Arbeidsledighet (nivå)			
	2010	2011	2012			2010	2011	2012		2010	2011	2012	
			OECD ¹	IMF	CF ²			OECD	CF			OECD	CF
Euroområdet	1,9	1,6	0,2	-0,5	-0,3	1,6	2,7	1,5	1,7	9,9	10,1	10,3	-
Tyskland	3,6	3,0	0,6	0,3	0,6	1,2	2,3	1,6	1,8	6,8	5,9	5,7	-
Frankrike	1,4	1,7	0,3	0,2	0,0	1,7	2,2	1,4	1,7	9,4	9,6	9,7	-
Spania	-0,1	0,8	0,3	-1,7	-1,3	2,0	3,2	1,4	1,7	20,1	21,5	22,9	-
Italia	1,5	0,4	-0,5	-2,2	-1,4	1,6	2,9	1,7	2,3	8,4	8,2	8,3	-
Sverige	5,4	4,3	1,5	-	0,8	1,2	3,0	1,2	1,7	8,4	7,5	7,5	-
UK	1,8	0,9	0,5	0,6	0,5	3,3	4,5	2,7	2,0	7,9	8,0	8,8	-
USA	3,0	1,7	2,0	1,8	2,5	1,6	3,2	2,4	2,0	9,6	9,0	8,9	-
Japan	4,1	-0,7	1,7	1,7	1,4	-0,7	-0,3	-0,6	0,0	5,1	4,6	4,5	-
Kina	10,4	9,2	8,5	8,2	8,4	3,2	5,4	3,8	3,5	-	-	-	-
India	9,9	7,0	7,5	7,0	7,3	12,0	9,1	7,9	7,2	-	-	-	-
Norges handelspartn.	3,7	2,7	1,7	-	1,3	1,8	3,1	2,0	2,0	8,0	7,6	7,7	-

¹ OECD Economic Outlook 90, november 2011

² Consensus Forecasts, januar 2012

Kilder: IMF, OECD og Consensus Forecasts.

4.2 Norsk økonomi

4.2.1 Konjunktursituasjonen

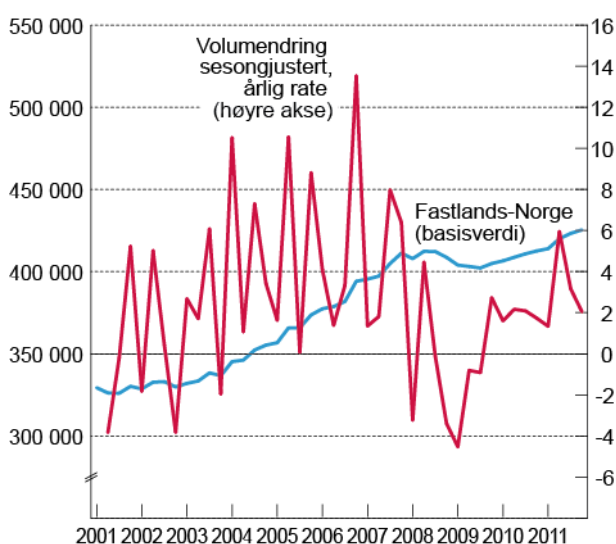
Finanskrisen medførte at BNP falt i fire påfølgende kvartaler, og for første gang siden slutten av 1980-tallet, ble BNP-veksten på årsbasis negativ i 2009. Sommeren 2009 flatet nedgangen ut og fra og med 4. kvartal 2009 har veksten i BNP Fastlands-Norge ligget nær trendveksten på om lag 2,5 prosent som årlig rate. Den kraftige konjunkturedgangen er dermed for lengst over, selv om norsk økonomi ved inngangen til 2012 fremdeles er nær bunnen i en moderat lavkonjunktur.

Nivået på BNP for Fastlands-Norge før finanskrisen, ble gjeninnhentet i 4. kvartal 2010. Det er imidlertid store variasjoner i utviklingen for de ulike næringene etter finanskrisen.

Fratrukket bruttoproduktet i offentlig forvaltning, ble BNP-nivået fra før finanskrisen passert i 2. kvartal 2011. Bruttoproductet i offentlig forvaltning har vokst lenge. Bruttoproductet i industri og bergverk og annen vareproduksjon, ligger fortsatt klart lavere enn nivået før finanskrisen, mens for tjenester inklusive boligjenester ligger nivået klart høyere.

Som årsgjennomsnitt i 2011 var veksten i hovedgruppene i fastlandsøkonomien svært lik, fra 2 prosent i industrien til 2,9 prosent i annen tjenesteproduksjon. Offentlig forvaltning hadde en årsvekst på 2,2 prosent, og annen vareproduksjon hadde en vekst på 2,6 prosent.

Det er store variasjoner i bruttoproduktet innen industrien. Næringer som produserer for hjemmemarkedet bidrar til å trekke opp veksten, mens de råvarebaserte næringene i industrien bidrar til å trekke ned veksten i andre halvår av 2011. Den svake utviklingen i industrinæringene må ses i sammenheng med en svak utvikling internasjonalt i samme periode. Samlet viste industrien en positiv vekst i 2011.

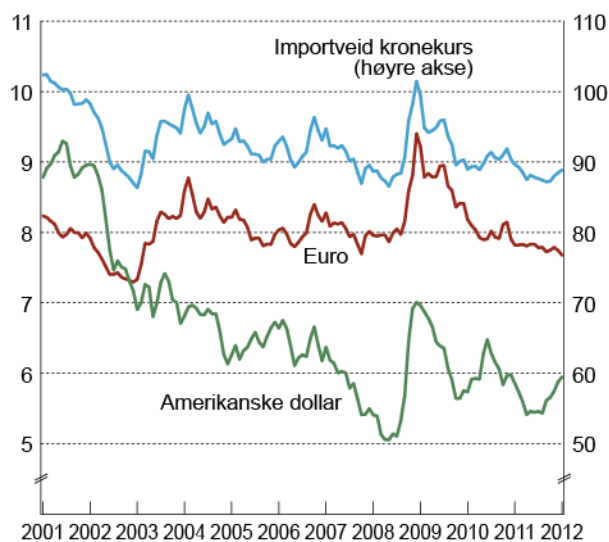
Figur 4.5 BNP – Fastlands-Norge sesongjustert i basisverdi i millioner 2009-kroner, og kvartalsvis vekst omregnet til årlige vekstrater i prosent.

*Tallene for 2010 og 2011 er foreløpige

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

Under finanskrisen bidro både *rente- og valutakursutviklingen* i hovedsak ekspansivt til utviklingen i norsk økonomi. Effekten av lave styringsrenter har imidlertid blitt motvirket av internasjonal finansuro og unormalt høye pengemarkedsrenter sett i forhold til styringsrentene. Påslaget på styringsrentene i kjølvannet av Lehman Brothers-konkursen 15. september 2008 var særlig høyt, men påslaget økte også markant gjennom høsten 2011. Stor usikkerhet i finansmarkedene, svakere vekstutsikter internasjonalt og i Norge, bidro til at Norges Bank satte ned pengemarkedsrenten med 0,5 prosentpoeng til 1,75 prosentpoeng i desember 2011.

Figur 4.6 Utviklingen i kronekursen

Kilde: Norges Bank

Kronekursen har beveget seg mye i perioden med uro i de internasjonale finansmarkedene. Noe av disse svingningene kan trolig forklares av at kronemarkedet er relativt lite likvid sammenlignet med andre markeder.¹² På den andre siden betraktes norske kroner som en sikker plassering, gitt den finansielt solide og stabile utviklingen av norsk økonomi.

Målt med den importveide kronekursen svekket kronen seg kraftig i løpet av høsten 2008, men mye av denne svekkelsen ble reversert i løpet av 2009. Deretter fulgte et år med relativt stabil kronekurs, også mot euro og amerikanske dollar. Uro i internasjonale markeder og likviditetsbegrensninger i løpet av 2011 har trolig bidratt til svingningene i kronekursen i denne perioden. For eksempel kan trolig den kraftige styrkingen av kronekursen 6. september

¹² Se en videre drøfting av kronekurs og likviditet i markedet for norske kroner i Aktuell kommentar 3/2011 på Norges Banks nettsider.

forklares av høyere etterspørsel etter norske kroner, som følge av at den sveitsiske sentralbanken annonserte en minimumskurs for EUR/CHF. Inn i 2012 har kronen styrket seg noe. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 4,0 prosent i 2011, mot 3,5 prosent året før. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Årslønnsveksten var i 2011 lik 4,3 prosent, mot en vekst på 3,7 prosent i 2010. Årslønnsveksten er nærmere beskrevet i kapittel 1

Fra 2003 til 2007 økte *forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner* med knapt 22 prosent, eller i gjennomsnitt 5½ prosent årlig. I 2008 og 2009 var forbruksveksten betydelig lavere, mens veksten på 3,7 prosent i 2010 var noe høyere sammenliknet med årsgjennomsnittet for 2009. I 2011 økte forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner med bare 2,2 prosent. Veksten var sterkest i første halvår 2011, mens den relativt høye veksten i 2. halvår 2010 bidro til at årsveksten i 2. halvår 2011 ble mindre. Varige konsumgoder, deriblant biler, møbler og hvitevarer og forbruket av elektrisk kraft var lavere i 2011 sammenliknet med 2010. Økt internasjonal uro i 2. halvår 2011 har trolig medført at spareraten holder seg på et høyt nivå og dempet veksten i privat forbruk.

Investeringene i fast kapital økte med rundt 14 prosent årlig i perioden 2003-2007. I 2008 var det omtrent nullvekst, og i 2009 var det en nedgang på 8 prosent. Det var spesielt sterk nedgang i boliginvesteringene og næringslivsinvesteringene. Gjennom 2010 har fallet i boliginvesteringene og næringslivsinvesteringene stoppet opp. Samlet falt investeringene med 5 prosent i 2010. Også i offentlig forvaltning falt investeringene med vel 7 prosent, mot en vekst på vel 7 prosent året før, men hovedårsaken til denne nedgangen var at det ble kjøpt en fregatt mindre i 2010 enn i 2009. I 2011 økte de samlede investeringene som årsgjennomsnitt med 6,9 prosent. Det er den sterke veksten i utvinning og rørtransport, samt høy vekst i boliginvesteringene som bidrar til den sterke veksten. Investeringene i utvinning og rørtransport økte med 11 prosent, mens boliginvesteringene økte med 22 prosent.

Internasjonal konjunkturedgang medførte at *tradisjonell vareeksport* falt med 8 prosent i 2009, etter flere år med sterk eksportvekst. Til tross for en negativ utvikling gjennom deler av 2010 økte den tradisjonelle vareeksporten med 2,6 prosent for året. Det var bl.a. en sterk vekst i eksporten av viktige produkter som metaller, kjemiske råvarer og kjemiske og mineralske produkter som bidro til den positive veksten i 2010. Eksportnedgang av råolje og naturgass bidro til at eksporten samlet gikk ned i 2010. På årsbasis ble eksporten av tradisjonelle varer redusert med 0,6 prosent i 2011. Eksport av fisk og fiskeprodukter bidrar positivt, mens eksport av kjemiske produkter, metaller og metallvarer trekker ned veksten. Eksport av råolje og naturgass ble redusert med 4,4 prosent og bidro til å trekke ned samlet eksport. Samlet eksport ble redusert med 1,1 prosent i 2011.

I takt med en avdemping i konsumet og i investeringsaktiviteten, viste også *importen* nedgang i 2009, på hele 12,5 prosent, og en oppgang på 9,9 prosent i 2010. Den internasjonale lavkonjunktoren la en demper på innenlandsk etterspørsel etter både importerte konsum- og investeringsvarer. Importen økte derfor i fjor kun med 2,5 prosent.

Høye oljepriser har bidratt til et stort overskudd på *driftsbalansen overfor utlandet* i flere år. I 2008 falt oljeprisen, men bare midlertidig. En viktig årsak til at oljeprisfallet stoppet opp var at OPEC reduserte oljeproduksjonen ved tre anledninger. Gjennomsnittsprisen på olje økte fra

388 kroner per fat i 2009 til 621 kroner per fat i 2011. Overskuddet på driftsbalansen har i de senere årene svingt i takt med oljeprisen, og var om lag 410 milliarder kroner i 2008, 250 milliarder kroner i 2009, 310 milliarder kroner i 2010 og 390 milliarder kroner i 2011.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret, der forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

Ifølge anslagene i Nasjonalbudsjettet 2012 ville regjeringen bruke litt mindre enn 4-prosentbanen i 2012, men avstanden til 4-prosentbanen skulle bli klart mindre enn i 2011. Ifølge Ny saldering av Nasjonalbudsjettet 2011, er det strukturelle oljekorrigerede underskuddet nedjustert med om lag 10 milliarder kroner. Av dette kan drøyt 3 milliarder kroner knyttes til en økning i anslaget for strukturelle skatter som også kan ha betydning for anslaget for 2012. Anslaget for strukturelle skatter øker både fra foretak utenom oljevirkosomhet og fra personlige skatteyttere. De foreløpige tallene fra nysalderingen viser at det strukturelle oljekorrigerede underskuddet var klart innenfor 4-prosentsbanen i 2011, og utgjør 3,2 prosent av fondskapitalen i 2011. Nye regnskapstall tyder på at strukturelt oljekorrigeret underskudd kan bli enda lavere enn saldert proposisjon. Disse tallene og en høyere verdi på fondet ved inngangen av 2012, tilsier at avviket fra 4-prosentbanen i år kan bli nær anslaget for 2011 på 3,2 prosent. Finansdepartementet vil som vanlig legge fram oppdaterte anslag for strukturelt, oljekorrigeret underskudd i revidert nasjonalbudsjett i mai.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Til tross for en aktiv motkonjunkturpolitikk falt sysselsettingen på årsbasis i 2009 og 2010. I andre halvår av 2010 snudde imidlertid utviklingen til vekst som fortsatte gjennom 2011. På årsbasis økte sysselsettingen med 1,4 prosent i fjor. Sysselsettingsveksten gjennom året i fjor var jevn, med unntak av noe høyere vekst i 3. kvartal.

Gjennomsnittlig vekst i utførte timeverk i Fastlands-Norge var 1,5 prosent i 2011 ifølge kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR). Veksten i timeverk var litt sterkere enn veksten i sysselsettingen. Det var en sterk vekst i timeverkene i 2. og 3. kvartal i 2011. Nedgang i antall permitteringer målt av Arbeids- og velferdsetaten hadde trolig en positiv effekt på utførte timeverk i 2011. Det var kun var små endringer i overtid og sykefravær i samme periode.

Til forskjell fra en bred sysselsettingsvekst før finanskrisen, i så vel industri som tjenesteytende næringer, privat og offentlig, viser sysselsettingstallene i KNR i fjor store forskjeller mellom de ulike næringene. Viktige arbeidsintensive næringer, som bygge- og anleggsvirkosomheten, varehandel samt deler av industrien som produserer for hjemmemarkedet, hadde en positiv vekst i fjor. Industrien samlet viste likevel en nedgang i sysselsettingen, næringsmiddelindustrien, trelast-, trevare- og papirvareindustri og produksjon av metaller hadde et fall i sysselsetting på mellom 1,7 og 2,3 prosent. Nivået i 2011 er også fortsatt lavere enn nivået på sysselsettingen før finanskrisen. Sysselsettingen innen offentlig forvaltning økte med 1,8 prosent.

Boks 4.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

— *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk*: Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.

— *Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)*: Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.

— *Sysselsetting i nasjonalregnskapet*: Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.

— *Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere*: Statistikken gjelder kun dem som er registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.

— *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk*: SSB har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.

— *Oppholdstillatelser/registreringer fra Utlendingsdirektoratet*: Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA-området (heretter kalt EØS-borgere) som ønsker å ta arbeid i Norge, må søke om oppholdstillatelse. EØS-borgere har rett til opphold og arbeid i Norge i inntil tre måneder. EØS-borgere som oppholder seg i Norge i mer enn tre måneder må registrere seg hos utlendingsmyndighetene. Generelt må alle som kommer hit for å jobbe være registrert hos norske skattemyndigheter. For Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS-samarbeidet 1. august 2007 har det til nå vært egne overgangsordninger for arbeidstakere fra disse landene. Disse foreslås opphevet av regjeringen (lovforslag fremmet for Stortinget 27. januar 2012). Personer med statsborgerskap utenfor EØS/EFTA-området som er familiemedlem til en EØS-borger, plikter å søke om oppholdskort. En EØS-borger og dennes familiemedlemmer som er arbeidssøkende og har egne midler til underhold, har rett til opphold i Norge i inntil seks måneder.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Arbeidsinnvandringen ble redusert i 2009, men har tatt seg opp igjen i 2010 og var antagelig minst like høy i 2011. Det er imidlertid vanskelig å måle omfanget av arbeidsinnvandringen, blant annet som følge av et økt omfang av kortvarig arbeidsinnvandring. I nasjonalregnskapet blir deler av denne arbeidsinnsatsen registrert som import av tjenester, se boks 4.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Ifølge Statistisk sentralbyrå vil befolkningen runde 5 millioner personer i mars 2012. Befolkningsveksten var i 2010 historisk høy, og tilveksten 65 000 personer. En rekordhøy nettoinnvandring fra utlandet på 44 500 personer forklarer om lag to tredjedeler av samlet befolkningstilvekst i 2010.

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 1000 personer^{1,3}

	Nivå	Endring fra året før ^{1,3}						
	2011	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Arbeidsstyrke (15-74 år) ¹	2629	18	39	61	84	-1	12	27
Sysselsatte	2543	13	65	81	81	-16	0	35
15-24 år ¹	334	-3	12	19	25	-22	0	4
25-54 år	1723	3	28	38	39	-1	-10	18
55-74 år	486	12	24	24	16	7	10	13
Kvinner	1243	4	30	43	38	-1	-4	17
Menn	1387	10	35	38	43	-15	5	18
Deltidssysselsatte	671	-7	34	8	21	-1	-6	4
Undersysselsatte ²	70	0	-22	-10	-7	1	7	3
Midlertidig ansatte	187	-9	14	-3	-4	-24	6	-5
Arbeidsledige	86	4	-27	-21	4	14	12	-8
Kvinner	38	5	-10	-10	1	3	5	1
Menn	48	-1	-15	-11	4	12	7	-9

¹ Med virkning fra 2006 ble det gjort en større omlegging av AKU. Endringene bestod i noen mindre definisjonsendringer, justeringer og utvidelser av spørreskjemaet, samt en endret aldersdefinisjon (alder på referansetidspunktet istedenfor ved utgangen av året). Samtidig ble nedre aldersgrense for å være med i AKU senket fra 16 til 15 år. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon i 2007.

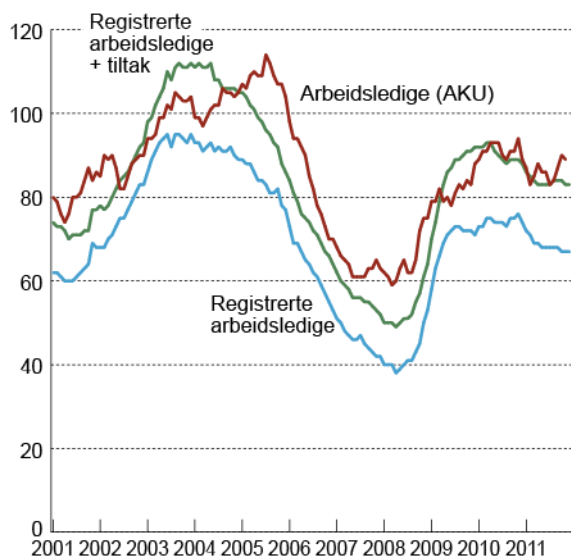
² Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid.

³ Pga. feil i datafangsten er sysselsettingstallet blitt om lag 6 000 for høyt i 1. kvartal 2008 og 12 000 for høyt i 2. kvartal 2008. Dette slår ut i nivåtallene i tabellen for aldersgruppa 15-19 år og dermed også totalen 15-74 år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer. Gitt konstante yrkesfrekvenser (arbeidsstyrken i prosent av befolkningen) etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus er befolkningsutviklingen med null nettoinnvandring beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med om lag 3 000 i 2010 og 2011. Innvandringen kommer i tillegg. Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) økte arbeidstyrken med henholdsvis 12 000 og 27 000 personer i 2010 og 2011. Yrkesfrekvensen har falt fra 72,8 til 71,4 prosent de siste to årene. Yrkesfrekvensen har falt noe for menn for alle aldersgrupper fra 2010 til 2011. Kvinner i aldersgruppen fra 55 til 74 har økt yrkesaktiviteten noe. Yrkesfrekvensen er imidlertid på et lavere nivå enn før finanskrisen. Det lavere nivået kommer i hovedsak som følge av en lavere yrkesfrekvens blant yngre arbeidstakere, dvs. personer mellom 16 og 24 år.

Arbeidsmarkedssituasjonen relatert til befolkningsutviklingen kan også indikeres ved tall for sysselsettingsraten (sysselsatte som andel av befolkningen). Også for denne raten kompliseres bildet av mulighetene for å fange opp arbeidskraftbevegelser over landegrensen. AKU-tallene baserer seg på de som registreres som bosatte, mens sysselsatte på korttidsopphold i Norge og i uformelle arbeidsforhold ikke telles. AKU-tallene viser et fortsatt klart lavere sysselsettingsnivå enn før finanskrisen, ca 69 pst i 2011 mot 72 pst i 2008 for aldersgruppen 15-74. Nedgangen er særlig stor for ungdom.

Figur 4.7 Antall arbeidsledige i 1000. Sesongjustert

Kilde: SSB og Arbeids- og velferdsetaten

Ifølge AKU økte *arbeidsledighetsraten* som følge av finanskrisen. Den høyeste ledighetsraten, 3,6 prosent, ble registrert i 4. kvartal 2010. Arbeidsledigheten har deretter falt, og holdt seg relativt stabilt rundt gjennomsnittet for 2011 på 3,3 prosent.

Antall deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid (undersysselsatte) har økt noe de siste to årene, etter en periode med relativt flat utvikling. Tallet på undersysselsatte økte med 3 000 personer fra 2010 til 2011. Totalt var det 62 000 undersysselsatte personer i 4. kvartal i fjor, noe som var litt lavere enn årsgjennomsnittet på 70 000 personer. Summen av alle arbeidstidene arbeidsledige og de undersysselsatte ønsket å arbeide i 2011, svarer til 99 000 ukeverk. Dette er en nedgang på 7 000 ukeverk fra 2010.

Økningen i *personer på tiltak og registrerte ledige* hos Arbeids- og velferdsetaten var noe sterkere enn økningen i AKU-ledigheten fram til høsten 2009. Siden da har antallet samlet sett blitt noe redusert. Ved utgangen av januar 2011 var knapt 90 000 personer enten på tiltak eller registrerte ledige. Nivået er lavere enn nivået i samme periode i fjor. Antall personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak har økt fra om lag 14 000 i januar 2010 til 17 800 personer i januar 2011. Den svakt positive utviklingen i arbeidsmarkedet gjennom 2010 og 2011 illustreres også ved at antall ledige stillinger i offentlig og privat sektor annonsert i media, eller meldt til Arbeids- og velferdsetaten, har økt noe i samme periode.

Arbeids- og velferdsetaten regner arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger som *langtidsledige*. Tallene i januar 2012 viser en nedgang i arbeidsledigheten for alle varighetsgrupper. Nedgangen var størst for de som har vært arbeidssøkere i mellom 26 og 103 uker. De langtidsledige utgjør fortsatt en stor gruppe blant de arbeidsledige.

Fra utgangen av januar 2011 til utgangen av januar 2012 falt ledigheten i alle fylker bortsett fra Telemark. I Rogaland, Sogn og Fjordane og Sør-Trøndelag gikk ledigheten relativt mest ned. Ledighetsraten var ved utgangen av januar i år lavest i Sogn og Fjordane med 1,8 prosent, og Rogaland med 2,0 prosent. Den høyeste ledigheten var i Telemark med 3,8 prosent, og i Østfold og Aust-Agder med om lag 3,5 prosent.

Fra januar 2011 til januar 2012 har det vært en nedgang i arbeidsledigheten blant alle *yrkesgruppene*. Den største prosentvise nedgangen er på 30 prosent innen bygg- og anleggssektoren. Yrker innen ingeniør- og ikt-fag falt også kraftig med 24 prosent, og akademiske yrker, meglere og konsulenter, jordbruk og skogbruk og fiske, samt industriarbeid, falt også med mellom 13 til 15 prosent. Det høyeste antallet registrerte ledige er innen yrker som industriarbeid og bygg og anlegg. Innen disse yrkene er det om lag 9 000 ledige ved utgangen av januar 2012. Yrket ledere har det laveste nivået registrerte ledige med 650 personer.

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)¹

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng ¹					
	2011	2006	2007	2008	2008	2010	2011
I alt	71.4	0,4	0,8	1,1	-1,1	-0,9	-0,5
Kvinner, 15-24 ¹	56.9	0,0	2,2	2,2	-3,3	-2,1	-0,2
Menn, 15-24 ¹	55.6	-1,8	0,4	4,3	-4,9	-0,4	-2,0
Kvinner, 25-54	84.3	0,3	0,6	1,6	-0,4	-0,8	-0,1
Menn, 25-54	89.7	0,5	0,3	0,5	-0,5	-0,7	-0,5
Kvinner, 55-74	45.1	1,3	2,2	0,5	-0,2	-0,2	0,5
Menn, 55-74	53.8	1,8	0,8	0,5	-0,7	0,0	-0,6

¹ Med virkning fra 2006 ble det gjort en større omlegging av AKU. Endringene bestod i noen mindre definisjonsendringer, justeringer og utvidelser av spørreskjemaet, samt en endret aldersdefinisjon (alder på referansetidspunktet istedenfor ved utgangen av året). Samtidig ble nedre aldersgrense for å være med i AKU senket fra 16 til 15 år. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon fra og med 2007.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2011	2005	2006	2007	2008	2010	2011	Jan. 2012 ¹
Registrert helt ledige	69.4	-20,6	-16,7	-3,5	26,8	5,4	-7.0	-0,1
Helt permitterte	4.5	-1,5	-0,6	0,4	6,3	-1,0	-33.8	
Ordinære tiltaksdeltakere	15.6	-3,0	0,0	0,7	5,0	0,2	-3.1	
Delvis ledige	28.2	-9,3	-8,9	-5,0	9,0	1,3	-6.9	
Total tilgang ledige stillinger ²	247.1	94,2	66,6	-41,4	-97,8	-24,1	4.6	
Beholdning ledige stillinger	26.7	5,6	5,4	2,4	-2,8	0,5	9.4	

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av januar 2012 i forhold til årgjennomsnittet for 2011.

² Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹, 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2010*	2011*	2006	2007	2008	2009*	2010*	2011*
I alt	2599.8	2635.5	81.4	99.9	82.0	-11.6	-2.1	35.7
Olje og utenriks sjøfart	96.8	98.3	2.0	8.8	3.2	4.8	1.5	1.5
Fastlands-Norge	2502.7	2536.9	79.4	91.2	78.8	-16.5	-3.5	34.2
Industri og bergverksdrift	251	250.1	15.2	5.7	4.7	-14.0	-9.5	-0.9
Annen vareproduksjon	274	278.3	12.7	14.3	5.0	-11.8	1.5	4.3
Primærnæringer	70.9	69.7	-1.8	-2.1	-0.7	-2.6	1.1	-1.2
Elektrisitetsforsyning	12.7	13.1	0.4	0.0	0.4	-0.8	0.2	0.4
Bygge- og anleggsvirksomhet	190.4	195.5	14.1	16.4	5.3	-8.4	0.2	5.1
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1198.4	1215.5	38.3	58.8	54.7	-5.6	-11.1	17.1
Varehandel	367.1	372	3.9	15.3	13.9	-5.9	-9.2	4.9
Samferdsel	109	111	0.7	2.8	2.3	-0.7	0.1	2.0
Annen tjenesteyting	722.3	732.5	33.7	40.7	38.5	1.0	-2.0	10.2
Offentlig forvaltning	779.3	793	13.2	12.4	14.4	14.9	15.6	13.7
Statsforvaltningen	281.6	285.1	3.5	4.2	2.5	3.0	5.7	3.5
Kommuneforvaltningen	497.7	507.9	9.8	8.1	11.9	11.9	9.9	10.2

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.3 Utsiktene for 2012

Nedenfor følger en kort gjennomgang av de siste publiserte *prognosene* for utviklingen i norsk økonomi framover fra Finansdepartementet (oktober 2011), Norges Bank (oktober 2011), Statistisk sentralbyrå (SSB) (februar 2012), samt et gjennomsnitt av de siste prognosene fra DNB, Swedbank og Nordea.

Lavkonjunkturen i norsk økonomi vil trolig fortsette i 2012, men prognosene spriker i spørsmålet om lavkonjunkturen vil avdempes. Mens SSB anslår veksten i *BNP Fastlands-Norge* til 2,7 prosent, ligger Norges Banks anslag om lag 1 prosentpoeng høyere. Svake vekstutsikter internasjonalt bidrar både til lavere produksjonsvekst i eksportnæringene og til moderate investeringer innen disse næringene. Økt etterspørsel fra oljevirksomheten og en fortsatt sterk vekst i boliginvesteringene vil bidra positivt. Prognosen er basert på en gjennomsnittlig pengemarkedsrente på rundt $2\frac{3}{4}$ prosent og relativt beskjedne endringer i valutakursen. Det gjennomsnittlige anslaget fra DNB, Swedbank og Nordea anslår veksten i *BNP Fastlands-Norge* i 2012 til 2,4 prosent.

SSB, Norges Bank og Finansdepartementet antar at *husholdningenes forbruk* øker med rundt 3,5 prosent i 2012, mens gjennomsnittet av anslagene til DNB, Swedbank og Nordea er litt mer moderat på vel 2,2 prosent. Husholdningenes forbruk vil trolig øke bl.a. som følge av økt boligformue, moderat inntektsvekst og lave renter. Forbruket i husholdningene har dessuten økt mindre enn det realinntektsveksten, og utviklingen i boligformue og renter, skulle tilsi i 2011. Fortsatt vekst i sysselsetting bidrar også til inntektsvekst i 2012. Anslagene på *prisveksten* målt ved KPI i 2012 ligger på om lag 1,5 prosent.

Endringer i *bruttoinvesteringer* har tradisjonelt vært viktige for konjunkturutviklingen, men det er ofte knyttet spesielt stor usikkerhet til denne utviklingen. Alle de nevnte institusjonene forventer en økning i investeringsaktiviteten i 2012. Finansdepartementet legger til grunn en økning i *petroleumsinvesteringene* på 11 prosent i år. SSB og Norges Bank antar at petroleumsinvesteringene øker med om lag 14 prosent. For Fastlands-Norge er det også anslått en kraftig vekst i 2012, men mer moderat enn i 2011. Norges Bank antar en vekst på $6\frac{1}{2}$ prosent. SSB og Finansdepartementet anslår at investeringene i Fastlands-Norge øker med om lag 4 prosent. Både bolig- og næringslivsinvesteringene er antatt å øke i år.

Det ventes en lav vekst hos våre handelspartnere også i 2012. Det innebærer en svak utvikling for *tradisjonell vareeksport* også i 2012. I 2011 falt den tradisjonelle vareeksporten med 0,6 prosent. Norges Bank og Finansdepartementet anslår en vekst i tradisjonell vareeksport på mellom 2 og 3 prosent i år, mens SSB anslår at tradisjonell vareeksport vil falle med 2 prosent i 2012.

Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og SSB tyder på en høy aktivitet både med hensyn til investeringer og produksjon innen utvinning og rørtransport i 2012. SSB og Finansdepartementet anslår at oljeprisene som årsgjennomsnitt blir henholdsvis 639 og 575 kroner per fat i 2012. I 2011 var gjennomsnittlig oljepris 621 kroner per fat. *Overskuddet på driftsbalansen* ventes av SSB å øke fra til om lag 390 milliarder kroner i 2011 til 430 milliarder kroner i 2012. Det ventes en sterkere vekst i import enn eksport, og at en redusert bytteforholdsgevinst med utlandet slik at handelsoverskuddet reduseres. Dersom også rente- og stønadsbalansen viser fortsatt overskudd, vil det bidra til at driftsbalansen som andel av BNP vil bli 15 prosent til neste år.

Prognosene peker mot en moderat økning i antall *sysselsatte* i 2012. Ifølge prognosene vil sysselsettingen vokse med mellom 1,1 og 1,5 prosent i 2012. Den sterke veksten i arbeidsstyrken kan imidlertid medføre at ledigheten øker noe. Norges Bank, SSB og Finansdepartementet venter at arbeidsledigheten målt ved AKU vil bli henholdsvis 3, 3,5 og 3,3 prosent i 2012.

Det anslås en god lønnsomhet for enkelte næringer også i 2012, men lavere for noen av næringene som er konkurranseutsatte sammenlignet med øvrig næringsliv. SSBs anslag for *lønsveksten* i 2012 er 3,6 prosent. De andre prognosene er noe høyere, og ligger i intervallet 3,8 til 4¼ prosent.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår. Regnskapstallene for 2010 og 2011 er foreløpige

	2010	2011	2012			
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³	Andre ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,7	2,2	3,2	4½	4,0	2,2
Konsum i offentlig forvaltning	1,7	1,5	2,2	1¾	1,5	..
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-5,2	6,9	7,2	..	5,6	5,6
- Fastlands-Norge	-2,5	8,2	4,6	6½	4,1	..
- Utvinning og rørtransport	-9,0	11,4	14,1	14	11,0	..
Eksport	1,8	-1,1	0,5	..	1,0	..
- Tradisjonelle varer	2,6	-0,6	-2,0	3 ⁵	2,4	..
Import	9,9	2,5	3,5	3½	4,3	..
- Tradisjonelle varer	8,1	5,4	4,1	..	4,7	..
Bruttonasjonalprodukt	0,7	1,6	2,2	3	2,4	..
- Fastlands-Norge	1,9	2,6	2,7	3¾	3,1	2,4
Sysselsatte personer	-0,1	1,4	1,1	1¼	1,5	..
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	0,8	1,5	0,9	..	1,2	..
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,6	3,3	3,4	3	3,3	..
Årslønn	3,7	4,3	3,6	4¼	4,0	3,8
Konsumprisindeksen	2,5	1,2	1,3	1½	1,6	1,5
Driftsbalansen, mrd. Kroner	313,6	387,0	426,9	..	..	438
Husholdningenes disponible realinntekt	3,5	4,0	3,6	..	..	..
MEMO:						
Pengemarkedsrente (nivå)	2,5	2,9	2,8	2¼ ⁹	2,6	2,6 ¹⁰
Importveid kronekurs ⁶	-3,7	-2,4	-0,4	½	0,2	..
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁷	3,4	3,6	3,8	..	..	..
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	484	621	639	..	575	..

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2012, januar 2012.

² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 3/2011, oktober 2011.

³ Anslag ifølge Finansdepartementet, Meld.St. 1 (2011-2012), oktober 2011.

⁴ Gjennomsnitt av anslag fra DNB, Swedbank og Nordea.

⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester.

⁶ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

⁹ Styringsrente.

¹⁰ Gjennomsnitt av renteprognooser for pengemarkedsrenten til mai 2012.

Kapittel 5

5 Inntektsutviklingen for husholdningene

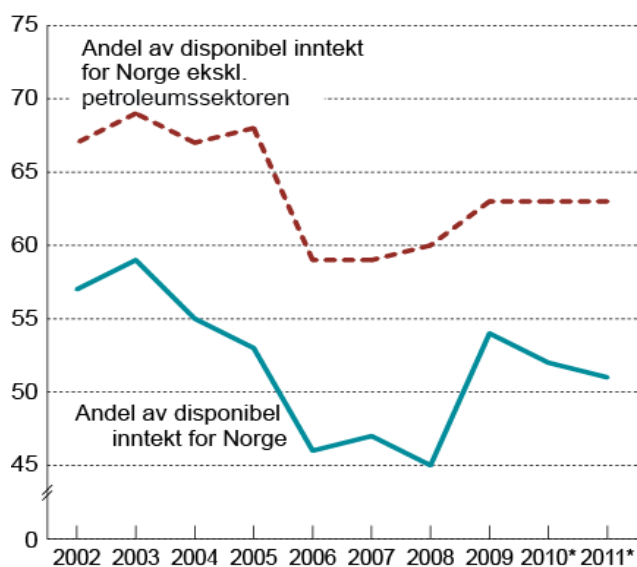
- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 4,0 prosent i 2011. Regnet per innbygger var økningen på 2,7 prosent. Lønnsinntektene etter skatt var den største bidragsyteren til veksten.
- Reallønn etter skatt for lønnstakere i alt økte med 3 prosent fra 2010 til 2011. I de største forhandlingsområdene varierte reallønnsveksten fra 2,3 prosent for ansatte i Virke-bedrifter i varehandel til 3,3 prosent for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring. For sistnevnte forhandlingsområde bidro bonuser til å trekke reallønnsveksten opp både i 2010 og 2011.

5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Dette kapittelet fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet.

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse av hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

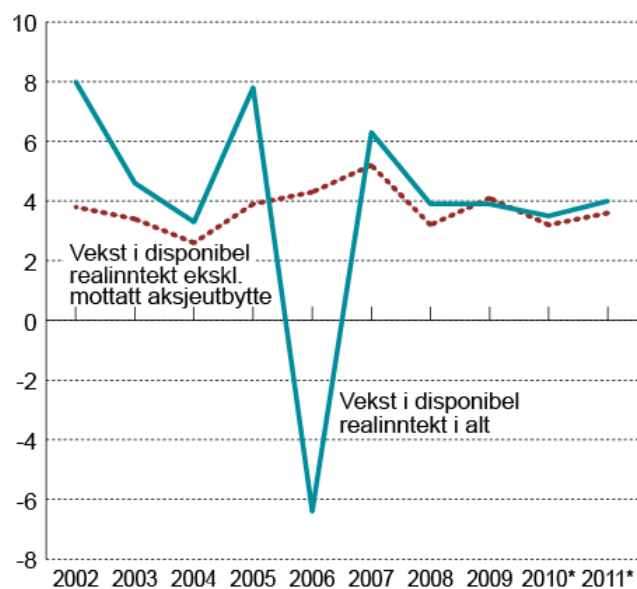
Figur 5.1 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av disponibel inntekt utenom petroleumsnæringene var på 63 prosent i 2011, som i de to foregående årene. Husholdningenes andel av disponibel inntekt totalt for Norge var på 51 prosent i 2011. Dette er om lag som i 2010 og noe lavere enn i 2009. Husholdningenes andel av samlet disponibel inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg.

Figur 5.1 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent

* Foreløpige tall for 2010 og 2011

Kilde: statistisk sentralbyrå

Figur 5.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før

* Foreløpige tall for 2010 og 2011

Kilde: statistisk sentralbyrå

Tabell 5.1 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt i 2009-priser. Prosentpoeng

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	Gj.snitt 02-11
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	8,0	4,6	3,3	7,8	-6,4	6,3	3,9	3,9	3,5	4,0	3,8
<i>Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte</i>	3,8	3,4	2,6	3,9	4,3	5,2	3,2	4,1	3,2	3,6	3,7
Bidrag fra											
Realinntekter											
- Lønn	3,6	-0,5	2,7	3,3	5,1	7,4	4,7	0,6	1,5	3,8	3,2
- Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	0,6	0,1	-0,8	0,3	0,4	0,4	-0,1	-0,5	0,7	0,4	0,1
- Formuesinntekter	4,6	0,5	-0,5	4,4	-9,7	3,3	2,3	-2,5	0,3	1,0	0,3
<i>herav: mottatt aksjeutbytte</i>	4,3	1,4	0,9	4,3	-10,2	1,2	0,8	-0,1	0,4	0,5	0,4
- Offentlige stønader	1,9	2,0	0,6	0,1	0,4	0,9	1,1	2,0	1,1	1,5	1,2
- Andre inntekter, netto	-1,6	0,7	0,0	1,0	-0,2	1,0	-0,3	0,4	0,5	0,0	0,2
Realutgifter											
- Skatt av inntekt og formue	-0,7	0,1	-1,5	-1,2	-1,0	-3,3	-0,9	-0,6	-0,9	-2,0	-1,2
- Formuesutgifter	-0,7	1,3	2,2	-0,1	-1,0	-3,3	-3,3	3,8	0,3	-0,7	-0,2
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	0,3	0,5	0,6	0,1	-0,2	0,0	0,3	0,7	0,1	0,0	0,2

* foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 5,4 prosent i 2011 og 5,7 prosent i 2010. Konsumdeflatoren var relativt lav i 2011 og førte til at disponibel realinntekt økte med 4 prosent i dette året, mot 3,5 prosent året før. Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2002-2011.

Bidraget fra *lønn*, som er den største inntektskomponenten, var på 3,8 prosentpoeng i 2011, som er høyere enn i 2009 og 2010, da vekstbidraget fra lønn var henholdsvis 0,5 prosentpoeng og 1,5 prosentpoeng. I de foregående årene var vekstbidragene fra lønnsinntektene jevnt over store, med unntak av i 2003, da bidraget var negativt, som følge av lavkonjunktoren.

Vekst i bidraget fra *skatt av inntekt og formue* vil, med denne type dekomponering, være negative så lenge realinntektene øker og det ikke er store lettelser i beskatningen. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 2 prosentpoeng i 2011. Til sammenligning reduserte skatt av inntekt og formue veksten i disponibel realinntekt med i gjennomsnitt 1,2 prosentpoeng i 10-årsperioden 2002-2011.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2002-2011 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Utviklingen i offentlige stønader bidro til å øke veksten i disponibel realinntekt med 1,5 prosentpoeng i 2011. Dette er noe høyere enn det tilsvarende vekstbidraget i 2010 som var 1,1 prosentpoeng. Økning i utbetalte alderspensjoner står for det største bidraget til veksten i stønadene.

Husholdningenes *formuesinntekter* består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens *formuesutgiftene* stort sett omfatter gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 5.1). Rentenedgangen i kjølvannet av finanskrisen bidro sterkt til veksten i disponibel realinntekt i 2009. I 2011 gikk både husholdningenes formuesinntekter og formuesutgifter opp. Formuesinntektene bidro til å trekke veksten i disponibel realinntekt opp med 1 prosentpoeng, mens formuesutgiftene bidro til å dempe veksten i disponibel realinntekt med 0,7 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per innbygger* kan for 2011 anslås til om lag 239 920 kroner.

I tabell 5.2 vises vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2002 til 2011, både med og uten aksjeutbytte. I 10-årsperioden fra 2002 til 2011 var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 2,9 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,7 prosent. I 2011 økte disponibel realinntekt per person med 2,7 prosent, mot 2,3 prosent året før.

Tabell 5.2 Disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	Gj.snitt 2002- 2011
Disponibel realinntekt per innbygger	7,4	4,0	2,6	7,1	-7,1	5,3	2,6	2,6	2,3	2,7	2,9
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	3,2	2,7	2,0	3,2	3,4	4,1	1,9	2,8	1,9	2,3	2,7

* foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 5.1 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Blandet inntekt inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og mottar den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.

Tallene i dette kapitlet inneholder også inntektene og utgiftene til ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i kapittel 5.1 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav som føres som inntekt og deretter inngår i husholdningenes finansinvesteringer*. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene defineres som en del av deres konsum. Tilsvarende beløp tillegges disponibel inntekt. Samme beløp blir konsumert av husholdningene slik at rentemarginene påvirker ikke husholdningenes sparing.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 5.1), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

5.2.1 Reallønn etter skatt fra 2009 til 2011

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Maksimal marginalsatt på lønn i denne perioden er gjengitt i tabell 5.3. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2006 til 2012 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2012.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2012	28	47,8

Kilde: Finansdepartementet.

I tabell 5.4 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2009 til 2011. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 1.2. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 3 prosent fra 2010 til 2011. Dette er knapt 1,9 prosentpoeng høyere enn veksten i reallønn etter skatt fra 2009 til 2010. Dette skyldes at lønnsveksten fra 2010 til 2011 var noe høyere og at prisveksten fra 2010 til 2011 klart lavere. Reallønnsveksten var om lag på gjennomsnittet i de fleste forhandlingsområdene.

Tabell 5.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte forhandlingsområder. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Årslønn i 2010, kr	2010		2011	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹	378 600	3,6	1,1	4¼	2,9
Industrifunksjonærer ²	580 000	4,3	1,6	4½	3,0
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ³	397 200	3,6	1,1	3,6	2,3
Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring ⁴	556 000	5,9 ⁷	2,9	4,9 ⁷	3,3
Statsansatte	450 300	4,5 ⁸	1,8	4	2,7
Kommuneansatte ⁵	398 500	3,7	1,1	4½	3,1
Veid snitt av alle grupper ⁶	435 600	3,7	1,1	4,3	3,0

¹ Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

² Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁴ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Tall for heltidsansatte.

⁵ Inklusive skoleverket.

⁶ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

⁷ Bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp i 2010 og 2011.

⁸ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og omlegging av beregningsmetode som anslås å ha bidratt med inntil 0,3 prosentpoeng.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I tabell 5.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2010 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefeller er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2. Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3,7 prosent fra 2009 til 2010 og 4,3 prosent fra 2010 til 2011.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2010 til 2011 for de utvalgte husholdningstyper fra 2,5 prosent til 2,9 prosent. Veksten i reallønn etter skatt er gjennomgående minst for husholdningstyper med barn. Det skyldes at barnetrygden ble videreført nominelt fra 2010 til 2011.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 2,5 prosent fra 2009 til 2010 og med 1,2 prosent fra 2010 til 2011.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet.

Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper.
Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2010	2010		2011	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,7	1,1	4,3	2,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,7	0,8	4,3	2,5
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,7	1,1	4,3	2,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,7	0,9	4,3	2,6
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	3,7	1,0	4,3	2,7
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,7	1,1	4,3	2,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,7	1,0	4,3	2,7
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	3,7	1,0	4,3	2,7

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i denne husholdningstypen blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2011 til 2012

Lønnsbeskatningen blir langt på vei videreført på 2011-nivå i 2012, dvs. innslagspunktene for toppskatt, minstefradraget og personfradraget er oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst fra 2011

til 2012. Procentsatsen i minstepensjon blir imidlertid økt fra 36 til 38 prosent i 2012. Fradraget for fagforeningskontingent blir økt med mer enn prisveksten, fra 3 660 kroner til 3 750 kroner. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet det særskilte fradraget i lønnsinntekt, nedre grense for å betale trygdeavgift, fradraget for reiser mellom hjem og arbeid (både kilometersatsene og nedre grense), det særskilte fradraget i Finnmark og Nord-Troms mv. Også barnetrygden holdes nominelt uendret fra 2011 til 2012. I fradraget for reiser mellom hjem og arbeid økes kilometergrensen for overgang fra høy til lav sats fra 35 000 km til 50 000 km.

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Pensjonsytelsene fra folketrygden er uførepensjon, etterlattepensjon og alderspensjon. Hovedkomponentene i uføre- og etterlattepensjon er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Alderspensjonen til personer som tok ut pensjon før 2011 består av de samme komponentene. For alle som har tatt ut alderspensjon etter 1. januar 2011 er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 vil den nye alderspensjonen bestå av inntektspensjon og garantipensjon bli faset gradvis inn for personer født fra og med 1954.

5.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2009

Minstepensjonen for uførepensjonister og etterlattepensjonister består av grunnpensjon og særtillegg. Grunnpensjonen utgjør 1 G for enslige og 0,85 G for gifte/samboende. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Særtilleggets ordinære sats er 1 G. Dersom ektefellen har tilleggspensjon, kan særtillegget bli redusert og ligger mellom 0,74 og 1 G. Satsene utgjør en fast andel av grunnbeløpet, som årlig reguleres med lønnsveksten.¹³

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister løst fra grunnbeløpet og fastsettes nå i forskrift med et kronebeløp. Alderspensjon under utbetaling reguleres med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent, mens satsene for minstenivåene blir regulert med lønnsveksten justert for endringer i forventet levealder ved 67 år. Satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjon utgjør p.t. 125 338 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 145 822 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 157 639 kroner for høy sats (enslig). Ulik regulering gjør at minsteytelsen til hhv. uføre/etterlattepensjonister og alderspensjonister ikke lenger utgjør samme beløp. Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar de siste tre årene. Fra 2011 er det tatt utgangspunkt i minste pensjonsnivå for alderspensjonister. For 2011 sett under ett økte minste pensjonsnivå til 155 517 kroner for enslige og 287 717 kroner for minstepensjonistektepar.

¹³ Et forslag har nylig vært ute på høring om og at en fra og med trygdeoppgjøret 2012 skal ta hensyn til eventuelle avvik mellom forventet og faktisk lønnsvekst for de to foregående kalenderårene når en fastsetter lønnsveksten (kun for siste kalenderår i gjeldende ordning), i tillegg til forventet lønnsvekst i inneværende år. Høringsfristen gikk ut 8. februar 2012, og Arbeidsdepartementet arbeider nå med et lovendringsforslag.

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene (minste pensjonsnivå for alderspensjon fra 2011). Prosentvis endring fra året før

	Minste pensjonsnivå i 2011, kr	2009		2010		2011	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	155 517	7,9	5,7	5,4	2,8	4,6	3,3
Ektepar, begge har minstepensjon	287 717	8,2	6,0	5,5	2,9	4,6	3,4

Kilder: Arbeids- og velferdsetaten og Beregningsutvalget.

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntektspensjon i ny alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold. I dagens alderspensjon har alle rett til sært tillegg (nå pensjonstillegg) som avkortes mot opptjent tilleggspensjon, slik at personer med forholdsvis lav tilleggspensjon ofte blir minstepensjonister. Dermed får disse pensjonistene liten eller ingen uttelling av opptjente pensjonsrettigheter.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5 1993 til 30.4 2012 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser den reelle veksten i overføringer fra 1993 til 2009 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2009 på 68,4 prosent. Overføringer utgjør 89,8 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2009. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 1993 til 2009 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater (overføringene justert til 2009-kroner). Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0		
1999	86,7		20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8
2003	87,1	2,7	36,3
2004	88,6	5,5	43,9
2005	85,7	2,7	47,7

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
2006	88,9	2,1	50,9
2007	86,4	5,5	59,3
2008	86,8	2,5	63,3
2009	89,8	3,2	68,4

¹ Inkluderer både offentlige- og private tjenstepensjon.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

5.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2009 til 2012

Fram til 2011 har uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden hatt rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Trygdeavgiften har også vært lavere for pensjonsinntekt enn for lønnsinntekt. I tillegg har en særskilt skattereduksjonsregel sikret at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelingen avkortet gradvis med økende inntekt. Som en oppfølging av trygdeoppgjøret 2008 ble grensen for skattefri nettoinntekt i skattebegrensingsregelen for ektepar økt i årene 2008-2010, for å sikre fortsatt skattefri minstepensjon.

For å tilpasse pensjonsskattereglene til pensjonsreformen ble det innført nye skatteregler for AFP- og alderspensjonister fra 2011. Disse skattyterne får et nytt skattefradrag i pensjonsinntekt til erstatning for skattebegrensingsregelen. I 2012 utgjør det nye skattefradraget maksimalt 29 300 kroner, og vil sikre at minstepensjonen forblir skattefri. I motsetning til i skattebegrensingsregelen vil ikke det nye skattefradraget nedtrappes mot andre inntekter enn pensjon, og det beregnes ikke lenger et formuestillegg til inntekten. Første innslagspunkt for neddrapping er ved pensjonsinntekt lik 165 000 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået og opp til 251 700 kroner. For inntekt over dette nivået, nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt. Særfradraget for alder er også fjernet, og trygdeavgiften på pensjon er økt til 4,7 prosent. Endringen innebærer at mange pensjonister med lave og midlere inntekter får reduserte marginalsatser og høyere arbeidsinsentiver enn med skattebegrensingsregelen. Finansdepartementet anslo i forbindelse med statsbudsjettet for 2011 at om lag 60 prosent av AFP- og alderspensjonistene fikk en skattelettelse med de nye skattereglene, om lag 10 prosent fikk uendret skatt, mens om lag 30 prosent fikk en skatteskjerpelse. Fordelingsvirkningene er nærmere omtalt i Prop. 1 LS (2010-2011) Skatter og avgifter 2011.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2012 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 165 000 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over om lag 330 000 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag.

Uførepensjonister som får uførepensjonen beregnet etter dagens regler i folketrygdeloven, samt mottakere av behovsprøvde pensjonsytelser fra folketrygden, skattlegges fremdeles etter skattebegrensingsregelen. Skattebegrensingsregelen ble imidlertid justert noe i 2011. Regelen

er nå individbasert, slik at kun den enkelte skattyters inntekt og formue inngår i beregningen. Særfradraget for uførhet er lik 32 000 kroner, mens trygdeavgiften er 4,7 prosent.

Kapittel 6

6 Den samlede inntektsutviklingen

- Produksjonsvekst i Fastlands-Norge og en fordelaktig prisutvikling på råolje og naturgass bidro til at disponibel realinntekt for Norge økte med 5,9 prosent i 2011
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – var tilnærmet uendret fra 2010 til 2011 for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge.
- Lønnskostnadsandelen i industrien gikk ned fra 84 til 81 prosent fra 2010 til 2011, mens den for årene før finanskrisen lå rundt 75 prosent.

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at disponibel inntekt for Norge var om lag 8 prosent høyere i 2011 enn i 2010. Disponibel inntekt for Norge anslås til vel 2340 milliarder kroner, som svarte til 472 000 kroner per innbygger.

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹

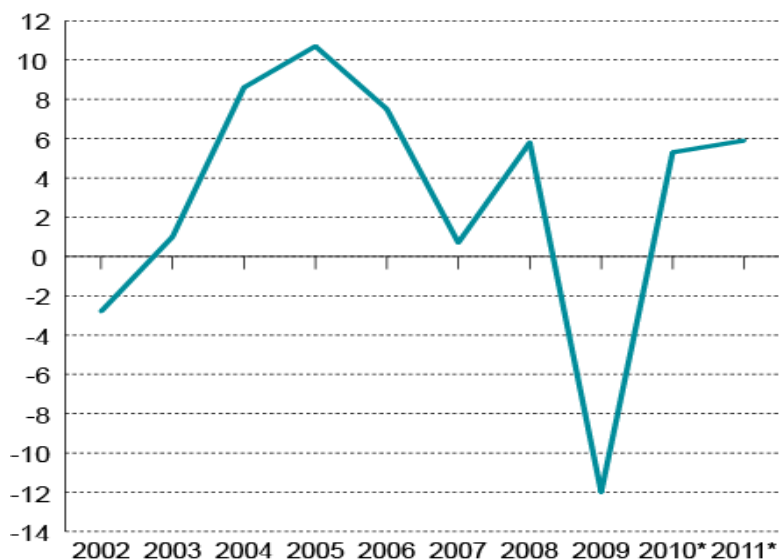
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Bruttonasjonalprodukt	1532,3	1592,2	1752,8	1958,9	2180,8	2306,4	2559,9	2356,6	2523,2	2710,7
- Kapitalslit	217,8	221,7	230,8	245,2	265,3	293,2	325,1	350,2	364,8	382,0
= Nettonasjonalprodukt	1314,5	1370,5	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2006,4	2158,4	2328,6
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	4,7	9,9	3,4	13,5	1,6	-7,3	-11,8	13,5	30,2	37,9
= Nasjonalinntekt	1319,2	1380,4	1525,4	1727,2	1917,1	2005,9	2223,0	2019,9	2188,6	2366,5
+ Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto	-17,4	-20,6	-17,6	-17,2	-19,1	-20,5	-21,6	-27,6	-29,2	-28,2
= Disponibel inntekt for Norge	1301,8	1359,8	1507,8	1710,0	1898,0	1985,4	2201,4	1992,3	2159,4	2338,3

* Foreløpige tall

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.
Kilde: Statistisk sentralbyrå

I 2011 økte disponibel realinntekt for Norge med 5,9 prosent, mot en vekst på 5,3 prosent året før. De positive bidragene kom fra økt produksjonsaktivitet på fastlandet og bedring i bytteforholdet overfor utlandet som følge av økt pris på råolje og naturgass, jf. tabell 6.2. I 2011 bidro bedringen i bytteforholdet med 4 prosentpoeng til økningen i disponibel realinntekt. Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond - utland. Endringen i rente- og stønadsbalansen trakk disponibel realinntekt opp med 0,8 prosentpoeng i 2010, mens bidraget var 0,4 prosentpoeng i 2011. Produksjonen i

petroleumsvirksomheten bidro til å trekke realinntekten ned med 0,8 prosentpoeng i 2011, mens produksjonsvekst ellers bidro positivt med 2,3 prosentpoeng.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gj.snitt 2002- 2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Disponibel realinntekt for Norge, vekst-%:	2,9	-2,8	1,0	8,6	10,7	7,5	0,7	5,8	-12,0	5,3	5,9
Vekstbidrag fra ² :											
Produksjonsvekst i petroleumsvirksomhet ³ :	-0,6	0,6	0,2	0,4	-1,0	-1,5	-1,3	-0,8	-0,7	-1,3	-0,8
Produksjonsvekst ellers ³ :	1,8	0,7	0,6	4,0	3,6	3,8	3,8	0,2	-2,0	1,6	2,3
Endring i bytteforholdet:	1,6	-4,1	0,0	4,4	7,4	5,9	-1,2	6,6	-10,2	4,2	4,0
Herav prisutviklingen på råolje og naturgass	1,2	-4,0	-0,1	3,8	6,4	4,8	-1,3	5,9	-9,2	3,0	4,3
Endring i rente- og stønadbalansen:	0,1	0,0	0,2	-0,2	0,7	-0,8	-0,5	-0,2	0,9	0,8	0,4

* Foreløpige tall.

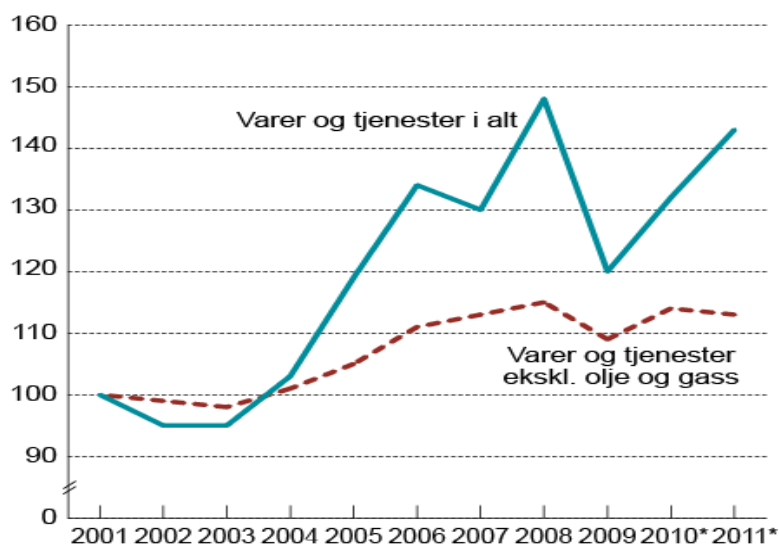
¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

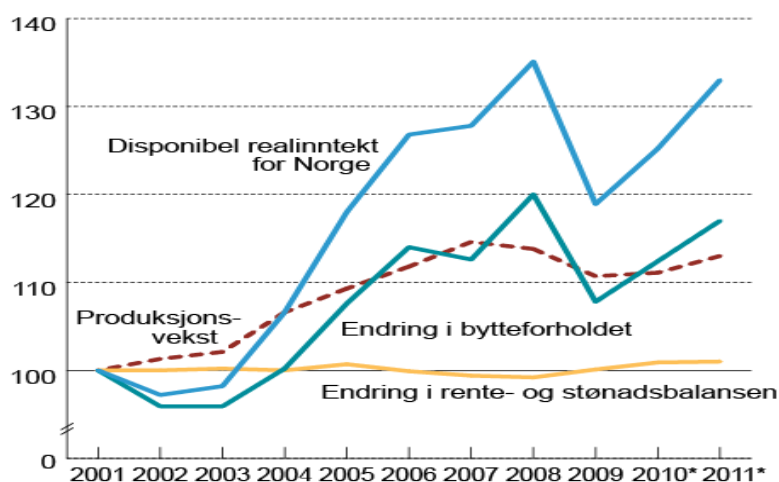
Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2001=100

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Den gjennomsnittlige disponible realinntekstveksten de siste ti årene har vært 2,9 prosent per år, hvorav det sterkeste gjennomsnittlige bidraget har vært fra produksjonsaktiviteten i Fastlands-Norge, tett fulgt av bedring i bytteforholdet overfor utlandet som først og fremst skyldes prisutviklingen på råolje og naturgass. Men også prisutvikling på andre varer har bidratt positivt til bytteforholdesgevinstene. I gjennomsnitt for 10 årsperioden har dette bidratt med 0,4 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt. Produksjonen i petroleumsvirksomheten har derimot bidratt negativt siden 2005.

Fra 2001 til 2011 har disponibel realinntekt vokst med 33 prosent, jf. figur 6.3.

Figur 6.3 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. 2001=100

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten for økonomien som helhet gikk opp med rundt 8 prosent i 2011 mot 7,6 prosent året før ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med 3,8 prosent i 2010 og 6,1 prosent i 2011.

Driftsresultatet for økonomien som helhet økte med nærmere 12 prosent i 2011, mot 14 prosent i 2010. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport gikk opp med nærmere 17 prosent fra 2009 til 2010, og opp med drøyt 24 prosent fra 2010 til 2011. Driftsresultatet i de øvrige næringene gikk opp med 11,6 prosent i 2010, mens det var tilnærmet uendret fra 2010 til 2011.

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Nettonasjonalprodukt	-0,7	4,3	11,1	12,6	11,8	5,1	11,0	-10,2	7,6	7,9
Faktorinntekt	-0,6	5,0	11,3	13,2	11,6	4,4	13,0	-11,3	7,6	8,3
- Lønnskostnader	4,7	2,8	4,9	6,2	9,2	11,0	9,8	2,8	3,8	6,1
= Driftsresultat	-8,2	8,6	21,3	22,6	14,3	-2,9	17,0	-28,1	14,0	11,7
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	-18,1	5,3	31,4	36,1	20,3	-9,6	32,7	-42,5	16,8	24,3
Driftsresultat i øvrige næringer	1,8	11,2	13,5	10,5	7,8	5,2	0,4	-7,9	11,6	0,2

* Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises det til tall for driftsresultat i tabell 6.4, lønnskostnader i vedleggstabell 4.8 og til figur 6.4. Det understrekes at tallene for årene 2010 og 2011 er foreløpige. I tillegg innførte nasjonalregnskapet ny næringsgruppering (NACE 2007) fra og med publiseringen av nasjonalregnskapstall i november 2011, noe som inkluderte revisjoner av enkelte tidsserier. Tidsserier for BNP og driftsresultat mv er noe endret tilbake til 2003. I tillegg har næringsaggregater, bl.a. aggregatet for industrien, endret innhold i forhold til den gamle næringsstandarden og er derfor ikke sammenlignbart med tidligere publiserte tall.

Driftsresultat påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirkomheten har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge siden begynnelsen av 2000-tallet. I 2011 var petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet om lag 53 prosent i følge foreløpige tall. Det er om lag 6 prosentpoeng høyere enn i både 2009 og 2010.

Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Alle næringer	434,3	471,6	571,9	701,2	801,8	778,1	910,5	655,0	746,8	834,4
Offentlig forvaltning ¹	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner og eget bruk	50,4	48,2	45,0	46,7	51,7	52,4	52,1	49,8	52,3	53,5
Markedsrettet virksomhet ²	383,9	423,4	527,0	654,5	750,1	725,7	858,5	605,1	694,6	780,9
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	195,2	205,6	270,2	367,6	442,3	400,0	530,9	305,3	356,4	443,1
Markedsrettet virksomhet ² ellers	188,7	217,8	256,8	286,9	307,8	325,7	327,6	299,9	338,1	337,9
Markedsrettet virksomhet ² Fastlands-Norge	187,7	215,6	253,5	281,5	303,7	321,3	323,9	302,9	347,5	360,8
Industri	21,9	27,3	32,4	35,3	43,0	42,3	39,4	19,8	24,1	31,6
Verksted- og skipsbyggingsindustri mv.	7,1	7,9	8,1	9,5	12,8	13,6	15,5	15,2	15,0	16,5
Råvarebasert industri	4,7	7,4	10,0	11,4	14,7	16,6	16,4	0,7	5,5	12,1
Øvrige industrinæringer	10,1	11,9	14,4	14,4	15,5	12,1	7,4	3,9	3,6	3,1

* Foreløpige tall.

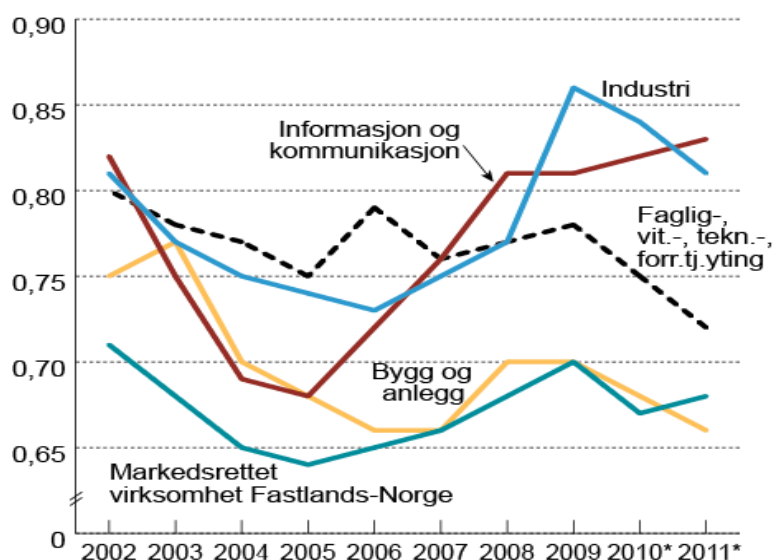
¹ Vannforsyning, avløp- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

² Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene opp med nærmer 45 milliarder kroner fra 2009 til 2010, og drøyt 13 milliarder fra 2010 til 2011.

Industriens driftsresultat var på 32 milliarder kroner i 2011, opp fra 24 milliarder kroner i 2010 og i underkant av 20 milliarder kroner i 2009. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge utgjorde i underkant av 9 prosent i 2011 mot 6,5 prosent i 2009 og nærmere 7 prosent i 2010.

Figur 6.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt, noen hovedagregater

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

De foreløpige tallene for lønnskostnadene i 2011 viser at de *samlede lønnskostnadene* var på 1225 milliarder kroner, en økning på 6,1 prosent fra 2010. I *markedsrettet virksomhet* var lønnskostnadene om lag 828 milliarder kroner mot i underkant av 782 milliarder kroner året før. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹⁴ og ideelle organisasjoner.

Figur 6.4 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen hovedagregater innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selvstendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting er ikke inkludert som egne aggregater, men inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge.

Lønnskostnadsandelen i *industrien* falt gradvis fram til 2006, da den var på 73 prosent. Deretter økte andelen til 86 prosent i 2009 og var sterkt preget av finanskrisen. Fra 2009 har lønnskostnadsandelen sunket igjen og er foreløpig beregnet til i overkant av 80 prosent i 2011, om lag som i 2002. Bak denne utviklingen ligger et fall i lønnskostnadsandelen for råvarebasert industri etter 2009, mens andelen for verksted- og skipsbyggingsindustri samt øvrig industri har vært tilnærmet uendret de tre siste årene. For næringer i *faglig, vitenskapelig, teknisk og forretningsmessig tjenesteyting* har lønnskostnadsandel samlet sett variert mellom 75 og 80 prosent, men sank til 72 prosent i 2011. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* har steget gradvis siden 2005 da den var på 68 prosent. I årene 2009-2011 har andelen ligget rundt 82 prosent. Lavest lønnskostnadsandel for sammenlignbare grupper innenfor markedsrettet virksomhet har aggregatet *bygg og anlegg*. Fra en topp på 77 prosent i 2003 var andelen nede i rundt 66 prosent i 2011. For markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge gjenspeiler lønnskostnadsandelen konjunktursituasjonen med topper i 2002 og 2009, men har siden flatet ut og er tilnærmet uendret fra 2010 til 2011.

¹⁴ Eksklusive vannforsyning, avløps- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. *Faktorinntekt for Norge*, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. *Lønnskostnadene* omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. *Driftsresultatet* utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

Vedlegg 1.

Lønnsoppgjør i 2011

For de fleste tariffområder ble det i 2010 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2011.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. I kapittel 1 er det gitt anslag på samlet lønnsutvikling fra 2010 til 2011 i disse områdene. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2010 vises det til vedlegg 1 i NOU 2011:5.

1. Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2011

Representantskapet i LO behandlet kravene foran mellomoppgjøret 22. februar 2011. I vedtaket het det bl.a.:

”Et viktig prinsipp for LOs krav også i 2010 var at inntektsutviklingen måtte tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Frontfagmodellen er imidlertid ikke til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Til hovedoppgjøret var hovedkravene:

- Sikring av kjøpekraften for alle.
- En kombinasjon av egne sentrale tillegg, bedring av minstelønnsatser og garantiordninger som fremmer likelønn og bekjemper lavlønn.
- Strukturelle tiltak rettet mot å fremme likelønn, seriøsitet og lønnsevne i utsatte bransjer.
- Prioritering av kvinnedominerte grupper i offentlig sektor innenfor sentralt avtalte rammer.
- Treparts prosjekt i offentlig sektor for nedbygging av ufrivillig deltid.

.....

Med utgangspunkt i en videreføring av de opprinnelige kravene til hovedoppgjøret, reises følgende krav til mellomoppgjøret 2011:

- Fortsatt sikring av kjøpekraften.
- Lav- og likelønnsprofil på sentralt og lokalt avtalte tillegg.

.....

I arbeidet for en samfunnsmessig fornuftig lønnsdannelse er det avgjørende at alle grupper omfattes. I vanskeligere tider er det særlig viktig å unngå at enkeltgrupper kommer svært godt ut, mens andre bærer ekstra byrder som følge av et svekket arbeidsmarked.

.....”

Representantskapet ga sekretariatet/forhandlingsutvalgene fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjene.

Representantskapet i NHO vedtok 9. februar 2011 forhandlingsfullmakten for mellomoppgjøret i 2011. I vedtaket het det bl.a. at konjunkturutsiktene både nasjonalt og internasjonalt tilsier at

lønnsutviklingen må være moderat i 2011. Det høye lønnsnivået i Norge har i lang tid bidratt sterkt til å svekke bedriftenes konkurranseevne. Våre konkurranseutsatte næringer står fortsatt overfor betydelige utfordringer, og det er helt nødvendig å snu utviklingen som stadig svekker konkurranseevnen. Det bør derfor være slik at lønnstilleggene i bedriftene innenfor de konkurranseutsatte næringene i 2011 alene skjer med basis i hva den enkelte bedrift har økonomisk evne til å gi. Derfor bør det i overenskomstområder med lokale forhandlinger ikke gis sentrale tillegg i 2011.

Unio vedtok 15. mars 2011 en inntektspolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret i 2011 der det ble lagt vekt på følgende:

- Mellomoppgjøret tar utgangspunkt i resultat og erfaringer fra hovedoppgjøret i 2010, og reguleringsbestemmelsene i de respektive tariffområdene.
- Prognosene for norsk økonomi er gode.
- Det er rom for ytterligere reallønnsvekst.
- Utdanning, kompetanse, ansvar og risiko må verdsettes høyere.
- Arbeidet med å fjerne verdsettelsesdiskrimineringen av kvinnedominerte utdanningsgrupper må fortsette, jf. Likelønnskommisjonens rapport.

I Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds (YS) krav og forutsetninger for mellomoppgjøret 2011 het det bl.a.:

- Frontfagsmodellen må fortsatt praktiseres, slik at den tar hensyn til utviklingen både for arbeidere og funksjonærer, slik TBU har lagt til rette for, og indirekte akseptert som prinsipp.
- Medlemmene får en rettmessig andel av verdiskapningen i bedriftene og i samfunnet.
- Toppledere i alle sektorer minimum viser den samme moderasjon som lønnstakerne generelt i samfunnet.
- Det gis tillegg i 2011 som gir en god reallønnsvekst for alle medlemsgrupper.
- Tidligere etterslep og skjevheter søkes rettet opp.
- Fortsatt og forsterket innsats for å oppnå lik lønn for arbeid av lik, eller tilsvarende karakter som utføres på tvers av sektorer, men med forskjellige vilkår.
- Verdien av de likelønnsstillegg som ble gitt i 2010 må videreføres ved mellomoppgjørene i 2011.
- Det skal ikke gis kompensasjon til enkeltgrupper som har til hensikt å gjenopprette tidligere, relative lønnsrelasjoner som følge av likelønnsoppgjør.

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran mellomoppgjøret 2011 gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne la til grunn:

- Inntektspolitikken skal være et fleksibelt virkemiddel som kan styrke konkurranseutsatt sektor og omstillingsevnen i norsk økonomi. I tillegg skal inntektspolitikken legge til rette for at den enkeltes kunnskap, kompetanse og ansvar lønnes på en riktig måte.
- Akademikerne vil arbeide for en inntektspolitikk som sikrer nødvendig fleksibilitet og omstilling. I tillegg skal politikken bidra til at verdiskapningen blir høy og arbeidskraften utnyttes godt. Samtidig må politikken ivareta det offentlige evne til å rekruttere nødvendig arbeidskraft.
- Akademikerne mener det inntektspolitiske samarbeidet skal bidra til at partene gjennom lønnsoppgjørene etablerer lønns- og forhandlingssystemer tilpasset en samfunnsutvikling som setter store krav til omstillinger og kompetanseoppbygging under skiftende rammebetingelser.

- Det inntektspolitiske samarbeidet må ikke munne ut i avtalemessige forpliktelser. Dette vil ikke være forenlig med en lang tradisjon om avtalefrihet og vil vanskeliggjøre nødvendige lokale tilpasninger.

Hovedstyret i KS vedtok 5. april 2011 mandatet for mellomoppgjøret i 2011:

”Mellomoppgjøret i 2011 gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som gir en lønnsvekst på linje med sammenlignbare tariffområder.

Mellomoppgjøret i 2011 for stillinger omfattet av SGS 1701 Særavtale for konkurranseutsatte bedrifter gjennomføres innenfor samme økonomiske rammer som for KS-oppgjøret.”

Sentralstyret i Virke vedtar retningslinjer for tariffrevisjonene. Forhandlingsutvalget som i Virkeområdet har forhandlingsfullmakten, la bl.a. følgende til grunn for oppgjørene i 2010 og 2011:

- Virke går fortsatt inn for et inntektspolitisk samarbeid bygget på frontfagsmodellen som må fungere som en retningslinje for den samlede økonomiske rammen for andre grupper, men profil og gjennomføring av eventuelle sosiale reformer forhandles og tilpasses det enkelte tariffområdet.
- Lønnsveksten må tilpasses den enkelte virksomhets økonomiske/konkurransmessige forutsetninger.
- Tariffavtaler er en av flere faktorer som påvirker virksomhetenes konkurransevilkår. Avtaler som åpner for lokale og individuelle løsninger, vil gi arbeidsgivere større mulighet for tilrettelegging for en kostnadseffektiv drift og dermed sikre arbeidsplasser; det må fremtre som en konkurransefordel og ikke en ulempe for virksomheten å være tariffbundet.

2. Oppgjørene i privat sektor

2.1 LO-NHO-området

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 21. mars. Den 31. mars kom partene fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere ble vedtatt.

Fra 1. april ble det gitt et generelt tillegg på kr 2,- per time. Det ble gitt ytterligere kr 1,- per time, dvs. totalt kr 3,- per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2010 (340 715 kroner).

De to organisasjonene ble også enige om et 7-punkts aktivitetsprogram for å fremme likestilling mellom kjønnene. Videre ble sluttvederlagsordningen forbedret.

Partene var også enige om en felles henvendelse til Regjeringen om et trepartssamarbeid for å fremme livslang læring, hindre frafall i videregående skole og sikre basiskompetanse for voksne som mangler kvalifikasjoner på videregående skoles nivå.

2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

Den 31. mars kom også *YS og NHO* fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere ble vedtatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *Virke og LO* og mellom *Virke og YS* ble det vedtatt forhandlingsresultater som blant annet omfattet varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT og begravellesbyråer med flere. Mellom LO og *Virke* ble det på Landsoverenskomsten med bransjeavtaler (Handel og Kontor (HK)) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,- per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,- per time på minstelønnsatsene i trinn 1-5. Trinn 6 ble hevet med kr 325 per måned eller kr 2 per time. Andre overenskomster fulgte i stor grad modellen fra LO-NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Mellom *YS og Virke* ble det på Funksjonæravtalene og på Kontoroverenskomsten gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,- per time, og ytterligere et tillegg på kr 1,- fra samme dato til arbeidstakere på minstelønnsatsene i trinn 1-5. Trinn 6 ble hevet med kr 325 per måned eller kr 2 per time. Andre avtaler fulgte modellen fra YS-NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Tillegget per 1. februar 2011 etter *garantiordningen* på Landsoverenskomsten mellom HK og *Virke* ble benyttet til å øke minstelønnsatsene i trinn 1-6 slik at trinn 1-4 ble økt med kr 103 per måned, trinn 5 ble økt med kr 325 per måned og trinn 6 med kr 650 per måned.

Også innen YS-*Virke*-området ble det gitt tillegg fra 1. februar etter *garantiordningen*.

På Grossistoverenskomsten ble partene (LO/NTF) i 2010 enige om å gjøre endringer i de tekniske beregninger av *lønnsgarantien*. Endringene skulle implementeres over fire år. Det nye beregningsgrunnlaget medførte at tariffavtalens minstelønn ble hevet med kr 5,29 per time fra 1. februar 2011.

Forhandlingene om lønnsregulering for 2. avtaleår for *Virke-HUK*¹⁵ – *området* ble gjennomført 16. juni 2011. Partene ble enige om et anbefalt forslag som senere er vedtatt. Akademikerne aksepterte resultatet ved forhandlingenes slutt. I forhandlingene om lønnsregulering etter Landsoverenskomsten for spesialisthelsetjenesten, brøt Unio-forbundene forhandlingene. Etter mekling ble det enighet om et generelt tillegg på 2,4 prosent, endringer i minstelønnsatser og en pott til lokale forhandlinger.

Oppgjøret omfattet syv landsomfattende overenskomster inngått som parallelle avtaler med til sammen 33 arbeidstakerorganisasjoner. Overenskomstene dekker om lag 1.800 virksomheter med til sammen 35 000 arbeidstakere. Forhandlingsresultatet innebar økonomiske tillegg i form av generelle tillegg og avtale om midler til lokale forhandlinger på noen av avtalene. Tilleggene på de ulike overenskomstene fulgte resultatet i korresponderende områder.

LO og Samfo (kooperasjonen) kom fram til et forhandlingsresultat i tråd med oppgjørene med NHO og *Virke*. For Landsoverenskomsten (HK) ble det avtalt samme tillegg som for

---

¹⁵ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

Landsoverenskomsten (HK) med Virke. Tillegget etter garantiordningen fra 1. februar 2011 var også det samme.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* ble det etter mekling enighet mellom Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringen Arbeidsgiverforening om at det fra 1. mai 2011 gis et generelt tillegg på lønnsregulativet på kr 5 400 per år i lønnstrinnene 1-37 og 1,45 prosent i lønnstrinnene 38 -76.

3. Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 27. april. Den 29. april kom staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne til enighet om et forhandlingsresultat. Ansatte på lønnstrinnene til og med 34 fikk et kronetillegg på kr 7 000 per år. Lønnstrinnene fra 35 til og med 52 fikk et noe høyere og varierende kronetillegg. Fra lønnstrinn 53 ble det gitt et lønnstillegg på 1,72 prosent. Det ble dessuten satt av 0,15 prosent til lokale forhandlinger per 1. oktober 2011. I tillegg kom midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) på 0,1 prosentpoeng.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 27. april. Den 30. april kom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne til enighet om et forhandlingsresultat. Det ble gitt et generelt tillegg på 1,72 prosent eller minst kr 7 000 per år fra 1. mai til ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 i hovedtariffavtalen). Minstelønnsatsene ble hevet tilsvarende, jf. tabell 1.1. Per 1. mai 2011 skulle imidlertid arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 323 000, en økning på kr 11 800. Som en del av lønnsoppgjøret i 2010, ble det avsatt 0,25 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2011.

I *Oslo kommune* gikk oppgjøret til mekling. Den 24. mai ble partene enige om et meklingsforslag som ga som et lønnstillegg fra 1. mai på 3,35 prosent eller minimum kr 12 700.

Tabell 1.1 Minstelønnsatser i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. august 2010	1. mai 2011	Endring	1. august 2010	1. mai 2011	Endring
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	239 800	246 800	7 000	306 000	313 000	7 000
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	279 200	286 200	7 000	335 300	342 300	7 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	321 800	328 800	7 000	374 500	381 500	7 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	340 400	347 400	7 000	398 000	405 000	7 000
Stillinger med krav om mastergrad	365 000	372 000	7 000	440 000	447 600	7 600
	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 16 år		
	1. august 2010	1. mai 2011	Endring	1. august 2010	1. mai 2011	Endring
Lærer	328 300	335 300	7 000	414 000	421 200	7 200
Adjunkt	361 400	368 400	7 000	439 000	446 600	7 600
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	377 900	384 900	7 000	462 000	470 000	8 000
Lektor	395 700	402 700	7 000	495 000	503 600	8 600
Lektor (med tilleggsutdanning)	409 700	416 800	7 100	518 000	527 000	9 000

¹ Per 1. mai 2011 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 323 000 i 100 prosent stilling.

4. Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2011 på kr 3 900 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 340 715 eller lavere. For helseforetakene ble det avtalt at lønnstillegg skulle avtales i de videre forhandlinger.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

I *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2). Det ble enighet om et generelt tillegg fra 1. juni 2011 på 2,4 prosent eller minimum kr 8 000 per år, og at minstelønnssatsene skulle heves tilsvarende fra 1. juni, se tabell 1.2. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skulle være minimum kr 323 000 fra 1. juni 2011. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2011.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2). Det ble gitt et generelt tillegg på 2,4 prosent fra 1. mai 2011, se tabell 1.3. Minstelønnssatser ble også hevet tilsvarende fra 1. mai. Det ble også gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå med lønnsregulering med virkning fra 1. mai. For medlemmer av Unio som ikke er omfattet av sentrale forbundsvisse forhandlinger, ble det gjennomført lokale forhandlinger.

I oppgjøret mellom Spekter Helse og Den norske legeforening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et tillegg på kr 16 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 20 000 til kr 21 000. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2011. Overlegene i helseforetakene fikk et generelt kronetillegg fra 1. januar 2011 som utgjør 4 prosent av overlegenes lønnsmasse på det enkelte sykehus. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå for medlemmer av Den norske legeforening. For øvrige forbund i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger.

Tabell 1.2 Minstelønnssatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. oktober 2010	1. juni 2011	Endring	1. oktober 2010	1. juni 2011	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	250 000	258 000	8 000	300 000	308 000	8 000
Fagarbeiderstillinger/ 3 års videregående utdanning m.m.	285 000	293 000	8 000	330 000	338 000	8 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	321 000	329 000	8 000	367 000	376 000	9 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	344 000	352 000	8 000	401 000	411 000	10 000

¹ Etter 20 års ansiennitet var mistelønnssatsen 1. oktober 2010 kr 311 000. Fra 1. juni 2011 er den økt til kr 323 000.

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. august 2010	1. mai 2011	Endring	1. august 2010	1. mai 2011	Endring
Grunnstillinger	321 000	329 000	8 000	367 000	376 000	9 000
Stillinger med spesialkompetanse	344 000	352 000	8 000	401 000	411 000	10 000

5. Konflikter i 2011-oppgjøret

Meklingen mellom Norske Idrettsutøveres Sentralorganisasjon (NISO) og NHO Idrett førte ikke til enighet. NISO tok 20. mai ut medlemmer i ni Tippeliga-klubber i streik. Etter nye forhandlinger kom NISO og NHO Idrett 22. mai til enighet om ny overenskomst og streiken ble avsluttet.

Vedlegg 2.

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn, lønnsstatistikken

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedslønnen eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Påløpt årslønn, nasjonalregnskapet

Som en del av hovedrevisjonen 2011 har SSB startet publisering av tall for vekst i påløpt årslønn etter næring. Nasjonalregnskapet har også tidligere publisert årslønnsvekst, men da var publiseringen begrenset til gjennomsnittet for alle lønnstakere sett under ett. Parallelt med lanseringen av vekst i påløpt årslønn etter næring utgår publisering av vekst i lønn per normalårsverk. Endringen i lønnsbegrep er først og fremst begrunnet med at årlige variasjoner i det folketrygdfinansierte sykefraværet påvirket forløpet i lønn per normalårsverk, og dermed vanskeliggjorde tolkningen av den underliggende lønnsveksten.

Påløpt årslønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnen en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret dersom vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Årslønnen omfatter fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art. Naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag er ikke inkludert.

Populasjonen er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge, det vil si alle lønnstakere som bidrar til norsk verdiskaping. Populasjonen omfatter dermed også ansatte i norske bedrifter som ikke er registrert bosatte i Norge (utenlandsk arbeidskraft på korttidsopphold), ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker

utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 3.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge.

I 2010 var veksten i timelønnskostnadene for alle grupper 0,7 prosentpoeng lavere enn veksten i påløpt årslønn. Dette kan hovedsakelig tilskrives lavere sykefravær og flere virkedager i 2010 enn i 2009. I 2011 var veksten i timelønnskostnadene på linje med veksten i påløpt årslønn. Lavere sykefravær ble dette året oppveid av en vekst i andre arbeidskraftskostnader. Tallene for 2010 og 2011 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. "Andre arbeidskraftkostnader" i tabell 2.1) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Lønnskostnader pr. time, prosent	5,1	2,8	4,3	5,6	5,7	5,8	4,4	3,0	4,3
Årslønn, påløpt, prosent	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,3
Avvik i prosentpoeng ¹⁾	0,6	-0,7	1,0	1,5	0,3	-0,5	0,2	-0,7	0,0
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ²⁾ :									
- Antall virkedager	-0,3	-1,0	0,4	0,8	0,0	-0,7	0,4	-0,4	0,0
- Sykefravær	0,3	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1	-0,3	-0,1
- Overtid	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0
- Naturallønn	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,6	0,0	0,4	0,3	0,3	0,2	-0,2	0,0	0,1

* Foreløpige tall

¹⁾ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.

²⁾ Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturallønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnen relativt til årslønn.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Lønn per årsverk og årslønn i enkelte sektorer

Tabell 2.2 gir en sammenligning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for industri, varehandel og offentlig forvaltning slik det er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per årsverk er angitt. Tabell 2.3 viser den prosentvis veksten fra året før for de samme størrelsene.

Som omtalt ovenfor omfatter årslønnen beregnet i nasjonalregnskapet fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. Lønn omfatter alle lønnsutbetalinger til en arbeidstaker også naturallønn, overtid og sluttvederlag knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt. Lønnskostnadene inkluderer i tillegg til lønnen indirekte kostnader som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver. Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at disse baseres på generelle regnskapsprinsipper. Det betyr at for foretak, inklusive helseforetak og kommunal forvaltning er det de samlede lønnskostnadene, inklusive pensjonskostnader, slik det føres i regnskapene som legges til grunn. For staten gjelder det samme, men man kan merke seg at når det gjelder Statens pensjonskasse (SPK) baseres tallene på pensjonsinnbetalinger til ordningen fra de statlige forvaltningsinstitusjoner og i tillegg medregnes tilskudd fra Arbeidsdepartementet for å dekke opp for "underskudd" i SPK.

Figur 2.1 viser at lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper lå rundt 21,5 prosent over ”utbetalt” lønn i årene 2002-2004, og økte med i overkant av 1 prosentpoeng fram mot 2011.

Tabell 2.2 viser ellers at lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning, i motsetning til i øvrige næringer. Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturallønn i forvaltning som gir dette resultatet.

I figur 2.2 sammenlignes ”utbetalt” lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i industrien. Det er ulikt antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom ”utbetalt” lønn når man regner per utførte timeverk. Det framgår at forholdet mellom lønnsnivåene i industrien og forvaltningen regnet per årsverk har vært relativt stabil på 2000-tallet. Etter 2006 har utbetalt lønn i offentlig forvaltning vært rundt 88 prosent av utbetalt lønn i industrien. Samtidig viser figuren at den faktiske lønnen regnet per utførte timeverk i industrien og i forvaltningen er likere enn regnet per årsverk. Regnet per timeverk har timelønnsutbetalingene i staten vært rundt 99 prosent av timelønnsutbetalingene i industrien etter 2006.

Tabell 2.2. Lønnsnivå per årsverk. 1000 kroner.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Totalt										
Årslønn, påløpt							402,8	419,9	435,6	454,4
Lønn per årsverk ¹	320,3	331,7	345,5	356,5	371,0	389,3	410,4	425,2	442,3	461,5
Lønnskostnader per årsverk	388,6	403,3	419,9	434,9	452,9	477,1	503,7	520,8	541,8	566,4
Industrien										
Årslønn, påløpt							407,1	428,8	445	464,1
Lønn per årsverk ¹	330,6	338,9	357,6	370,0	389,3	407,9	425,5	448,9	467,3	488,5
Lønnskostnader per årsverk	392,3	403,2	428,3	448,2	473,7	496,2	514,6	531,9	553,7	578,7
Varehandel										
Årslønn, påløpt							372,6	384,2	396,7	411,9
Lønn pr årsverk ¹	306,0	314,2	326,3	335,8	347,8	361,4	377,1	385,7	399,5	415,3
Lønnskostnader per årsverk	363,2	371,4	385,3	396,5	414,1	433,3	452,6	462,9	479,4	498,3
Offentlig forvaltning										
Årslønn, påløpt							390	408	424,3	442,1
Lønn per årsverk ¹	296,5	310,8	323	332,8	344,4	359,4	379,6	395,5	412,4	429,1
Lønnskostnader per årsverk	376,1	394,6	410,6	424,3	437,3	459,1	488,1	508,2	529,7	554

* Foreløpige tall.

¹Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

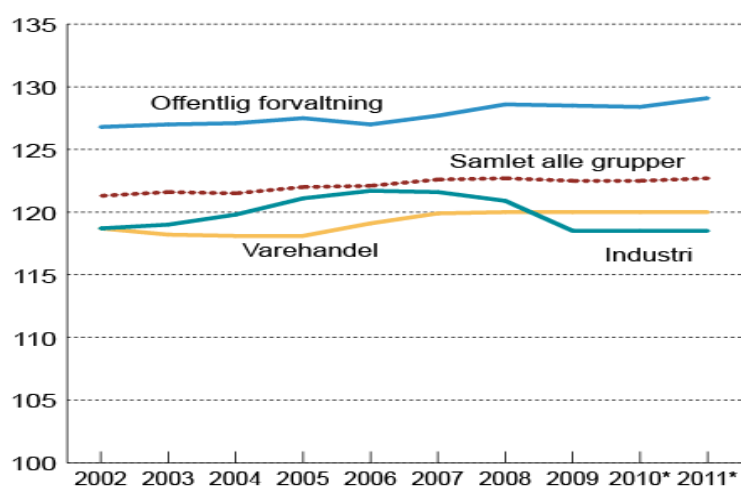
Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.3. Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Totalt										
Årslønn, påløpt								4,2	3,7	4,3
Lønn per årsverk		3,6	4,2	3,2	4,1	4,9	5,4	3,6	4,0	4,4
Lønnskostnader per årsverk		3,8	4,1	3,6	4,1	5,3	5,6	3,4	4,0	4,5
Industrien										
Årslønn, påløpt								5,3	3,8	4,3
Lønn per årsverk		2,5	5,5	3,5	5,2	4,8	4,3	5,5	4,1	4,5
Lønnskostnader per årsverk		2,8	6,2	4,6	5,7	4,7	3,7	3,4	4,1	4,5
Varehandel										
Årslønn, påløpt								3,1	3,3	3,8
Lønn pr årsverk		2,7	3,9	2,9	3,6	3,9	4,3	2,3	3,6	4,0
Lønnskostnader per årsverk		2,3	3,7	2,9	4,4	4,6	4,5	2,3	3,6	3,9
Offentlig forvaltning										
Årslønn, påløpt								4,6	4,0	4,2
Lønn per årsverk		4,8	3,9	3,0	3,5	4,4	5,6	4,2	4,3	4,0
Lønnskostnader per årsverk		4,9	4,1	3,3	3,1	5,0	6,3	4,1	4,2	4,6

* Foreløpige tall.

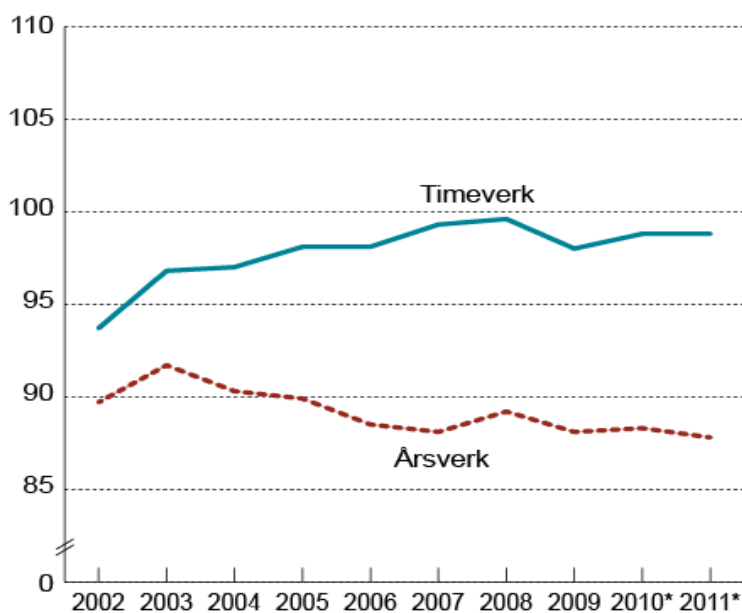
Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå

Figur 2.1 Relative lønnskostnader. "Utbetalt" lønn per årsverk =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå

Figur 2.2 Lønn per årsverk og per timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/timeverk i industrien =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområdene i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober¹⁶) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhengen for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning fordi vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, kommunene, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner.

Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre grense. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret

---

¹⁶ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

påvirker størrelsen på overhenget til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene¹⁷. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder¹⁸ i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene med i gjennomsnitt om lag 67 prosent, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønnen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg¹⁹ og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/ uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er

---

¹⁷ For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

¹⁸ I følge Standard for næringsgruppering (SN2007).

¹⁹ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

timelønssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnsstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent²⁰.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slå sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandard ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

---

²⁰ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

Kvartalsstatistikk

SSB utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks i privat sektor. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget trekkes blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. Siden 1. kvartal 2009 har SSB publisert endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for de samme næringsområder som i strukturstatistikken med unntak av fiskeopprett.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønnen i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønnen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkvartalets utløp.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst, jf. også boks 1.1 i kapittel 1
Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene i tabell 1.1 i kapittel 1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år. Innholdet i lønnsbegrepet og beregningsprinsippene for forhandlingsområdene er beskrevet i boks 1.1. Innholdet i lønnsbegrepet og hovedtrekkene i beregningsprinsippene er de samme for alle områdene.

I SSBs årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor med utgangspunkt i lønnsstatistikken, f. eks. for industrien, brukes det litt andre prinsipper enn i forhandlingsområdene for beregning av årslønnsvekst. Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og i begge beregningene tas det utgangspunkt i to årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I SSBs beregninger for næringsområder i privat sektor er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn. I områder dette ikke finnes informasjon fra kvartalsindeksen, benyttes informasjon fra lønnsoppgjørene på samme måte som i forhandlingsområdene i tabell 1.1. Dette gjelder bl.a. for offentlig sektor unntatt helseforetakene og for finansnæringen.

I noen av forhandlingsområdene i tabell 1.1 er beregningen av årslønnsnivå og årslønnsvekst for heltidsansatte. I beregningene inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For

de statlige eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er som hovedregel alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte. I de fleste tariffområdene og i SSB årslønnsberegninger for ulike næringer, gjøres årslønnsberegningene for heltidsekvivalenter der både heltids- og deltidsansatte inngår.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag $\frac{1}{3}$ av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag $\frac{1}{4}$ av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder²¹ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalen²².

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, kommunene og for undervisningssektoren.

---

²¹ Ifølge standard for næringsgruppering (SN2007).

²² Internettportal for offentlig innrapportering.

Vedlegg 3.

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i NOU-rapport 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronekurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen.

Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekket 96,9 prosent av total import i 2010. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronekursen de siste årene

Målt ved industriens effektive kronekurs styrket kronen seg markert fram mot vinteren 2002/2003, jf. figur 3.1. Den markerte kronestyrkingen i denne perioden må ses i sammenheng med den betydelige positive rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne, jf. figur 3.2.

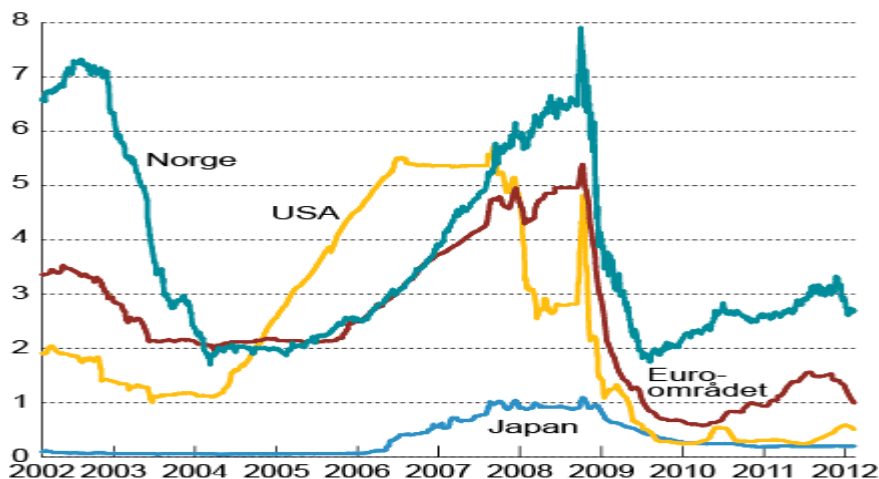
Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronekurs. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin

Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før¹

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Industriens effektive valutakurs (KKI)	7,4	-3,0	-3,8	4,4	-0,5	1,7	0,5	-2,9	4,2	1,9
Importveid valutakurs (I-44)	8,5	-1,3	-3,0	3,9	-0,7	1,8	0,0	-3,3	3,7	2,4

¹ Et positivt endringstall innebærer en effektiv styrking av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

Figur 3.2 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.

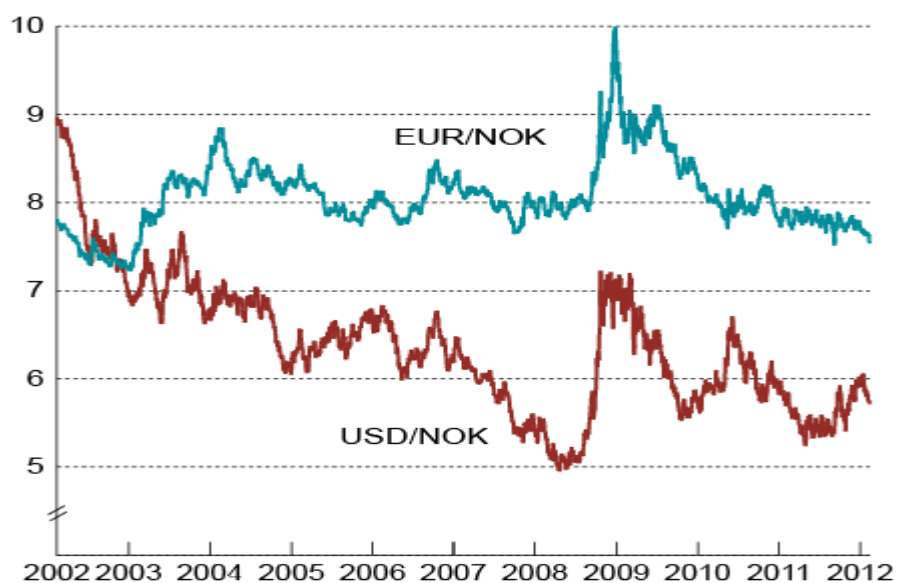
Kilde: Reuters EcoWin

Gjennom 2003 falt rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne betydelig, noe som bidro til at kronekursen svekket seg markert. I februar 2004 var nivået på pengemarkedsrentene i Norge lavere enn nivået i euroområdet. Samtidig var kronekursen på sitt svakeste nivå på over tre år.

Kronen styrket seg klart fra starten av 2004 til sommeren 2008, perioden sett under ett. Målt ved industriens effektive valutakurs styrket kronen seg med 12 prosent fra februar 2004 til august 2008. I samme periode økte rentedifferansen mellom Norge og euroområdet, målt ved differansen mellom tremåneders pengemarkedsrenter, med om lag 1½ prosentpoeng.

Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året. Siden begynnelsen av 2010 har kronen vist en mer stabil utvikling.

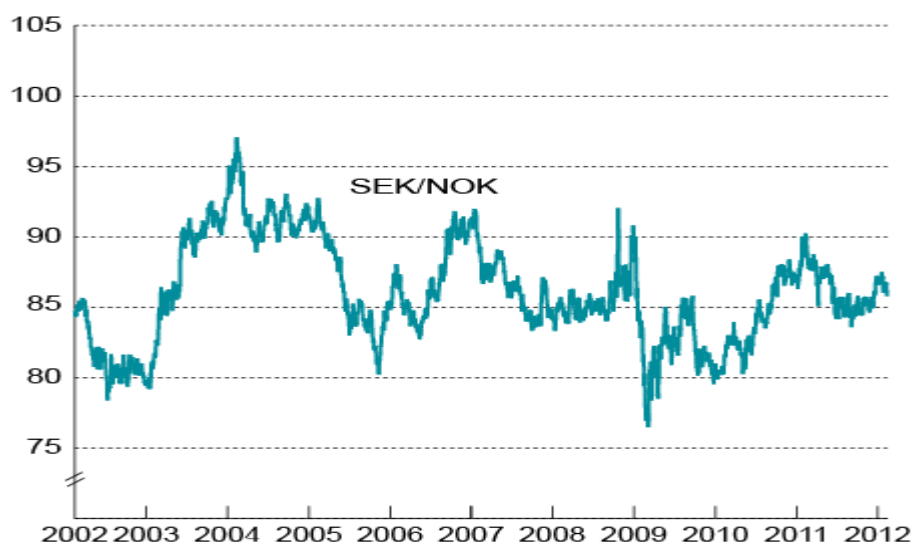
Figur 3.3 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Målt mot dollar var kronen i begynnelsen av februar sterkere enn for ti år siden, mens den målt mot euro var på om lag på samme nivå. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin

Målt mot den svenske kronen har den norske kronen svekket seg de siste ti årene, jf. figur 3.4. I begynnelsen av februar var den norske kronen 1¼ prosent svakere enn for ti år siden. Det har imidlertid vært store svingninger gjennom perioden.

Figur 3.4 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin.

Tabell 3.2 Vekter i industriens effektive valutakurs og I44		Importvekter ¹⁾
1	Euroområdet	322,3
2	Sverige	145,1
3	Kina	87,6
4	Danmark	64,2
5	Storbritannia	60,7
6	USA	56,0
7	Canada	33,2
8	Sør Korea	31,3
9	Russland	26,6
10	Polen	25,9
11	Japan	22,6
12	Brasil	14,0
13	Sveits	10,6
14	Tsjekia	10,2
15	Taiwan	8,8
16	Tyrkia	7,4
17	Sri Lanka	7,1
18	Romania	6,4
19	Sør Afrika	6,2
20	Botswana	6,2
21	Singapore	5,9
22	Thailand	5,1
23	India	4,9
24	Ungarn	4,6
25	Malaysia	4,5
26	Vietnam	4,2
27	Litauen	3,4
28	Hong Kong	3,1
29	Peru	2,9
30	Island	2,8
31	Marokko	2,1
32	Ukraina	2,0
33	Indonesia	1,9
	SUM	1000

¹⁾ Vekter benyttes fra og med 1. februar 2010

Kilder: Norges Bank

Vedlegg 4.

Tabellvedlegg

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2006 – 2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>a. Trygdeavgift pst</i>							
Lønnsinntekt, pst.	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8	11,0
Annen næringsinntekt ^{pst.}	10,7	10,7	11,0	11,0	11,0	11,0	11,0
Pensjonsinntekt	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	4,7	4,7
<i>b. Toppskatt til staten</i>							
Trinn 1							
Sats ^{2, pst.}	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0
Innslagspunkt	394 000	400 000	420 000	441 000	456 400	471 200	490 000
Trinn 2							
Sats ^{pst.}	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0
Innslagspunkt	750 000	650 000	682 500	716 600	741 700	765 800	796 400
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>							
<i>c. Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>							
Finnmark og Nord- Troms, pst.	24,5	24,5	24,5	24,5	24,5	24,5	24,5
Landet ellers, pst.	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0
<i>d. Maksimale marginale skattesatser</i>							
Lønnsinntekt (ekskl. arbeidsgiveravgift), pst.	47,8	47,8	47,8	47,8	47,8	47,8	47,8
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	47,8	47,8	47,8	47,8	47,8	47,8	51,0
Annen næringsinntekt, pst.	50,7	50,7	51,0	51,0	51,0	51,0	51,0
<i>Standardfradrag mv.</i>							
<i>e. Personfradrag</i>							
Klasse 1, kr	35 400	37 000	38 850	40 800	42 210	43 600	45 350
Klasse 2, kr ³	70 800	74 000	77 700	81 600	84 420	87 200	90 700
<i>f. Minstefradrag for lønns-inntekt</i>							
Sats, pst.	34,0	36,0	36,0	36,0	36,0	36,0	38,0
Øvre grense, kr	61 100	63 800	67 000	70 350	72 800	75 150	78 150
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>g. Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats, pst,	24,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0
Øvre grense, kr	51 100	53 400	56 100	58 900	60 950	62 950	65 450
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>h. Lønnsfradrag⁴, kr</i>							
	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>							
	19 368	19 368	19 368	19 368	19 368	Utgått	Utgått

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>	19 368	19 368	19 368	19 368	19 368	32 000	32 000
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister⁵</i>							
<i>Maksimalt beløp, kr</i>						28 150	29 300
<i>Innslagspunkt trinn 1, kr</i>						158 650	165 000
<i>Nedtrappingssats trinn 1, pst.</i>						15,3	15,3
<i>Innslagspunkt trinn 2, kr</i>						242 000	251 700
<i>Nedtrappingssats trinn 2, pst.</i>						6,0	6,0
<i>j. Skattebegrensningsregelen for uføre mv.⁶</i>							
<i>Avtrappingssats, pst.</i>	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
<i>Skattefri nettoinntekt</i>							
<i>Enslige, kr</i>	95 300	99 600	104 600	109 850	113 700	117 400	122 100
<i>Ektepar, kr</i>	156 300	163 300	171 500	198 150	206 700	Utgått	Utgått
<i>Gift⁷, kr</i>						107 600 ⁸	112 200
<i>l. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
<i>Øvre grense, ett barn, kr</i>	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
<i>Øvre grense, to barn, kr</i>	30 000	30 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
<i>Øvre grense, tre barn, kr</i>	35 000	35 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
<i>Øvre grense, fire barn, kr</i>	40 000	40 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
<i>Osv.</i>							
<i>n. Barnetrygd⁹</i>							
<i>Generell sats per barn, kr</i>	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
<i>Ekstra barnetrygd i Finn-mark og Nord-Troms, kr</i>	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) vil fremdeles ha 7,8 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 7,8 pst. og 11 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 7 pst.

³ Skattytere med forsørgeransvar for ektefelle samt enslige forsørgere skattlegges i klasse 2.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Erstatte blant annet skattebegrensningsregelen for pensjonister.

⁶ Fra 2011 gjelder skattebegrensingsregelen kun uføre, samt enslige forsørgere som mottar overgangsstonad.

⁷ Gifte uføre som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 224 400 kroner i 2012

⁸ Den skattefrie nettoinntekten for gifte i 2011 ble økt fra 106 700 kroner til 107 600 kroner ifm. budsjettet for 2012.

⁹ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med full overgangsstonad får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 0-3 år.

Kilde: Finansdepartementet

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2012. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹			
		Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-0.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-0.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-0.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07-30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08-30.04.09 ¹¹	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹²	173 532 ¹²
1.05.09-30.04.10 ¹³	72 881	143 568	265 272	187 668	180 012
1.05.10-30.04.11 ¹⁴	75 641	151 272	279 864	194 772	186 828
1.05.11-30.04.12 ¹⁵	79 216	157 639	291 644	203 976	195 660

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Ordinær sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Ordinær sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Ordinær sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G

¹¹ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Ordinær sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.

¹² Antatt framtidig pensjonspoeng hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.

¹³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.09. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.

¹⁴ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.10. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.

¹⁵ Satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister er regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

Kilde: Arbeidsdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere										
Prosentvis vekst fra året før	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sverige	5,4	4,8	1,8	3,7	1,9	6,7	1,8	6,6	1,3	1,9
Tyskland	3,5	2,8	0,9	0,7	2,5	1,3	1,8	2,1	0,2	4,2
Storbritannia	2,2	4,0	1,6	5,0	3,8	3,9	4,8	2,0	1,2	0,7
Danmark	3,5	3,1	1,9	3,3	2,5	5,8	2,1	4,4	2,7	2,8
Nederland	4,0	5,1	1,9	1,4	1,2	1,0	4,3	2,8	1,2	1,7
USA	4,4	4,4	2,6	2,8	1,1	5,2	2,2	4,0	1,9	
Kina										
Finland	4,8	3,8	5,1	3,5	3,8	1,9	4,2	5,9	1,2	
Frankrike	3,1	3,1	3,1	2,1	3,2	3,3	3,0	2,2	1,8	4,1
Polen	3,5	2,9	2,6	3,2	5,7	10,1	9,8	3,4	3,3	4,3
Italia	4,7	5,1	5,3	2,2	1,9	2,2	2,8	3,3	2,8	2,6
Belgia	2,0	5,4	3,9	2,5	2,7	2,4	5,7	2,5	1,3	2,5
Spania	5,0	5,0	3,6	4,5	4,2	4,2	4,2	6,1	0,6	1,2
Japan	-1,3	0,9	0,7	1,7	0,5	-0,2	1,8	-1,0	-1,3	
Sør-Korea	10,1	5,2	6,8	6,2	8,2	8,6	-0,3	2,1	3,8	
Østerrike	1,3	1,8	0,4	3,9	3,1	4,0	4,8	5,0	-1,9	2,4
Sveits	2,8	2,4	-1,1	1,9	2,7	1,9	2,0	6,4	-2,3	
Tsjekia	5,8	5,6	6,1	3,5	5,4	8,1	4,8	4,3	1,1	5,2
Irland	5,0	4,5	4,5	3,7	3,6	5,1	5,1	4,7	0,3	-3,1
Russland										
Singapore	-0,7	2,2	0,5	-1,2	-0,8	8,2	12,8	-4,4	2,0	
Hong Kong										
Tyrkia										
Canada	2,7	4,2	4,4	3,3	1,9	3,4	1,7	0,3	5,7	
India										
Norges handelspartnere	3,8	3,9	2,2	2,8	2,6	4,1	3,1	3,8	1,3	2,5
<i>Memo:</i>										
Norge	6,0	3,8	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,5	2,5	4,3

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i privat sektor hos Norges handelspartnere										
Prosentvis vekst fra året før.	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sverige	2,6	2,5	4,6	3,2	2,0	5,2	0,5	1,1	1,7	2,0
Tyskland	1,1	1,4	0,2	-0,1	1,2	0,9	2,2	-0,5	2,0	3,4
Storbritannia	2,8	4,5	3,5	3,2	4,2	5,1	1,6	3,2	3,3	0,0
Danmark	3,8	3,5	3,2	4,5	3,4	4,1	2,6	0,6	2,7	1,8
Nederland	4,4	3,2	3,4	0,9	2,6	3,2	3,4	1,6	1,0	1,5
USA	3,0	4,0	4,1	3,3	4,0	4,0	3,0	0,4	2,8	2,4
Kina										
Finland	1,2	2,4	3,7	3,4	2,9	3,4	4,0	2,1	4,0	3,7
Frankrike	3,5	3,0	3,9	2,8	3,5	2,5	2,6	1,0	2,1	2,9
Polen	0,6	0,2	1,4	0,9	1,0	4,2	8,4	2,0	9,9	6,7
Italia	1,6	1,5	3,2	2,3	1,7	2,7	2,8	-0,7	2,0	2,9
Belgia	3,4	1,7	1,8	1,3	3,5	3,4	3,3	0,7	1,2	3,0
Spania	3,5	2,5	1,7	2,7	2,4	3,9	5,2	4,0	0,4	1,8
Japan	-2,1	-1,2	-0,9	0,0	0,4	-1,8	-0,4	-3,3	0,9	0,2
Korea	6,1	7,2	4,9	5,3	3,5	4,3	4,1	4,1	3,5	4,5
Østerrike	2,0	1,5	1,3	2,3	3,0	3,1	3,4	1,1	1,5	2,0
Sveits	1,4	-0,5	-0,9	3,5	2,5	3,5	1,7	0,8	0,3	2,8
Tsjekkia	6,9	8,1	6,2	4,5	6,7	6,3	6,3	-0,5	5,1	2,9
Irland	3,5	5,2	4,5	4,6	5,1	5,6	5,5	-1,7	-2,7	1,7
Russland										
Singapore										
Hong Kong										
Tyrkia										
Canada	0,9	1,8	5,3	5,1	4,7	3,7	2,5	0,5	2,8	3,2
India										
Norges handelspartnere	2,4	2,6	2,9	2,3	2,5	3,5	2,4	0,9	2,4	2,4
Memo:										
Norge	4,2	2,6	4,2	4,3	5,5	5,8	5,1	3,7	4,8	3,9

Kilder: OECD og Beregningsutvalget

Tabell 4.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i EU i 2011 i industrien. Handelspartnerne i tabellen = 100.	
Norge	155
Belgia	127
Sverige	122
Danmark	120
Frankrike	111
Tyskland	107
Finland	105
Nederland	99
Østerrike	97
Irland	88
Italia	81
Spania	64
Storbritannia	60
Tsjekia	30
Polen	20
Kilder: SSB, Eurostat og Beregningsutvalget	

Tabell 4.6 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<u>Industrien</u>										
Norge	30,0	33,1	35,1	35,3	35,6	34,2	32,6	26,6	28,2	30,3
Sverige	34,5	35,0	36,8	38,1	40,7	39,8				
Tyskland	26,0	27,0	29,2	31,0	33,5	34,9	33,0			
Danmark	31,4	29,7	30,2	29,9	31,1	28,9	27,1			
Nederland	37,5	38,0	40,1	43,0	43,0	43,7	42,6	36,0		
USA	35,0	34,5	39,3	41,4	42,0	42,4	41,5			
Finland	47,9	46,5	46,3	45,3	47,1	50,1	45,7	35,7		
Frankrike	31,0	30,2	29,5	29,3	28,1	28,7	26,3			
Polen	41,1	46,7	52,3	51,5	51,9	51,5	49,5	54,9		
Italia	43,0	41,1	40,9	39,5	39,6	41,0	39,2	33,1		
<u>Hele økonomien</u>										
Fastlands-Norge	36,3	37,3	38,6	39,2	39,0	38,2	36,9	36,0	37,3	36,8
Sverige	34,1	34,7	35,7	36,1	37,5	36,6	35,7	33,4	35,8	
Tyskland	41,2	41,5	42,5	43,6	44,5	45,1	44,6	42,2	43,4	
Storbritannia	37,5	38,2	38,7	38,6	39,0	39,2	39,9	37,3	37,4	
Danmark	36,7	36,4	37,2	37,2	36,9	35,0	33,5	32,3	35,5	
Nederland	42,4	42,1	42,4	44,0	44,5	44,2	44,2	41,6	42,7	
USA	38,0	38,2	39,1	39,6	39,7	39,7	39,9			
Finland	46,0	44,8	45,2	44,1	44,6	46,2	44,1	40,6	41,8	
Frankrike	39,5	39,6	39,7	39,7	40,0	40,7	40,6	39,4	38,8	
Polen	55,1	56,2	58,9	58,9	59,0	59,0	57,2	58,1	57,3	
Italia	54,2	53,9	54,2	53,1	52,4	52,6	52,2	51,4	51,7	
Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget										

Tabell 4.7 Bedriftsøkonomiske mål i industrien. Prosent.										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<u>Driftsmargin</u>										
Norge	4,0	3,0	4,6	5,5	5,4	6,1	6,2	5,7	3,8	5,7
Belgia	3,1	3,6	4,4	5,2	5,2	5,2	4,9	3,5	3,3	4,6
Frankrike	3,2	3,2	2,9	3,5	4,0	3,9	4,4	3,1	2,0	3,8
Italia	4,0	3,5	3,2	3,8	3,9	4,3	4,7	3,6	2,8	3,2
Nederland	6,4	5,6	4,7	6,5	6,8	6,0	7,5	5,2	3,4	
Polen					7,4	7,6	8,0	6,6	7,0	
Portugal	4,3	4,4	4,8	5,1	5,1	4,1	4,7	3,1	2,6	4,7
Spania	4,9	4,4	4,6	5,2	4,8	4,7	5,2	2,5	0,9	3,1
Tyskland	2,6	2,3	2,1	2,7	3,2	3,4	4,1	2,7	1,8	
<u>Totalrentabilitet</u>										
Norge	6,1	4,6	4,0	5,5	8,8	9,2	12,3	3,5	5,9	7,9
Belgia	4,6	5,2	5,5	6,4	6,3	7,1	7,2	6,6	6,3	6,1
Frankrike	5,8	5,4	5,7	6,4	6,7	6,6	7,7	5,6	4,1	6,1
Italia	5,5	5,1	4,6	4,7	5,0	5,9	6,7	5,3	3,6	4,2
Nederland	9,0	7,8	8,0	10,5	15,7	14,8	17,9	13,2	5,9	
Polen					11,6	11,6	12,7	7,9	9,4	
Portugal	4,9	5,0	5,1	5,8	5,8	4,4	5,3	3,7	2,7	4,4
Spania	6,3	5,2	5,3	6,8	6,8	6,1	6,7	4,3	2,2	4,5
Tyskland	6,1	4,9	4,4	5,0	5,9	6,8	7,8	5,6	3,4	
<u>Egenkapitalandel</u>										
Norge	36,2	42,1	43,3	43,5	44,2	43,4	42,2	36,2	40,7	42,7
Belgia	37,0	36,3	38,5	37,0	40,5	43,1	46,6	45,5	48,8	48,3
Frankrike	32,7	32,7	33,5	34,3	36,4	37,0	35,8	33,1	33,5	36,0
Italia	29,4	30,0	30,0	31,1	31,5	31,7	31,6	33,7	34,8	35,3
Nederland	52,1	48,0	48,5	48,8	53,2	54,4	59,3	55,5	58,8	
Polen					49,8	49,5	50,2	46,6	49,4	
Portugal	41,9	42,8	43,8	43,6	44,2	36,8	36,2	35,5	35,0	35,0
Spania	41,8	40,9	41,1	40,5	39,1	38,0	37,3	39,0	37,9	41,3
Tyskland	29,1	30,1	29,7	30,0	29,9	30,3	31,0	30,0	30,4	
Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen)										

Tabell 4.8 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2002-2011. Milliarder kroner

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
<i>Inntekter:</i>	1032,7	1083,1	1111,6	1200,7	1184,5	1313,4	1432,7	1468,1	1543,3	1639,1
Lønn	580,6	593,0	622,1	656,8	715,7	789,3	861,4	889,0	924,4	979,6
Blandet inntekt ⁽¹⁾ /driftsresultat	99,2	102,9	97,4	100,8	106,4	111,5	114,4	112,1	121,9	127,8
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	45,4	43,5	41,2	42,9	47,6	48,1	47,4	45,0	46,7	47,4
Formuesinntekter	97,0	103,5	100,3	138,2	50,6	80,3	105,3	82,0	86,6	99,4
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	23,5	25,1	25,7	25,5	26,3	31,1	36,0	32,7	31,3	33,7
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	43,4	55,5	63,2	99,8	7,6	18,5	26,5	26,2	31,4	37,6
Offentlige stønader	225,8	247,3	254,6	258,8	266,9	278,3	298,2	326,5	345,2	366,6
Andre inntekter (netto)	30,1	36,5	37,2	46,1	44,8	54,1	53,4	58,6	65,3	65,7
<i>Utgifter:</i>	315,5	314,3	312,2	326,9	351,3	413,7	467,8	446,4	461,9	498,0
Skatt på inntekt og formue	237,7	243,9	258,4	271,8	285,7	318,4	337,8	352,0	368,9	396,0
Formuesutgifter	77,8	70,5	53,7	55,0	65,6	95,3	130,0	94,4	93,0	102,0
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	23,8	28,2	33,2	34,3	32,6	32,6	36,6	44,8	46,4	47,2
Disponibel inntekt	741,0	797,0	832,6	908,1	865,8	932,3	1001,6	1066,6	1127,9	1188,3

*foreløpige tall

1

Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.9 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Nettonasjonalprodukt	1314,5	1370,5	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2006,4	2158,4	2328,6
- Netto produksjonsskatter	170,1	168,9	184,2	199,1	225,2	248,4	241,4	237,9	256,2	268,9
= Faktorinntekt	1144,4	1201,6	1337,8	1514,6	1690,4	1764,8	1993,4	1768,5	1902,2	2059,7
- Lønnskostnader	710,2	730,0	765,9	813,4	888,6	986,7	1082,9	1113,6	1155,4	1225,3
= Driftsresultat	434,3	471,6	571,9	701,2	801,8	778,1	910,5	655,0	746,8	834,4
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	195,2	205,6	270,2	367,6	442,3	400,0	530,9	305,3	356,4	443,1
Driftsresultat i øvrige næringer	239,1	266,0	301,8	333,6	359,5	378,2	379,6	349,7	390,4	391,3

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.10 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Alle næringer	710,2	730,0	765,9	813,4	888,6	986,7	1082,9	1113,6	1155,4	1225,3
Offentlig forvaltning ²	210,0	221,8	231,9	242,7	258,5	280,4	306,8	327,7	344,4	366,3
Ideelle organisasjoner, boligjenester, eget bruk	15,6	16,4	18,4	19,8	21,1	23,6	25,8	28,1	29,5	31,1
Markedsrettet virksomhet ³	484,6	491,9	515,6	550,9	609,0	682,6	750,3	757,7	781,5	828,0
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	23,1	23,9	24,9	27,9	30,2	36,9	42,0	48,4	52,0	57,2
Markedsrettet virksomhet ³ ellers	461,5	468,0	490,7	523,0	578,9	645,7	708,3	709,4	729,5	770,8
Markedsrettet virksomhet ³ Fastlands-Norge	449,6	456,2	477,7	509,5	564,5	629,8	691,1	691,6	711,7	753,1
Industri	94,2	92,7	95,4	101,8	115,0	123,6	131,2	125,8	126,2	131,3
Verksted- og skipsbyggingsindustri mv.	42,0	39,9	40,7	45,2	54,2	59,3	64,8	62,6	61,9	65,6
Råvarebasert industri	21,2	21,9	23,3	24,2	26,4	27,4	28,5	26,3	26,7	27,8
Øvrige industrinæringer	31,0	30,9	31,4	32,5	34,4	37,0	37,9	36,9	37,6	37,9
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge	355,4	363,5	382,3	407,7	449,5	506,2	559,9	565,8	585,5	621,8

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Vannforsyning, avløp- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

³ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.11 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1

Arbeidere i NHO-bedrifter^{2,11}:

År	Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Treindustri	Kjemisk Prosessindustri ¹²	Verksted- og metall- industri	Bygg- og anleggsvirksomhet	
							I alt	Byggevirk.
2002	5,6	5,0	6,1	6,1	-	5,5	5,3	5,3
2003	4,0	3,5	4,0	3,0	-	2,5	3,7	3,9
2004	3,6	3,6	4,0	3,1	-	4,0	3,6	3,6
2005	3,2	3,4	3,6	3,1	-	3,6	2,7	2,9
2006	4,2	3,6	3,3	3,9	-	3,8	3,9	4,1
2007	5,4	5,5	5,4	5,8	-	6,4	5,4	5,5
2008	5,7	5,7	5,7	5,8	-	5,9	5,4	5,5
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4 ¹⁴	3,9	3,9
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,8	4,0
2011	-	4 ¼	4 ¾	4 ½	4 ¼	4	4 ¼	4 ¼
2001-10	47,4	44,8	46,9	44,9		47,4	44,8	46,0
Gj. sn. per år	4,4	4,2	4,4	4,2		4,4	4,2	4,3
Årslønn 2010	kr 386 900	kr 378 600	kr 344 600	kr 347 900	kr 401 000	kr 396 000	kr 413 300	kr 409 300

Arbeidere i NHO-bedrifter^{2,11}:

År	Transportsektoren i alt		Hotell- og rest. ³⁾	Funksjonærer i NHO-bedrifter ¹¹		Forretnings- og Sparebanker ^{4,11}	Varehandel ¹¹		
	I alt	Landtransport		I alt	Industrifunk. ¹³		I alt	Engroshandel	Detaljhandel
2002	5,4	-	5,6	5,6	6,1	6,2	4,4	4,2	5,5
2003	5,2	-	3,1	5,1	4,6	4,5	4,6	4,2	5,0
2004	4,0	-	1,5	4,1	3,8	4,0	3,9	3,3	4,3
2005	3,8	-	2,5	4,1	4,3	7,7	3,7	4,0	3,9
2006	3,9	-	3,3	5,1	4,6	5,6	3,4	3,4	4,6
2007	4,4	-	4,2	6,3	5,7	5,2	5,9	5,5	5,0
2008	6,6	-	4,6	5,8	6,3	9,2	4,3	4,5	4,5
2009	4,5	4,7	3,1	4,7	4,5	0,4	3,0	3,7	2,1
2010	3,4	3,6	3,1	4,4	4,3	5,9	2,9	-	-
2011	3¾	-	3 ½	5	4 ½	4,9	-	-	-
2001-10	49,6	-	35,6	55,4	53,8	60,3	42,4	-	-
Gj. sn. per år	4,6	-	3,4	5,0	4,9	5,4	4,0	-	-
Årslønn 2010	kr 356 100	kr 337 300	kr 299 200	kr 570 800	kr 580 000	kr 555 600	kr 392 000	-	-

År	Kommunene			Spekter-bedrifter			
	Forretningsm.tjenesteyting ¹¹	Staten	I alt	Undervisnings- sektoren	Helseforetakene (Spekter)	Helseforetakene (SSB) ⁸	Øvrige bedrifter
2002	4,6	5,9	6,0	8,2	5,3		5,5
2003	4,8	4,3	4,4	5,4	7 ⁵		3,8
2004	3,5	3,7	3,8	3,2	3 ⁶		3,4
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,3 ⁶		3,6
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	3,7 ⁷	3,0	4,8 ⁹
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	4,9 ⁷	6,8	5,3
2008	4,8	6,7	6,7 ¹⁰	5,7	6,5 ⁷	5,1	6,2
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	5,1 ⁷	4,9	4,0
2010	3,3	4,5 ¹⁵	3,7	3,6	3,7 ⁷	3,1	3,5
2011	-	4	4½	4¼	4 ¹⁶	-	4,1
2001-10	40,0	51,4	49,7	47,3	51,4	48,0	40,0
Gj. sn. per år	3,8	4,7	4,6	4,4	4,7	4,5	3,8
Årslønn 2010	kr 370 900	kr 450 300	kr 398 500	kr 445 700	kr 453 200	kr 458 800	kr 424 000

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting i 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Forsikring er inkludert fra 2003.

⁵ Legene trakk opp lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng

⁶ Heltidsansatte

⁷ Lønnsveksten i årene 2006 til 2010 er per årsverk og er beregnet av Spekter på grunnlag av et datamateriale de har innhentet per oktober i årene 2005 – 2009 supplert med innhenting også på andre tidspunkter. Spekter beregnet også lønnsveksten for årene 2002 og 2003. For årene 2004 og 2005 er lønnsveksten for heltidsansatte og er beregnet av SSB.

⁸ SSB har på grunnlag av innhentet lønnsstatistikk i per oktober i årene 2006-2010 beregnet lønnsveksten for heltidsansatte i denne perioden.

⁹ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

¹⁰ En oppjustering av minstelønnsatsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

¹¹ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard og metoden for beregning av årslønnsveksten fra 2008 til 2009 er beskrevet i boks 1.2.

¹² Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU:2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk prosessindustri.

¹³ Antall årsverk i industrifunksjonærgruppen er redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå er klassifisert utenfor industri, mens de fram til 2008 var innenfor industri.

¹⁴ Som følge av ny næringsgruppering er montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

¹⁵ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

¹⁶ Lønnsveksten i 2011 er basert på tallmateriale/lønnsstatistikk fra SSB. Utvalget vil se nærmere på de historiske tallene for lønnsvekst i helseforetakene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget